ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

4

ЛИСТОПАД

1936

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН УКРАЇНСЬКОГО ТА ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

4
ЛИСТОПАД
1936

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

ЗМІСТ

ДОПОВІДЬ ТОВАРИША СТАЛІНА Й. В. НА VIII ВСЕСОЮЗНОМУ З'ЇЗДІ РАД

ПРО ПРОЕКТ КОНСТИТУЦІЇ СОЮЗУ РСР

(Поява товариша Сталіна на трибуні зустрічається тривалою бурхливою овацією всього залу. Весь зал встає. З усіх боків несуться вигуки: „Ура товаришеві Сталіну!" „Хай живе товариш Сталін!" „Хай живе великий Сталін!" „Великому генію товаришеві Сталіну ура!" „Віват!" „Рот фронт!" „Товаришеві Сталіну слава!").

I

УТВОРЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ КОМІСІЇ І ЇЇ ЗАВДАННЯ

Товариші!

Конституційна Комісія, проект якої подано на розгляд цього З'їзду, була утворена, як відомо, за спеціальною постановою VII З'їзду Рад Союзу РСР. Постанова ця була ухвалена 6 лютого 1935 року. В ній сказано:

„1. Внести в Конституцію Союзу РСР зміни в напрямі:

а) дальшої демократизації виборчої системи в розумінні заміни не цілком рівних виборів рівними, багатоступневих — прямими, відкритих — закритими;

б) уточнення соціально-економічної основи Конституції в розумінні приведення Конституції у відповідність з нинішнім співвідношенням класових сил в СРСР (створення нової соціалістичної індустрії, розгром куркульства, перемога колгоспного ладу, утвердження соціалістичної власності, як основи радянського суспільства і т. п.).

2. Запропонувати Центральному Виконавчому Комітетові Союзу РСР обрати Конституційну Комісію, якій доручити виробити виправлений текст Конституції на зазначених у пункті першому основах і внести його на затвердження Сесії ЦВК Союзу РСР.

3. Найближчі чергові вибори органів радянської влади в Союзі РСР провести на основі нової виборчої системи".

Це було 6 лютого 1935 року. Через день після ухвалення цієї постанови, тобто 7 лютого 1935 року, зібралася Перша

Сесія Центрального Виконавчого Комітету Союзу РСР і, на виконання постанови VII З'їзду Рад СРСР, утворила Конституційну Комісію в кількості 31 чоловіка. Вона доручила Конституційній Комісії виробити проект виправленої Конституції СРСР.

Такі є формальні підстави і директиви верховного органу СРСР, на базі яких повинна була розгорнути свою роботу Конституційна Комісія.

Таким чином Конституційна Комісія повинна була внести зміни в нині діючу Конституцію, прийняту в 1924 році, врахувавши при цьому ті зрушення в житті Союзу РСР в бік соціалізму, які були здійснені за період від 1924 року до наших днів.

II

ЗМІНИ В ЖИТТІ СРСР ЗА ПЕРІОД ВІД 1924 РОКУ ДО 1936 РОКУ

Які є ті зміни в житті СРСР, що здійснились за період від 1924 року до 1936 року і що їх повинна була відбити Конституційна Комісія в своєму проекті Конституції?

В чому суть цих змін?

Що мали ми в 1924 році?

Це був перший період НЕП'у, коли Радянська влада допустила деяке пожвавлення капіталізму при всебічному розвитку соціалізму, коли вона розраховувала на те, щоб у ході змагання двох систем господарства, капіталістичної і соціалістичної, організувати перевагу соціалістичної системи над капіталістичною. Завдання полягало в тому, щоб у ході цього змагання зміцнити позиції соціалізму, добитися ліквідації капіталістичних елементів і завершити перемогу соціалістичної системи, як основної системи народного господарства.

Наша промисловість являла тоді незавидну картину, особливо важка промисловість. Правда, вона відбудовувалась потроху, але далеко ще не довела своєї продукції до довоєнного рівня. Вона базувалась на старій відсталій і небагатій техніці. Звичайно, вона розвивалась у бік соціалізму. Питома вага соціалістичного сектора нашої промисловості становила тоді близько 80 процентів. Але сектор капіталізму мав усе ж за собою не менше 20 процентів промисловості.

Наше сільське господарство являло ще більш непривабливу картину. Правда, клас поміщиків був уже ліквідований, але зате клас сільськогосподарських капіталістів, клас куркулів, являв ще досить значну силу. В цілому сільське господарство нагадувало тоді неосяжний океан дрібних одноосібних селянських господарств з їх відсталою середньовічною технікою. В цьому океані у вигляді окремих точок і острівців існували колгоспи й радгоспи, які не мали ще, власне кажучи, скількинебудь серйозного значення в нашому народному господарстві. Колгоспи й радгоспи були слабі, а куркуль був ще в силі. Ми говорили тоді не про ліквідацію куркульства, а про його обмеження.

Те саме треба сказати щодо товарообороту в країні. Соціалістичний сектор у товарообороті становив якихнебудь 50—60 процентів,— не більше, а вся решта поля була зайнята купцями, спекулянтами та іншими приватниками.

Така була картина нашої економіки в 1924 році.

Що ми маємо тепер, у 1936 році?

Якщо ми мали тоді перший період НЕП'у, початок НЕП'у, період деякого пожвавлення капіталізму, то ми маємо тепер останній період НЕП'у, кінець НЕП'у, період цілковитої ліквідації капіталізму в усіх сферах народного господарства.

Почати хоча б з того, що наша промисловість виросла за цей період у гігантську силу. Тепер уже не можна назвати її слабою і технічно погано оснащеною. Навпаки, вона базується тепер на новій, багатій сучасній техніці з дуже розвиненою важкою індустрією і ще більш розвиненим машинобудуванням. Найголовніше ж у тому, що капіталізм вигнано зовсім із сфери нашої промисловості, а соціалістична форма виробництва є тепер неподільно пануючою системою в галузі нашої промисловості. Не можна вважати дрібницею той факт, що наша нинішня соціалістична індустрія з точки зору обсягу продукції перевищує індустрію довоєнного часу більше ніж у сім разів.

В галузі сільського господарства замість океану дрібних одноосібних селянських господарств з їх слабою технікою і засиллям куркуля ми маємо тепер найбільше в світі машинізоване, озброєне новою технікою виробництво у вигляді всеосяжної системи колгоспів і радгоспів. Усім відомо, що куркульство в сільському господарстві ліквідовано, а сектор дрібних одноосібних селянських господарств з його відсталою середньовічною технікою займає тепер незначне місце, при чому питома вага його в сільському господарстві в розумінні розміру засівних площ становить не більше 2-3 процентів. Не можна не відзначити той факт, що колгоспи мають зараз у своєму розпорядженні 316 тисяч тракторів потужністю в 5 мільйонів 700 тисяч кінських сил, а разом з радгоспами мають понад 400 тисяч тракторів потужністю в 7 мільйонів 580 тисяч кінських сил.

Щодо товарообороту в країні, то купців і спекулянтів вигнано зовсім з цієї галузі. Весь товарооборот перебуває тепер у руках держави, кооперації і колгоспів. Народилася і розвинулась нова, радянська торгівля, торгівля без спекулянтів, торгівля без капіталістів.

Таким чином цілковита перемога соціалістичної системи в усіх сферах народного господарства є тепер фактом.

А що це значить?

Це значить, що експлуатацію людини людиною знищено, ліквідовано, а соціалістичну власність на знаряддя і засоби виробництва утверджено, як непохитну основу нашого радянського суспільства. (Тривалі оплески.)

В результаті всіх цих змін у галузі народного господарства СРСР ми маємо тепер нову, соціалістичну економіку, яка не знає криз і безробіття, не знає злиднів і розорення і дає громадянам усі можливості для заможного й культурного життя.

Такі є в основному зміни, що відбулися в галузі нашої економіки за період від 1924 року до 1936 року.

Відповідно до цих змін у галузі економіки СРСР змінилась і класова структура нашого суспільства.

Клас поміщиків, як відомо, був уже ліквідований в результаті переможного закінчення громадянської війни. Щодо інших експлуататорських класів, то вони поділили долю класу поміщиків. Не стало класу капіталістів у галузі промисловості. Не стало класу куркулів у галузі сільського господарства. Не стало купців і спекулянтів у галузі товарообороту. Всі експлуататорські класи, таким чином, ліквідовано.

Залишився робітничий клас.

Залишився клас селян.

Залишилась інтелігенція.

Але було б помилково думати, що ці соціальні групи не зазнали за цей час ніяких змін, що вони залишилися такими самими, якими вони були, скажемо, в період капіталізму.

Взяти, наприклад, робітничий клас СРСР. Його часто називають по старій пам'яті пролетаріатом. Але що таке пролетаріат? Пролетаріат є клас, позбавлений знарядь й засобів виробництва при системі господарства, коли знаряддя і засоби виробництва належать капіталістам і коли клас капіталістів експлуатує пролетаріат. Пролетаріат — це клас, експлуатований капіталістами. Але у нас клас капіталістів, як відомо, вже ліквідовано, знаряддя й засоби виробництва відібрано у капіталістів і передано державі, керівною силою якої є робітничий клас. Отже, нема більше класу капіталістів, який міг би експлуатувати робітничий клас. Отже, наш робітничий клас не тільки не позбавлений знарядь і засобів виробництва, а навпаки, він ними володіє спільно з усім народом. А раз він ними володіє, а клас капіталістів ліквідовано,— виключена всяка можливість експлуатації робітничого класу. Чи можна після цього назвати наш робітничий клас пролетаріатом? Ясно, що не можна. Маркс говорив: для того, щоб пролетаріат визволив себе, він повинен розгромити клас капіталістів, відібрати у капіталістів знаряддя й засоби виробництва і знищити ті умови виробництва, які породжують пролетаріат. Чи можна сказати, що робітничий клас СРСР уже

здійснив ці умови свого визволення? Безумовно можна і повинно. А що це значить? Це значить, що пролетаріат СРСР перетворився в цілком новий клас, в робітничий клас СРСР, який знищив капіталістичну систему господарства, утвердив соціалістичну власність на знаряддя й засоби виробництва і скеровує радянське суспільство по шляху комунізму.

Як бачите, робітничий клас СРСР це — цілком новий, визволений від експлуатації, робітничий клас, подібного якому не знала ще історія людства.

Перейдімо до питання про селянство. Звичайно прийнято говорити, що селянство — це такий клас дрібних виробників, члени якого атомізовані, розкидані по лицю всієї країни, копаються поодинці в своїх дрібних господарствах з їх відсталою технікою, є рабами приватної власності і безкарно експлуатуються поміщиками, куркулями, купцями, спекулянтами, лихварями і т. п. І справді, селянство в капіталістичних країнах, коли мати на увазі його основну масу, є саме таким класом. Чи можна сказати, що наше сучасне селянство, радянське селянство, в своїй масі схоже на подібне селянство? Ні, не можна цього сказати. Такого селянства у нас уже нема. Наше радянське селянство є цілком нове селянство. У нас немає більше поміщиків і куркулів, купців і лихварів, що могли б експлуатувати селян. Отже, наше селянство є визволене від експлуатації селянство. Далі, наше радянське селянство в своїй величезній більшості є колгоспне селянство, тобто воно базує свою роботу і своє надбання не на одноосібній праці і відсталій техніці, а на колективній праці і сучасній техніці. Нарешті, в основі господарства нашого селянства лежить не приватна власність, а колективна власність, що виросла на базі колективної праці.

Як бачите, радянське селянство—це цілком нове селянство, подібного якому ще не знала історія людства.

Перейдімо, нарешті, до питання про інтелігенцію, до питання про інженерно-технічних працівників, про працівників культурного фронту, про службовців взагалі і т. п. Вона також зазнала великих змін за минулий період. Це вже не та стара зашкарубла інтелігенція, яка намагалась ставити себе над класами, а насправді служила в своїй масі поміщикам і капіталістам. Наша радянська інтелігенція це — цілком нова інтелігенція, зв'язана всім корінням з робітничим класом і селянством. Змінився, поперше, склад інтелігенції. Виходці з дворянства й буржуазії становлять невеликий процент нашої радянської інтелігенції. 80—90 процентів радянської інтелігенції — це виходці з робітничого класу, селянства та інших верств трудящих. Змінився, нарешті, і самий характер діяльності інтелігенції. Раніше вона повинна була служити багатим класам, бо в неї не було іншого виходу. Тепер вона повинна служити народові, бо не стало більше експлуататор-

ських класів. І саме тому вона є тепер рівноправним членом радянського суспільства, де вона разом з робітниками й селянами, в одній упряжці з ними, провадить будівництво нового, безкласового соціалістичного суспільства.

Як бачите, це цілком нова, трудова інтелігенція, подібної якій не знайдете ні в одній країні земної кулі.

Такі є зміни, що відбулись за минулий час у галузі класової структури радянського суспільства.

Про що говорять ці зміни?

Вони говорять, поперше, про те, що грані між робітничим класом і селянством, так само як між цими класами і інтелігенцією — стираються, а стара класова виключність — зникає. Це значить, що відстань між цими соціальними групами все більше й більше скорочується.

Вони говорять, подруге, про те, що економічні суперечності між цими соціальними групами падають, стираються.

Вони говорять, нарешті, про те, що падають і стираються також політичні суперечності між ними.

Так стоїть справа з змінами в галузі **класової структури** СРСР.

Картина змін у суспільному житті СРСР була б неповною, коли б не сказати кілька слів про зміни ще в одній галузі. Я маю на увазі галузь **національних** взаємовідносин в СРСР. До Радянського Союзу входить, як відомо, близько 60 націй, національних груп і народностей. Радянська держава є держава багатонаціональна. Зрозуміло, що питання про взаємовідносини між народами СРСР не може не мати для нас першорядного значення.

Союз Радянських Соціалістичних Республік утворився, як відомо, в 1922 році на Першому З'їзді Рад СРСР. Утворився він на засадах рівності і добровільності народів СРСР. Нині діюча Конституція, прийнята в 1924 році, є перша Конституція Союзу РСР. Це був період, коли відносини між народами не були ще як слід налагоджені, коли пережитки недовір'я до великоросів ще не зникли, коли відцентрові сили все ще продовжували діяти. Треба було налагодити в цих умовах братерське співробітництво народів на базі економічної, політичної і військової взаємодопомоги, об'єднавши їх в одну союзну багатонаціональну державу. Радянська влада не могла не бачити труднощів цієї справи. Вона мала перед собою невдалі спроби багатонаціональних держав у буржуазних країнах. Вона мала перед собою спробу старої Австро-Угорщини, спробу, що провалилась. І все ж вона пішла на спробу створення багатонаціональної держави, бо вона знала, що багатонаціональна держава, яка виникла на базі соціалізму, повинна витримати всі і всякі випробування.

З того часу минуло 14 років. Період достатній для того, щоб перевірити спробу. І що ж? Минулий період з безперечністю показав, що спроба утворення багатонаціональної держави, створеної на базі соціалізму, вдалася цілком. Це є безперечна перемога ленінської національної політики. (**Тривалі оплески.**)

Чим пояснити цю перемогу?

Відсутність експлуататорських класів, що є основними організаторами міжнаціональної бійки; відсутність експлуатації, яка культивує взаємне недовір'я і розпалює націоналістичні пристрасті; наявність при владі робітничого класу, який є ворогом усякого поневолення й вірним носієм ідей інтернаціоналізму; фактичне здійснення взаємної допомоги народів в усіх галузях господарського й громадського життя; нарешті, розквіт національної культури народів СРСР, національної формою, соціалістичної змістом,— усі ці і подібні їм фактори привели до того, що змінилося в корені обличчя народів СРСР, зникло в них почуття взаємного недовір'я, розвинулось у них почуття взаємної дружби і налагодилось, таким чином, справжнє братерське співробітництво народів у системі єдиної союзної держави.

В результаті ми маємо тепер багатонаціональну соціалістичну державу, яка цілком склалась і витримала всі випробування, міцності якої могла б позаздрити будьяка національна держава в будьякій частині світу. (**Бурхливі оплески.**)

Такі є зміни, що відбулись за минулий період, у галузі **національних взаємовідносин** в СРСР.

Такий є загальний підсумок змін у галузі господарського й суспільно-політичного життя в СРСР, що відбулись за період від 1924 року до 1936 року.

III

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУ КОНСТИТУЦІЇ

Яке відображення дістали всі ці зміни в житті СРСР у проекті нової Конституції?

Інакше кажучи: які є основні особливості проекту Конституції, поданого на розгляд цього З'їзду?

Конституційній Комісії було доручено внести зміни в текст Конституції 1924 року. В результаті роботи Конституційної Комісії ми маємо новий текст Конституції, проект нової Конституції СРСР. Складаючи проект нової Конституції, Конституційна Комісія виходила з того, що Конституцію не повинно змішувати з програмою. Це значить, що між програмою і Конституцією є істотна різниця. В той час як програма говорить про те, чого ще нема і що повинне бути ще здобуте й завойоване в майбутньому, Конституція, навпаки, повинна говорити про те, що вже є, що вже здобуте і заво-

йоване тепер, зараз. Програма стосується головним чином майбутнього, Конституція теперішнього.

Два приклади для ілюстрації.

Наше радянське суспільство добилося того, що воно вже здійснило в основному соціалізм, створило соціалістичний лад, тобто здійснило те, що у марксистів називається інакше першою або нижчою фазою комунізму. Значить, у нас уже здійснена в основному перша фаза комунізму, соціалізм. (Тривалі оплески.) Основним принципом цієї фази комунізму є, як відомо, формула: „від кожного за його здібностями, кожному за його працею". Чи повинна наша Конституція відобразити цей факт, факт завоювання соціалізму? Чи повинна вона базуватися на цьому завоюванні? Безумовно повинна. Повинна, бо соціалізм для СРСР є те, що вже здобуте і завойоване.

Але радянське суспільство ще не добилося здійснення вищої фази комунізму, де пануючим принципом буде формула: „від кожного за його здібностями, кожному за його потребами", хоч воно і ставить собі мету добитися в майбутньому здійснення вищої фази комунізму. Чи може наша Конституція базуватися на вищій фазі комунізму, якої ще нема і яка повинна бути ще завойована? Ні, не може, бо вища фаза комунізму є для СРСР те, що ще не здійснене і що повинне бути здійснене в майбутньому. Не може, якщо вона не хоче перетворитися в програму або декларацію про майбутні завоювання.

Такі є рамки нашої Конституції в даний історичний момент.

Таким чином проект нової Конституції являє собою підсумок пройденого шляху, підсумок уже здобутих завоювань. Він є, отже, реєстрацією і законодавчим закріпленням того, що вже здобуте і завойоване на ділі. (Бурхливі оплески.)

В цьому перша особливість проекту нової Конституції СРСР.

Далі. Конституції буржуазних країн виходять звичайно з переконання про непохитність капіталістичного ладу. Головну основу цих конституцій становлять принципи капіталізму, його основні підвалини: приватна власність на землю, ліси, фабрики, заводи та інші знаряддя й засоби виробництва; експлуатація людини людиною і наявність експлуататорів і експлуатованих; незабезпеченість трудящої більшості на одному полюсі суспільства і розкіш нетрудящої, але забезпеченої меншості на другому полюсі; і т. д. і т. п. Вони спираються на ці і подібні їм підвалини капіталізму. Вони їх відображають, вони їх закріплюють в законодавчому порядку.

На відміну від них проект нової Конституції СРСР виходить з факту ліквідації капіталістичного ладу, з факту перемоги соціалістичного ладу в СРСР. Головну основу проекту нової Конституції СРСР становлять принципи соціалізму,

його основні підвалини, вже завойовані і здійснені: соціалістична власність на землю, ліси, фабрики, заводи та інші знаряддя й засоби виробництва; ліквідація експлуатації і експлуататорських класів; ліквідація злиднів більшості і розкоші меншості; ліквідація безробіття; праця, як обов'язок і справа честі кожного працездатного громадянина за формулою: „хто не працює, той не їсть". Право на працю, тобто право кожного громадянина на одержання гарантованої роботи; право на відпочинок; право на освіту; і т. д. і т. п. Проект нової Конституції спирається на ці і подібні їм підвалини соціалізму.

Він їх відображає, він їх закріплює в законодавчому порядку.

Така є друга особливість проекту нової Конституції.

Далі. Буржуазні конституції мовчазно виходять з передумови про те, що суспільство складається з антагоністичних класів, з класів, які володіють багатством, і класів, які не володіють ним, що яка б партія не прийшла до влади, державне керівництво суспільством (диктатура) повинне належати буржуазії, що Конституція потрібна для того, щоб закріпити суспільні порядки, угодні і вигідні імущим класам.

На відміну від буржуазних конституцій, проект нової Конституції СРСР виходить з того, що в суспільстві немає вже більше антагоністичних класів, що суспільство складається з двох дружніх один одному класів, з робітників і селян, що при владі стоять саме ці трудящі класи, що державне керівництво суспільством (диктатура) належить робітничому класові, як передовому класові суспільства, що Конституція потрібна для того, щоб закріпити суспільні порядки, угодні й вигідні трудящим.

Така є третя особливість проекту нової Конституції.

Далі. Буржуазні конституції мовчазно виходять з передумови про те, що нації і раси не можуть бути рівноправними, що є нації повноправні і є нації неповноправні, що крім того існує ще третя категорія націй або рас, наприклад, в колоніях, у яких є ще менше прав, ніж у неповноправних націй. Це значить, що всі ці конституції в основі своїй є націоналістичними, тобто конституціями пануючих націй.

На відміну від цих конституцій проект нової Конституції СРСР, навпаки,— глибоко інтернаціональний. Він виходить з того, що всі нації і раси рівноправні. Він виходить з того, що різниця в кольорі шкіри або в мові, культурному рівні або рівні державного розвитку, так само як інша будьяка різниця між націями і расами — не може служити підставою для того, щоб виправдати національну нерівноправність. Він виходить з того, що всі нації і раси, незалежно від їх минулого і теперішнього становища, незалежно від їх сили чи слабості,— повинні користуватись однаковими правами в усіх

сферах господарського, громадського, державного й культурного життя суспільства.

Така є четверта особливість проекту нової Конституції.

П'яту особливість проекту нової Конституції становить його послідовний і до кінця витриманий демократизм. З точки зору демократизму буржуазні конституції можна поділити на дві групи: одна група конституцій прямо заперечує або зводить фактично нанівець рівність прав громадян і демократичні свободи. Друга група конституцій охоче приймає і навіть афішує демократичні засади, але робить при цьому такі застереження й обмеження, що демократичні права і свободи виявляються цілком спотвореними. Вони говорять про рівні виборчі права для всіх громадян, але тут же обмежують їх осілістю та освітнім і навіть майновим цензом. Вони говорять про рівні права громадян, але тут же застерігають, що це не стосується жінок, або стосується їх частково. І т. д. і т. п.

Особливість проекту нової Конституції СРСР полягає в тому, що він вільний від подібних застережень і обмежень. Для нього не існує активних чи пасивних громадян, для нього всі громадяни активні. Він не визнає різниці в правах між чоловіками і жінками, „осілими" і „не-осілими", імущими і неімущими, освіченими і неосвіченими. Для нього всі громадяни рівні в своїх правах. Не майновий стан, не національне походження, не стать, не службове становище, а особисті здібності і особиста праця кожного громадянина визначають його становище в суспільстві.

Нарешті, ще одна особливість проекту нової Конституції. Буржуазні конституції звичайно обмежуються фіксуванням формальних прав громадян, не дбаючи про умови здійснення цих прав, про можливість їх здійснення, про засоби їх здійснення. Говорять про рівність громадян, але забувають, що не може бути справжньої рівності між хазяїном і робітником, між поміщиком і селянином, якщо у перших є багатство й політична вага в суспільстві, а другі позбавлені і того, і того, якщо перші є експлуататорами, а другі експлуатованими. Або ще: говорять про свободу слова, зборів і преси, але забувають, що всі ці свободи можуть перетворитися для робітничого класу в звук пустий, якщо він позбавлений можливості мати в своєму розпорядженні підходящі приміщення для зборів, добрі друкарні, достатню кількість друкарського паперу і т. д.

Особливість проекту нової Конституції полягає в тому, що він не обмежується фіксуванням формальних прав громадян, а переносить центр ваги на питання про гарантії цих прав, на питання про засоби здійснення цих прав. Він не просто проголошує рівність прав громадян, але й забезпечує її законодавчим закріпленням факту ліквідації режиму експлуатації, факту визволення громадян від усякої експлуатації.

Він не просто проголошує право на працю, але й забезпечує його законодавчим закріпленням факту відсутності криз у радянському суспільстві, факту знищення безробіття. Він не просто проголошує демократичні свободи, але й забезпечує їх в законодавчому порядку певними матеріальними засобами. Тому зрозуміло, що демократизм проекту нової Конституції є не „звичайний" і „загальновизнаний" демократизм взагалі, а демократизм соціалістичний.

Такі є основні особливості проекту нової Конституції СРСР.

Таке є відображення в проекті нової Конституції тих зрушень і змін у господарському й суспільно-політичному житті СРСР, які здійснились за період від 1924 року до 1936 року.

IV

БУРЖУАЗНА КРИТИКА ПРОЕКТУ КОНСТИТУЦІЇ

Кілька слів про буржуазну критику проекту Конституції.

Питання про те, як ставиться до проекту Конституції іноземна буржуазна преса, становить безперечно певний інтерес. Оскільки іноземна преса відбиває громадську думку різних верств населення в буржуазних країнах, ми не можемо обминути ту критику, яку розгорнула ця преса проти проекту Конституції.

Перші ознаки реакції іноземної преси на проект Конституції виявились у певній тенденції — замовчати проект Конституції. Я маю на увазі в даному разі найбільш реакційну, фашистську пресу. Ця група критиків визнала за краще просто замовчати проект Конституції, змалювати справу так, ніби проекту не було і нема його взагалі в природі. Можуть сказати, що замовчування не є критика. Але це невірно. Метод замовчування, як особливий спосіб ігнорування, є теж формою критики, правда, безглуздої і смішної, але все ж формою критики. (*Загальний сміх, оплески.*) Але з методом замовчування не вийшло в них. Кінець-кінцем вони були змушені відкрити клапан і повідомити світ, що, як це не сумно, проект Конституції СРСР все ж існує, і не тільки існує, але й починає шкідливо впливати на уми. Та інакше й не могло бути, бо є все ж на світі якась громадська думка, читачі, живі люди, які хочуть знати правду про факти, і тримати їх довго в лещатах обману нема ніякої можливості. На обмані далеко не поїдеш...

Друга група критиків визнає, що проект Конституції дійсно існує в природі, але вона вважає, що проект не становить великого інтересу, бо він є по суті справи не проект Конституції, а пустий папірець, пуста обіцянка, розрахована на те, щоб зробити певний маневр і обдурити людей. Вони додають при цьому, що кращого проекту і не міг дати СРСР,

бо сам СРСР є не держава, а всього-на-всього — географічне поняття (загальний сміх), а раз він не є держава, то й Конституція його не може бути дійсною Конституцією. Типовим представником цієї групи критиків є, як це не дивно, німецький офіціоз „Дейтше Дипломатіш-Політіше Кореспонденц“. Цей журнал прямо каже, що проект Конституції СРСР є пуста обіцянка, обман, „потьомкінське село“. Він без вагань заявляє, що СРСР не є державою, що СРСР „являє не що інше, як точно визначуване географічне поняття“ (загальний сміх), що Конституція СРСР не може бути, зважаючи на це, визнана дійсною Конституцією.

Що можна сказати про таких, з дозволу сказати, критиків?

В одному з своїх казок-оповідань великий російський письменник Щедрін дає тип бюрократа-самодура, дуже обмеженого й тупого, але до краю самовпевненого й завзятого. Після того, як цей бюрократ навів у „довіреній“ йому області „порядок і тишу“, винищивши тисячі жителів і спаливши десятки міст, він оглянувся навкруги і помітив на горизонті Америку, країну, звичайно, маловідому, де є, виявляється, якісь свободи, що баламутять народ, і де державою керують іншими методами. Бюрократ помітив Америку і обурився: що це за країна, звідки вона взялася, на якій такій підставі вона існує? (Загальний сміх, оплески.) Звичайно, її випадково відкрили кілька віків тому, але хіба не можна її знову закрити, щоб духу її не було зовсім? (Загальний сміх.) І сказавши це, наклав резолюцію: „Закрити знову Америку“! (Загальний сміх.)

Мені здається, що панове з „Дейтше Дипломатіш-Політіше Кореспонденц“ як дві краплі води схожі на щедрінського бюрократа. (Загальний сміх, схвальні оплески.) Цим панам СРСР давно вже намуляв очі. 19 років стоїть СРСР як маяк, заражаючи духом визволення робітничий клас усього світу і викликаючи оскаженіння у ворогів робітничого класу. І він, цей СРСР, виявляється, не тільки просто існує, а навіть росте, і не тільки росте, а навіть преуспіває, і не тільки преуспіває, а навіть творить проект нової Конституції, проект, який збуджує уми, вселяє нові надії пригнобленим класам. (Оплески.) Як же після цього не обурюватися панам з німецького офіціозу? Що це за країна, галасують вони, на якій такій підставі вона існує (загальний сміх), і якщо її відкрили в жовтні 1917 року, то чому не можна її знову закрити, щоб духу її не було зовсім? І сказавши це, постановили: закрити знову СРСР, оголосити привселюдно, що СРСР, як держава, не існує, що СРСР є не що інше, як просте географічне поняття! (Загальний сміх.)

Накладаючи резолюцію про те, щоб закрити знову Америку, щедрінський бюрократ, не зважаючи на всю свою тупість, все ж знайшов у собі елементи розуміння реального,

сказавши тут же до себе: „Але, здається, сіє від мене не залежить“. (Вибух веселого сміху, бурхливі оплески.) Я не знаю, чи вистачить розуму в панів з німецького офіціозу догадатися, що „закрити“ на папері ту чи іншу державу вони, звичайно, можуть, але якщо говорити серйозно, то „сіє від них не залежить“... (Вибух веселого сміху, бурхливі оплески.)

Щодо того, що Конституція СРСР є нібито пуста обіцянка, „потьомкінське село“ і т. д., то я хотів би послатися на ряд встановлених фактів, які самі говорять за себе.

В 1917 році народи СРСР повалили буржуазію і встановили диктатуру пролетаріату, встановили радянську владу. Це факт, а не обіцянка.

Далі, Радянська влада ліквідувала клас поміщиків і передала селянам більше 150 мільйонів гектарів колишніх поміщицьких, казенних і монастирських земель і це — крім тих земель, які були і раніше в руках селян. Це факт, а не обіцянка.

Далі, Радянська влада експропріювала клас капіталістів, відібрала у них банки, заводи, залізниці та інші знаряддя й засоби виробництва, оголосила їх соціалістичною власністю і поставила на чолі цих підприємств кращих людей робітничого класу. Це факт, а не обіцянка. (Тривалі оплески.)

Далі, організувавши промисловість і сільське господарство на нових, соціалістичних засадах, з новою технічною базою, радянська влада добилася того, що нині землеробство в СРСР дає в півтора рази більше продукції, ніж у довоєнний час, індустрія виробляє в 7 разів більше продукції, ніж у довоєнний час, а народний прибуток виріс у 4 рази в порівнянні з довоєнним часом. Все це — факти, а не обіцянки. (Тривалі оплески.)

Далі, Радянська влада знищила безробіття, провела в життя право на працю, право на відпочинок, право на освіту, забезпечила кращі матеріальні й культурні умови робітникам, селянам та інтелігенції, забезпечила проведення в життя загального, прямого й рівного виборчого права при таємному голосуванні громадян. Усе це — факти, а не обіцянки. (Тривалі оплески.)

Нарешті, СРСР дав проект нової Конституції, який є не обіцянкою, а реєстрацією і законодавчим закріпленням цих загальновідомих фактів, реєстрацією і законодавчим закріпленням того, що вже здобуте і завойоване.

Постає питання, до чого зводиться після всього цього базікання панів з німецького офіціозу про „потьомкінські села“, коли не до того, що вони поставили собі мету приховати від народу правду про СРСР, ввести народ в оману, обдурити його.

Такі є факти. А факти, як кажуть, уперта річ. Панове з німе-

цького офіціозу можуть сказати, що тим гірше для фактів. (Загальний сміх.) Але тоді їм можна відповісти словами відомого російського прислів'я: „дурням закон не писано". (Веселий сміх, тривалі оплески.)

Третя група критиків не від того, щоб визнати певні позитивні якості за проектом Конституції, вона вважає його позитивним явищем, але вона, бачите, дуже сумнівається, щоб ряд його положень можна було провести в життя, бо вона переконана, що ці положення взагалі нездійсненні і повинні лишитись на папері. Це, кажучи м'яко, скептики. Вони, ці скептики, є в усіх країнах.

Треба сказати, що ми зустрічаємося з ними не вперше. Коли більшовики брали владу в 1917 році, скептики казали: більшовики, може, не погані люди, але з владою у них справа не піде, вони проваляться. На ділі, однак, виявилось, що провалились не більшовики, а скептики.

Під час громадянської війни та іноземної інтервенції ця група скептиків казала: Радянська влада, звичайно, річ не погана, але Денікін з Колчаком плюс іноземці, мабуть, подолають її. На ділі, однак, виявилось, що скептики і тут прорахувалися.

Коли Радянська влада опублікувала перший п'ятирічний план, скептики знову виступили на сцену, говорячи: п'ятирічка, звичайно, справа добра, але вона навряд чи здійсненна, треба думати, що у більшовиків з п'ятирічкою справа не вийде. Факти, однак, показали, що скептикам знову не пощастило: п'ятирічний план було здійснено за чотири роки.

Те саме треба сказати про проект нової Конституції і її критику з боку скептиків. Досить було опублікувати проект, щоб ця група критиків знову з'явилась на сцені з її похмурим скепсисом, з її сумнівами щодо здійсненності деяких положень Конституції. Немає ніяких підстав сумніватися в тому, що скептики проваляться і в даному разі, проваляться нині так само, як вони не раз провалювалися в минулому.

Четверта група критиків, атакуючи проект нової Конституції, характеризує його, як „зрушення вправо", як „відмовлення від диктатури пролетаріату", як „ліквідацію більшовицького режиму". „Більшовики хитнулися вправо, це факт" — говорять вони на різні голоси. Особливо стараються в цьому відношенні деякі польські і почасти американські газети.

Що можна сказати про цих, з дозволу сказати, критиків?

Якщо розширення бази диктатури робітничого класу і перетворення диктатури в гнучкішу, отже, — могутнішу систему державного керівництва суспільством трактується ними не як посилення диктатури робітничого класу, а як її ослаблення або навіть як відмовлення від неї, то дозволенно спитати: а чи знають взагалі ці панове — що таке диктатура робітничого класу?

Якщо законодавче закріплення перемоги соціалізму, законодавче закріплення успіхів індустріалізації, колективізації та демократизації називається у них „зрушенням вправо", то дозволенно спитати: а чи знають взагалі ці панове — чим відрізняється ліве від правого? (Загальний сміх, оплески.)

Не може бути сумніву, що ці панове остаточно заплутались в своїй критиці проекту Конституції і, заплутавшись, переплутали праве з лівим.

Не можна не пригадати з цього приводу дворове „дівчисько" Палагею з „Мертвих душ" Гоголя. Вона, як розповідає Гоголь, взялась якось показати дорогу кучерові Чічікова Селіфанові, але, не зумівши відрізнити правий бік дороги від лівого її боку, заплуталась і опинилась у ніяковому становищі. Треба визнати, що наші критики з польських газет, не зважаючи на всю їх амбіцію, все ж недалеко відійшли від рівня розуміння Палагеї, дворового „дівчиська" з „Мертвих душ". (Оплески.) Якщо згадаєте, кучер Селіфан визнав потрібним відчитати Палагеї за змішання правого з лівим, сказавши їй: „Ех ти, чорнонога... не знаєш, де право, де ліво". Мені здається, що слід би так само відчитати наших невдах-критиків, сказавши їм: Ех ви, горе-критики... не знаєте, де право, де ліво. (Тривалі оплески.)

Нарешті, ще одна група критиків. Якщо попередня група обвинувачує проект Конституції у відмовленні від диктатури робітничого класу, то ця група обвинувачує його, навпаки, в тому, що він нічого не міняє в існуючому становищі в СРСР, що він лишає незачепленою диктатуру робітничого класу, не допускає свободу політичних партій і зберігає в силі нинішнє керівне становище партії комуністів в СРСР. При цьому ця група критиків вважає, що відсутність свободи партій в СРСР є ознакою порушення основ демократизму.

Я мушу визнати, що проект нової Конституції дійсно лишає в силі режим диктатури робітничого класу, так само як зберігає без зміни нинішнє керівне становище Комуністичної партії СРСР. (Бурхливі оплески.) Якщо шановні критики вважають це хибою проекту Конституції, то можна тільки пошкодувати про це. Ми ж, більшовики, вважаємо це позитивною якістю проекту Конституції. (Бурхливі оплески.)

Щодо свободи різних політичних партій, то ми тримаємося тут трохи інших поглядів. Партія є частина класу, його передова частина. Кілька партій, а значить і свобода партій може існувати тільки в такому суспільстві, де є антагоністичні класи, інтереси яких ворожі і непримиренні, де є, скажемо, капіталісти і робітники, поміщики і селяни, куркулі і біднота і т. д. Але в СРСР немає вже більше таких класів, як капіталісти, поміщики, куркулі і т. п. В СРСР є тільки два класи, робітники і селяни, інтереси яких не тільки не ворожі, а навпаки —

дружні. Отже, в СРСР немає грунту для існування кількох партій, а значить, і для свободи цих партій.

В СРСР є грунт тільки для однієї партії, Комуністичної партії. В СРСР може існувати лише одна партія — партія комуністів, яка сміливо і до кінця захищає інтереси робітників і селян. А що вона непогано захищає інтереси цих класів, в цьому ледве чи може бути якийнебудь сумнів. (Бурхливі оплески.)

Говорять про демократію. Але що таке демократія? Демократія в капіталістичних країнах, де є антагоністичні класи, є кінець-кінцем демократія для сильних, демократія для імущої меншості. Демократія в СРСР, навпаки, є демократія для трудящих, тобто демократія для всіх. Але з цього виходить, що основи демократизму порушуються не проектом нової Конституції СРСР, а буржуазними конституціями. Ось чому я думаю, що Конституція СРСР є єдиною в світі до кінця демократичною Конституцією.

Так стоїть справа з буржуазною критикою проекту нової Конституції СРСР.

V

ПОПРАВКИ І ДОПОВНЕННЯ ДО ПРОЕКТУ КОНСТИТУЦІЇ

Перейдімо до питання про поправки і доповнення до проекту Конституції, внесені громадянами при всенародному обговоренні проекту.

Всенародне обговорення проекту Конституції дало, як відомо, досить значну кількість поправок і доповнень. Всі вони опубліковані в радянській пресі. Зважаючи на велику різноманітність поправок і неоднакову їх цінність, слід би їх поділити, по-моєму, на три категорії.

Відмінна риса поправок першої категорії полягає в тому, що вони трактують не про питання Конституції, а про питання поточної законодавчої роботи майбутніх законодавчих органів. Окремі питання страхування, деякі питання колгоспного будівництва, деякі питання промислового будівництва, питання фінансової справи,— такі є теми цих поправок. Очевидно, автори цих поправок не усвідомили собі різниці між конституційними питаннями і питаннями поточного законодавства. Саме тому вони стараються втиснути в Конституцію якомога більше законів, ведучи справу до того, щоб перетворити Конституцію в щось на зразок збірника законів. Але Конституція не є збірник законів. Конституція є основний закон, і тільки основний закон. Конституція не виключає, а передбачає поточну законодавчу роботу майбутніх законодавчих органів. Конституція дає юридичну базу для майбутньої законодавчої діяльності таких органів. Тому поправки і доповнення такого роду, як такі,

що не мають прямого відношення до Конституції, повинні бути, по-моєму, передані в майбутні законодавчі органи країни.

До другої категорії слід віднести такі поправки й доповнення, які намагаються внести в Конституцію елементи історичних довідок або елементи декларації про те, чого ще не добилась Радянська влада і чого вона повинна добитися в майбутньому. Відзначити в Конституції, які труднощі подолали протягом довгих років партія, робітничий клас і всі трудящі в боротьбі за перемогу соціалізму; вказати в Конституції кінцеву мету радянського руху, тобто побудову повного комуністичного суспільства,— такі є теми цих поправок, що повторюються в різних варіаціях. Я думаю, що такі поправки і доповнення також повинні бути відкладені набік, як такі, що не мають прямого відношення до Конституції. Конституція є реєстрація і законодавче закріплення тих завоювань, що вже здобуті і забезпечені. Якщо ми не хочемо перекрутити цей основний характер Конституції, ми не повинні заповнювати її історичними довідками про минуле або деклараціями про майбутні завоювання трудящих СРСР. Для цієї справи є у нас інші шляхи й інші документи.

Нарешті, до третьої категорії слід віднести такі поправки і доповнення, які мають пряме відношення до проекту Конституції.

Значна частина поправок цієї категорії має редакційний характер. Тому їх можна було б передати в Редакційну Комісію цього З'їзду, яку, я думаю, створить З'їзд, доручивши їй встановити остаточну редакцію тексту нової Конституції.

Щодо решти поправок третьої категорії, то вони мають істотніше значення, і про них доведеться, по-моєму, сказати тут кілька слів.

1) Насамперед про поправки до 1-ї статті проекту Конституції. Є чотири поправки. Одні пропонують замість слів „держава робітників і селян" сказати: „держава трудящих". Другі пропонують до слів „держава робітників і селян" додати: „і трудової інтелігенції". Треті пропонують замість слів „держава робітників і селян" сказати: „держава всіх рас і національностей, що населяють територію СРСР". Четверті пропонують слово „селян" замінити словом „колгоспників" або словами: „трудящих соціалістичного землеробства".

Чи слід прийняти ці поправки? Я думаю, що не слід.

Про що говорить перша стаття проекту Конституції? Вона говорить про класовий склад радянського суспільства. Чи можемо ми, марксисти, обминути в Конституції питання про класовий склад нашого суспільства? Ні, не можемо. Радянське суспільство складається, як відомо, з двох класів, з робітників і селян. Перша стаття проекту Конституції саме про це й говорить. Отже, 1-а стаття проекту Конституції правильно

відображає класовий склад нашого суспільства. Можуть спитати: а трудова інтелігенція? Інтелігенція ніколи не була і не може бути класом,— вона була і залишається прошарком, який рекрутує своїх членів серед усіх класів суспільства. В старі часи інтелігенція рекрутувала своїх членів серед дворян, буржуазії, почасти серед селян і лише в зовсім незначній мірі серед робітників. В наш, радянський час інтелігенція рекрутує своїх членів головним чином серед робітників і селян. Але як би вона не рекрутувалась і який би характер вона не мала, інтелігенція все ж є прошарком, а не класом.

Чи не обмежує ця обставина прав трудової інтелігенції? Ні трохи! Перша стаття проекту Конституції говорить не про права різних верств радянського суспільства, а про класовий склад цього суспільства. Про права різних верств радянського суспільства, в тому числі про права трудової інтелігенції, говориться головним чином у десятому і одинадцятому розділах проекту Конституції. З цих розділів ясно видно, що робітники, селяни і трудова інтелігенція цілком рівноправні в усіх сферах господарського, політичного, громадського і культурного життя країни. Отже, про обмеження прав трудової інтелігенції не може бути й мови.

Те саме треба сказати про нації і раси, які входять до складу СРСР. У другому розділі проекту Конституції вже сказано, що СРСР є вільний союз рівноправних націй. Чи варт повторювати цю формулу в першій статті проекту Конституції, яка трактує не про національний склад радянського суспільства, а про його класовий склад? Ясно, що не варт. Щодо прав націй і рас, які входять до складу СРСР, то про це говориться в другому, десятому і одинадцятому розділах проекту Конституції. З цих розділів ясно видно, що нації і раси СРСР користуються однаковими правами в усіх сферах господарського, політичного, громадського і культурного життя країни. Отже, не може бути і мови про обмеження національних прав.

Також неправильно було б замінити слово „селянин“ словом „колгоспник“ або словами „трудящі соціалістичного землеробства“. Поперше, серед селян крім колгоспників є ще понад мільйон дворів не-колгоспників. Як бути з ними? Чи не думають автори цієї поправки скинути їх з рахунку? Це було б нерозумно. Подруге, якщо більшість селян стала вести колгоспне господарство, то це ще не значить, що вона перестала бути селянством, що в неї нема більше свого особистого господарства, особистого двору і т. д. Потретє, довелося б тоді замінити також слово „робітник“ словами „трудівник соціалістичної промисловості“, чого, однак, автори поправки чомусь не пропонують. Нарешті, хіба у нас вже зникли клас робітників і клас селян? А якщо вони не зникли, то чи варт викреслювати з лексикону найменування, що встановились

для них? Автори поправки, очевидно, мають на увазі не теперішнє, а майбутнє суспільство, коли класів уже не буде і коли робітники і селяни перетворяться в трудівників єдиного комуністичного суспільства. Вони, отже, явно забігають вперед. Але при складанні Конституції треба виходити не з майбутнього, а з теперішнього, з того, що вже є. Конституція не може і не повинна забігати вперед.

2) Далі йде поправка до 17-ї статті проекту Конституції. Поправка полягає в тому, що пропонують виключити зовсім з проекту Конституції 17-у статтю, яка говорить про збереження за Союзними республіками права вільного виходу із СРСР. Я думаю, що ця пропозиція неправильна і тому не повинна бути прийнята З'їздом. СРСР є добровільний союз рівноправних Союзних республік. Виключити з Конституції статтю про право вільного виходу із СРСР,— значить порушити добровільний характер цього союзу. Чи можемо ми піти на цей крок? Я думаю, що ми не можемо і не повинні йти на цей крок. Кажуть, що в СРСР нема жодної республіки, яка хотіла б вийти із складу СРСР, що, зважаючи на це, стаття 17-а не має практичного значення. Що у нас нема жодної республіки, яка хотіла б вийти із складу СРСР, це, звичайно, вірно. Але з цього зовсім не виходить, що ми не повинні зафіксувати в Конституції право союзних республік на вільний вихід із СРСР. В СРСР немає також такої Союзної республіки, яка хотіла б придушити іншу Союзну республіку. Але з цього зовсім не виходить, що з Конституції СРСР повинна бути виключена стаття, яка трактує про рівність прав Союзних республік.

3) Далі є пропозиція доповнити другий розділ проекту Конституції новою статтею, зміст якої зводиться до того, що автономні радянські соціалістичні республіки при досягненні відповідного рівня господарського і культурного розвитку можуть бути перетворені в союзні радянські соціалістичні республіки. Чи можна прийняти цю пропозицію? Я думаю, що не слід її приймати. Вона неправильна не тільки з боку її змісту, але і з боку її мотивів. Не можна мотивувати переведення автономних республік в розряд союзних республік господарською й культурною їх зрілістю, так само як не можна мотивувати залишення тієї чи іншої республіки в списку автономних республік її господарською або культурною відсталістю. Це був би не марксистський, не ленінський підхід. Татарська Республіка, наприклад, лишається автономною, а Казахська Республіка стає союзною, але це ще не значить, що Казахська Республіка з точки зору культурного й господарського розвитку стоїть вище, ніж Татарська Республіка. Справа стоїть якраз навпаки. Те саме треба сказати, наприклад, про Автономну Республіку Німців Поволжя і про Киргизьку Союзну республіку, з яких перша в культурному й

господарському відношенні стоїть вище, ніж друга, хоч і лишається автономною Республікою.

Які є ті ознаки, що їх наявність дає підставу для переведення автономних республік в розряд союзних республік?

Їх, цих ознак,— три.

Поперше, необхідно, щоб республіка була окраїнною, не оточеною з усіх боків територією СРСР. Чому? Тому що коли за Союзною республікою зберігається право виходу із Союзу РСР, то необхідно, щоб ця республіка, яка стала Союзною, мала можливість логічно і фактично поставити питання про її вихід із СРСР. А таке питання може поставити тільки така республіка, яка, скажемо, межує з якоюнебудь іноземною державою і, значить, не оточена з усіх боків територією СРСР. Звичайно, у нас нема республік, які б фактично ставили питання про вихід з СРСР. Але раз лишається за Союзною республікою право виходу із СРСР, то треба обставити справу так, щоб це право не перетворювалося в пустий і безглуздий папірець. Візьмемо, наприклад, Башкірську або Татарську Республіку. Припустимо, що ці автономні республіки перевели в розряд союзних республік. Чи могли б вони поставити питання логічно і фактично про свій вихід із СРСР? Ні, не могли б. Чому? Тому що вони з усіх боків оточені радянськими республіками й областями і їм, власне кажучи, нікуди виходити з складу СРСР (Загальний сміх, оплески). Тому переведення таких республік в розряд союзних республік було б неправильним.

Подруге, необхідно, щоб національність, яка дала радянській республіці своє ім'я, становила в республіці більшменш компактну більшість. Взяти, наприклад, Кримську Автономну Республіку. Вона є окраїнною республікою, але кримські татари не мають більшості в цій республіці, навпаки,— вони становлять там меншість. Отже, було б неправильно і нелогічно перевести Кримську Республіку в розряд союзних республік.

Потретє, необхідно, щоб республіка була не дуже маленькою щодо кількості її населення, щоб вона мала населення, скажемо, не менше, а більше хоча б мільйона. Чому? Тому що було б неправильно припустити, щоб маленька радянська республіка, яка має мінімальну кількість населення і незначну армію, могла розраховувати на незалежне державне існування. Ледве чи можна сумніватися, що імперіалістичні хижаки швидко прибрали б її до рук.

Я думаю, що без наявності цих трьох об'єктивних ознак було б неправильно в теперішній історичний момент ставити питання про переведення тієї або іншої автономної республіки в розряд союзних республік.

4) Далі пропонують викреслити в статтях 22-й, 23-й, 24-й, 25-й, 26-й, 27-й, 28-й і 29-й докладний перелік адміністративно-територіального поділу союзних республік на краї і області. Я думаю, що ця пропозиція також неприйнятна. В СРСР є люди, що готові з великою охотою і без упину перекроювати краї і області, вносячи цим плутанину і невпевненість в роботі. Проект Конституції створює для цих людей узду. І це дуже добре, бо тут, як і багато в чому іншому, потрібна у нас атмосфера впевненості, потрібна стабільність, ясність.

5) П'ята поправка стосується 33-ї статті. Вважають недоцільним створення двох палат і пропонують ліквідувати Раду Національностей. Я думаю, що ця поправка також неправильна. Однопалатна система була б краща від двопалатної, коли б СРСР становив єдину національну державу. Але СРСР не є єдина національна держава, СРСР є, як відомо, багатонаціональна держава. У нас є верховний орган, де представлені спільні інтереси всіх трудящих СРСР незалежно від їх національності. Це — Рада Союзу. Але у національностей СРСР крім спільних інтересів є ще свої окремі, специфічні інтереси, зв'язані з їх національними особливостями. Чи можна нехтувати цими специфічними інтересами? Ні, не можна. Чи потрібен спеціальний верховний орган, який би відбивав саме ці специфічні інтереси? Безумовно, потрібен. Не може бути сумніву, що без такого органу неможливо було б керувати такою багатонаціональною державою, як СРСР. Таким органом є друга палата, Рада Національностей СРСР.

Посилаються на парламентську історію европейських і американських держав, посилаються на те, що двопалатна система в цих країнах дала лише мінуси, що друга палата вироджується звичайно в центр реакції і в гальмо проти руху вперед. Усе це вірно. Але це відбувається тому, що в цих країнах між палатами нема рівності. Як відомо, другій палаті дають нерідко більше прав, ніж першій, і потім, як правило, друга палата організується не демократичним шляхом, нерідко шляхом призначення її членів згори. Безперечно, що цих мінусів не буде, якщо провести рівність між палатами і другу палату організувати так само демократично, як і першу.

6) Пропонують далі доповнення до проекту Конституції, яке вимагає зрівняння кількості членів обох палат. Я думаю, що цю пропозицію можна було б прийняти. Вона дає, помоєму, явні політичні плюси, бо підкреслює рівність палат.

7) Далі йде доповнення до проекту Конституції, в силу якого пропонується обирати депутатів до Ради Національностей так само, як і до Ради Союзу, шляхом прямих виборів. Я думаю, що цю пропозицію також можна було б прийняти. Правда, вона може створити деякі технічні незручності при виборах. Але зате вона дасть великий політичний виграш, бо вона повинна підвищити авторитет Ради Національностей.

8) Далі йде доповнення до статті 40-ї, в силу якого про-

понується надати Президії Верховної Ради право видавати тимчасові законодавчі акти. Я думаю, що це доповнення неправильне і не повинне бути прийняте З'їздом. Треба, нарешті, покінчити з тим становищем, коли законодавствує не один якийнебудь орган, а цілий ряд органів. Таке становище суперечить принципові стабільності законів. А стабільність законів потрібна нам тепер більше, ніж будьколи. Законодавча влада в СРСР повинна здійснюватись тільки одним органом, Верховною Радою СРСР.

9) Далі пропонують доповнення до 48-ї статті проекту Конституції, в силу якого вимагають, щоб голова Президії Верховної Ради Союзу РСР обирався не Верховною Радою СРСР, а всім населенням країни. Я думаю, що це доповнення неправильне, бо воно не відповідає духові нашої Конституції. За системою нашої Конституції в СРСР не повинно бути одноособового президента, що обирався б всім населенням нарівні з Верховною Радою і міг би протиставляти себе Верховній Раді. Президент в СРСР колегіальний,— це Президія Верховної Ради, включаючи і голову Президії Верховної Ради, яка обирається не всім населенням, а Верховною Радою, і підзвітна Верховній Раді. Досвід історії показує, що така побудова верховних органів є найбільш демократичною, яка гарантує країну від небажаних випадковостей.

10) Далі йде поправка до тієї ж 48-ї статті. В ній сказано: збільшити кількість заступників голови Президії Верховної Ради СРСР до одинадцяти з тим, щоб від кожної Союзної республіки був один заступник. Я думаю, що цю поправку можна було б прийняти, бо вона поліпшує справу і може тільки зміцнити авторитет Президії Верховної Ради СРСР.

11) Далі йде поправка до статті 77-ї. Вона вимагає організації нового загальносоюзного народного комісаріату,— Наркомату Оборонної Промисловості. Я думаю, що цю поправку також слід би прийняти (оплески), бо назрів час для того, щоб виділити нашу оборонну промисловість і дати їй відповідне наркоматське оформлення. Мені здається, що це могло б тільки поліпшити справу оборони нашої країни.

12) Далі йде поправка до статті 124-ї проекту Конституції, яка вимагає її зміни в тому напрямі, щоб заборонити виконання релігійних обрядів. Я думаю, що цю поправку слід відкинути, як таку, що не відповідає духові нашої Конституції.

13) Нарешті, ще одна поправка, яка має більш-менш істотний характер. Я говорю про поправку до 135-ї статті проекту Конституції. Вона пропонує позбавити виборчих прав служителів культу, колишніх білогвардійців, усіх колишніх людей і осіб, які не займаються загальнокорисною працею, абож, в усякому разі,— обмежити виборчі права осіб цієї категорії, давши їм тільки право обирати, але не бути обраними. Я думаю, що ця поправка також повинна бути відкинута. Радянська влада позбавила виборчих прав нетрудові й експлуататорські елементи не на віки вічні, а тимчасово, до певного періоду. Був час, коли ці елементи провадили відкриту війну проти народу і протидіяли радянським законам. Радянський закон про позбавлення їх виборчого права був відповіддю радянської влади на це протидіяння. Відтоді минуло немало часу. За минулий період ми добилися того, що експлуататорські класи знищено, а Радянська влада перетворилась у непереможну силу. Чи не настав час переглянути цей закон? Я думаю, що настав час. Кажуть, що це небезпечно, бо можуть пролізти у верховні органи країни ворожі радянській владі елементи, дехто з колишніх білогвардійців, куркулів, попів і т. д. Але чого тут власне боятися? Вовків боятися, в ліс не ходити. (Веселе пожвавлення в залі, бурхливі оплески.) Поперше, не всі колишні куркулі, білогвардійці чи попи ворожі радянській владі. Подруге, якщо народ де-не-де і обере ворожих людей, то це означатиме, що наша агітаційна робота поставлена вкрай погано, і ми цілком заслужили таку ганьбу, коли ж наша агітаційна робота йтиме по-більшовицькому, то народ не пропустить ворожих людей у свої верховні органи. Значить, треба працювати, а не хникати (бурхливі оплески), треба працювати, а не чекати того, що все буде дано в готовому вигляді в порядку адміністративних розпоряджень. Ленін ще в 1919 році казав, що недалекий той час, коли Радянська влада визнає корисним запровадити загальне виборче право без усяких обмежень. Зверніть увагу: **без усяких обмежень**. Це він казав у той час, коли іноземна военна інтервенція не була ще ліквідована, а наша промисловість і сільське господарство були в дуже тяжкому стані. Відтоді минуло вже 17 років. Чи не час, товариші, виконати вказівку Леніна? Я думаю, що час.

Ось що казав Ленін у 1919 році в своїй праці „Проект програми РКП(б)". Дозвольте зачитати:

„Р. К. П. повинна роз'яснювати трудящим масам, щоб уникнути неправильного узагальнення минущих історичних потреб, що позбавлення виборчих прав частини громадян аж ніяк не стосується в Радянській республіці, як це бувало в більшості буржуазно-демократичних республік, певного розряду громадян, на все життя оголошуваних безправними, а стосується тільки експлуататорів, тільки тих, хто всупереч основним законам соціалістичної Радянської республіки вперто відстоює своє експлуататорське становище, збереження капіталістичних відносин. Отже, в Радянській республіці, з одного боку, з кожним днем зміцнення соціалізму і скорочення числа тих, хто має

об'єктивно можливість лишатись експлуататором або зберігати капіталістичні відносини, зменшується само собою процент позбавлюваних виборчого права. Навряд чи тепер у Росії цей процент більший ніж два, три проценти. З другого боку, в найближчому майбутньому припинення зовнішнього нашестя і довершення експропріації експропріаторів може, при певних умовах, створити становище, коли пролетарська державна влада вибере інші способи придушення опору експлуататорів і запровадить загальне виборче право без усяких обмежень" (Ленін, т. XXIV, стор. 94, видання Партиздата, 1935 рік).

Здається, ясно.

Так стоїть справа з поправками і додатками до проекту Конституції СРСР.

VI

ЗНАЧЕННЯ НОВОЇ КОНСТИТУЦІЇ СРСР

Судячи з результатів всенародного обговорення, яке тривало майже 5 місяців, можна гадати, що проект Конституції буде схвалений цим З'їздом. (*Бурхливі оплески, що переходять в овацію. Зал встає.*)

Через кілька днів Радянський Союз матиме нову, соціалістичну Конституцію, побудовану на засадах розгорнутого соціалістичного демократизму.

Це буде історичний документ, що трактує просто і стисло, майже в протокольному стилі, про факти перемоги соціалізму в СРСР, про факти визволення трудящих СРСР від капіталістичного рабства, про факти перемоги в СРСР розгорнутої, до кінця послідовної демократії.

Це буде документ, який свідчить, що те, про що мріяли і продовжують мріяти мільйони чесних людей у капіталістичних країнах,— вже здійснено в СРСР. (*Бурхливі оплески.*)

Це буде документ, який свідчить, що те, що здійснене в СРСР, цілком може бути здійснене і в інших країнах. (*Бурхливі оплески*).

Але з цього виходить, що міжнародне значення нової Конституції СРСР ледве чи можна переоцінити.

Тепер, коли каламутна хвиля фашизму обпльовує соціалістичний рух робітничого класу і втоптує в багно демократичні прагнення кращих людей цивілізованого світу, нова Конституція СРСР буде обвинувальним актом проти фашизму, актом, який говорить про те, що соціалізм і демократія непереможні. (*Оплески.*) Нова Конституція СРСР буде моральною допомогою і реальною підмогою для всіх тих, хто ведуть нині боротьбу проти фашистського варварства. (*Бурхливі оплески.*)

Ще більше значення має нова Конституція СРСР для народів СРСР. Якщо для народів капіталістичних країн Конституція СРСР матиме значення програми дій, то для народів СРСР вона має значення підсумку їх боротьби, підсумку їх перемог на фронті визволення людства. В результаті пройденого шляху боротьби і бідувань приємно й радісно мати свою Конституцію, яка трактує про плоди наших перемог. Приємно й радісно знати, за що бились наші люди і як вони добились всесвітньо-історичної перемоги. Приємно й радісно знати, що кров, густо пролита нашими людьми, не пройшла даремно, що вона дала свої результати. (*Тривалі оплески.*) Це озброює духовно наш робітничий клас, наше селянство, нашу трудову інтелігенцію. Це посуває вперед і підносить почуття законної гордості. Це зміцнює віру в свої сили і мобілізує на нову боротьбу для завоювання нових перемог комунізму. (*Бурхлива овація, весь зал встає, громове „ура“, загальні вигуки: „Хай живе товариш Сталін!“. З'їзд, стоячи, співає „Інтернаціонал“. Після виконання „Інтернаціоналу“ овація відновлюється. Вигуки „ура!“ „Хай живе наш вождь товариш Сталін!“*)

Терень Масенко

КНИГА

Коли змовка в теплі гостиннім
Щаслива втомлена земля
І в тишину зліта годинник
Із башти дальнього Кремля —
Я думаю про ту людину,
Чиїм ім'ям цвіте земля.

Десь на кордонах чуйно дише
Чекістів варта молода.
І мисль не зважиться залишить
Денного теплого труда,
І серце хоче товаришить
Безсонню ясному вождя.

В схвильованій шанобі візьму
Я книгу людської хвали.
Одухотворено - залізні
Слова клекочуть, як орли:
В рядках „Питання Ленінізму"
Народи й мови розцвіли.

Фото М. Галущенка

Гобелен. „Ленін з дітьми"
Виконали колгоспниці с. Решетилівки, Харк. обл. Марія Лебединська, Тетяна Сухіна, Уляна Крутій.
Ескіз художника Касіяна.

Марія Пригара

САШКО

I

Синій морок тремтить на землі,
За туманом летить навздогін.
У бандитський причаєний ліс
Виїжджає чекістів загін.

Плинуть роси, немов молоко,
Заливають притоптаний слід,
А попереду їде Сашко —
Комсомолець п'ятнадцяти літ.

Нашорошилась тиша чуйна,
Їде розвідка тихо, як тінь.
Тільки брязнуть часом стремена,
Та метнеться наляканий кінь.

Чуєш — ворог у лісі заліг?
Чуєш — шерех ворожий зачах?
Одшукай його в травах густих,
У покручених вогких кущах.

II

І раптом крик наляканий і гострий.
— Хто їде?! Стій! — Чиясь метнулась тінь.
— По банді бий! — І перший гнівний постріл
Упав вогнем у темну далечінь.

Під місяцем рушниці замигтіли.
Креснув затвір.— Вогонь! Вогонь! Вперед!
Шалений крик. Важке упало тіло.
І в гущавині змовкнув кулемет.

Зненацька куля свиснула в імлі.
Кінь здибився. Вперед рвонув щосили.

Сашко хитнувсь на твердому сідлі,
І опекла остання думка!
— Вбили!

III

Він тихо здригнувся на темній траві,
Нестерпно і терпко нога защеміла.
— Живий! От і руки і губи живі,
І кров приливає до теплого тіла.

Він повагом сів. Голова в тумані.
В очах миготливий, наїжений морок.
І раптом здалося — отам в гущині
На нього чекає причаєний ворог.

З кущів підкрадається шерех тупий,
От-от підповзає, встає над травою.
Зривається покрик! — Рубай його! Бий!
І шабля здіймається над головою.
Він знов знепритомнів.

IV

Війнув світанок золотою тінню.
Спливало рос рожеве молоко,
Пронизане розгойданим промінням.
І повагом очутився Сашко.

Над головою важко гнуться віти,
На свіже листя косо промінь ліг.
Нема нікого. Банду всю побито.
Поміж кущами знати крові слід.

Навколо тиша. Десь щебечуть птиці,
Гойдає вітер срібне стебло трав.
Поволі звівся. Сперся на рушницю
І по вузькій тропі зашкутильгав.

— Та що це? Тупіт лине зза кущів.
Тріщать гілки під кінськими ногами.
— Свої? Чужі? Гранату ухопив.
— Метнути в них.
А це собі — з нагана.

Вже на тропу упала кінська тінь.
— Стріляти? Ні? Рвонула кров у скроні.
— Та це ж гнідий! Це командира кінь!
І от пов'язки блиснули червоні.

Він біг до них. Він щось одне твердив.
Когось обняв закляклими руками.
І, посміхнувшись, мовив командир:
— Це ти, малий? А ми тебе шукали.

Андрій Малишко

ЯК СПІВАЛА МАТИ

Спи, мала моя дитино,
Сон підійде на лету.

... В лузі - березі калина
Нахиляється в цвіту.
Зайчика бере досада,
Одинокий він в гаю.
Я ж, синочку, ближче сяду.
Слухай пісеньку мою.
Теплі падають зірниці,
Висихає лобода.
Вартовий узяв рушницю,
Твого зросту догляда.
Сплять качата на болоті.
А під зорями летять
Наші бойові пілоти,
Золоте моє дитя!
Ніч іде, мов котик дише
І мурличе на ходу.
Вісімнадцять весен вишня
Розцвітає у саду.
Голуба росте розсада
По колгоспівських краях.
Спи ж, мала моя відрадо,
Сизокриле голуб'я!
Сплять качата на болоті.
Засинає зайчик теж.

... Може виростеш пілотом
І машину поведеш.
Ворог підбира годину
Кинути важкий заряд.
Вже тоді не спи, мій сину,
Може й п'ять ночей підряд!
Вилітай тоді високо
Ти щовечора, щодня.

... Набирайся ж сили, сокіл,
Дороге пілотеня!
Ніч, мов котик, тепло ходить.
За двором дрімає дуб.

... Може будеш садоводом
У зеленому саду.
Вдарить буря в темні ночі,
Заколишеться вода.
Вже тоді не спи, синочку,
Цвіту яблунь доглядай!

... Люлі - люленьки, дитино,
Моя квітка дорога.
Більшовицька батьківщина
Твої сни оберіга.

1935 року.

Віталій Чигирин

КВІТЕНЬ

Закінчення [1]

Зробивши серйозне лице, Ліда почала розповідати Євтихієві про античне мистецтво, посилаючись на невідомі імена, теорії і вислови.

Євтихій уважно слухав її переконливу мову і думав про те, що може вона й правду говорить, хто зна, бачив він у місті велику постать Прометея з розірваними кайданами, і справді прекрасне там голе тіло, а в саду так і жінки голі, дивишся на них і крім захоплення красою та високою майстерністю творця нічого більше не відчуваєш. Може й тут те ж саме.

Але уявивши собі Лідині роботи, він бридливо скривився, ніби чогось поганого з'їв. Хотілося смачно сплюнути, і тільки картатий килим на підлозі стримав його, нагадавши про господарку. А вона все говорила й говорила, переконуючи, що нічого немає прекраснішого за людське тіло, мовляв, це найвдячніший матеріал для художника, і тільки фальшива сором'язливість, дурна умовність суспільства закриває очі на звичайні явища природи, прекрасні в своїй доцільності й логічній простоті...

— Ну от я й полюбляю цей жанр, кохаюся в голому тілі, як древні. А вас мабуть вражає це, — засміялася Ліда, кінчаючи лекцію. — Ой, який ви дивак. Ідіть сюди, сідайте на тахту. У-у, бука, великий, як дуб, а смішний мов дитя...

— Не таке тіло любили древні, не те, що на твоїх картинках, — уїдливо думав Євтихій, сідаючи на стілець. — Просто диво, та й годі.

— Чого ж ви не сідаєте на тахту? Мене боїтеся чи що? Не з'їм же я вас, такого здоровила.

— Та ні... ще забрудню...

— Їй-бо, як дитя, — зареготала Ліда, схоплюючись на ноги. — Сказано, селюк. Хотіла б я подивитися, що буде з вас через десять років. Хоча, — вона стукнула себе пальцем по лобі, ніби раптом знайшла геніальну думку, — хоча це ми зараз дізнаємось. Хочете знати, що буде з вас через десять років?

---

[1] Початок див. „Л. Ж." № 2, 1936.

— Ні, — сказав Євтихій, не розуміючи, куди вона хилить. — Що буде, те й буде.

— А я хочу знати. Давайте сюди ліву руку. Та дайте, — рішуче потягла вона його за рукав. — А тепер ідіть сюди, на тахту.

— Так, — таємниче протягла Ліда, вдивляючись у кривулясті лінії шорсткої Євтихієвої долоні.

— Я так і думала.

— Що ж ви думали? — поцікавився Євтихій. — Виходить, ви вмієте ворожити?

— Мовчіть, — суворо наказала художниця. — То я про своє.

І поводивши рожевим нігтиком по лініях, щось прошепотівши, тихо, ніби зі сну, почала вирікати прочитане на кривулястих рисках долонь, враз переходячи на „ти".

— Житимеш до сімдесяти — сімдесят трьох років. Житимеш щасливо, одбувши велике горе, яке, здається, вже було... а може буде; горе це прийде тобі од води. Ач, глянь сюди.

Євтихій подивився на лінію, вказану Лідою, і справді помітив на ній крапельку поту.

— В хаті жарко, а тут ще такі картини, — подумав він, відчуваючи проте, як таємничий настрій ворожки захоплює і його. Сказане про горе од води пригнітило своєю реальністю, збудило цікавість: може й справді вміє вона читати на руці знаки примхливої долі. Адже скільки розповідають про циган...

— А дітей скільки в мене буде? — запитав він, червоніючи, і хоч ще підкреслив, ніби жартує, — раз ви така ворожка, — але вже підпадав під Лідин вплив. Його посилювало незвичайне ранкове освітлення — сонячні промені проникали в кімнату через рожеві штори й бузковим туманом слалися на строкаті килими долівки й тахти і срібними цяточками спливали на блискучих ніжках ліжка.

— Дітей у тебе буде троє. Одне вже, здається, було. Виживуть з них двоє, при чому обоє од різних жінок.

— Ну, це дзуськи, — обурився Євтихій, але Ліда його не слухала.

— Дружина друга, ось глянь сам, бачиш дві лінії поруч, із себе буде так само білява, а може трохи руда. Видно, матиме з тобою спільний інтерес чи фах, ач риска її тягнеться до твоєї лінії життя. І житимеш ти з нею щасливо й довго, вона допоможе тобі здобути великої слави й грошей. Старість твоя протікатиме радісно при загальній повазі людей...

— Усе?

— Усе, — пустила Ліда долоню і потяглася, ніби зі сну. — Є ще дещо, але то вже для однієї мене. — І розгонисто засміявшись, заговорила звичайним голосом: — Ну що, страшно?

— Не дуже, — одказав Євтихій і потягся й собі. — Дурниці все?

— Ні,— серйозно сказала художниця.— Тепер я не знаю, що вам говорила, але говорила правду. Ну, так, будемо мабуть снідати. Дунько! Пробачте, одну хвилинку, я й забула.

Вона схопилася з тахти і швидко змінила кімнатні сандалії на мармурові туфлі.

— Почекайте тут трохи, а я вискочу на хвилину з дому. На одну тільки хвилину. І зараз прибіжу.

Не чекаючи Євтихієвої відповіді, вона швидко вибігла з кімнати, і через кілька хвилин її постать у волохатій шубці промайнула за рожевими шторами.

Знечев'я Євтихій почав оглядати кімнату. На малюнки дивитися його вже не тягло—тільки настрій псується, хай йому, аж душно од них у цій кімнаті, чи то може Дуня так жарко натопила?

Зацікавили його книжки на етажерці, що стояли рівними стовпчиками, поблискуючи золотими корінцями. „Мужчина и женщина" — прочитав він на двох товстих томах. Поруч стояв „Половой вопрос" Фореля, а далі блищали лиснючими обкладинками цілі полиці літературно-художніх додатків „Нивы".

Внизу серед товстих комплектів „Родины" і „Всемирного обозрения" Євтихій побачив знайоме чорне слово „Аполло". Спочатку йому здалося, що це від Аполлона, якого згадувала Ліда, розповідаючи про древніх, але згодом мозок підказав інше, і, зацікавлений, він зняв книгу з етажерки.

Як виявилося, це була не книга, а альбом з фотокартками. У плюшевій обкладинці бурякового кольору з металічними застібками, як на великій євангелії, на зелених аркушах товстого паперу були прикріплені пожовтілі портрети голих жінок у найрізноманітніших позах—Настя Жемчужная, Ала Циганка,— читав Євтихій друковані підписи,— Анжеліка Тріолетті, Дуся Гіацінтова, Маруся Холодная, Діна Страстная...

— Ось звідки в неї той жанр,— вголос промовив Євтихій і з обуренням кинув альбом на полицю. Але згадавши, що нелад може помітити хазяйка, узяв його і дбайливо поставив на місце.

— Папашина спадщина.

На високій шафочці перед дзеркалом він знайшов і самого папашу. Він упізнав Максима Копитка на фото по малій дівчинці, що сиділа на колінах пишнобородого мужчини в білому комірці й міському костюмі. Дівчина разюче скидалася лицем на художницю.

— Так, так,— шепотів Євтихій, збуджений відкриттям. І хоч про Лідине походження він довідався раніше, проте ніби тільки цей альбом остаточно відкрив йому очі на все — і на Ліду, і на її малюнки, і на цю ось задушливу кімнату, що тисне на нього своїми стінами, килимами, подушечками, доріжками.

— Друга жінка, кажеш. Руда, з одними інтересами. Як же, найшла дурня,— розлютовано думав Євтихій.— А він і вуха розвісив.— Скільки дітей? — перекривив сам себе.

— Йолоп!

Чи то від задухи в кімнаті, чи від гніву, чи від огидних картинок на стінах, а може від усього разом йому враз забракло повітря і притьмом захотілося швидше вийти туди, на вулицю, на мороз, де сонце й іскристий сніг, далі од малинового альбома з Дінами Страстними і від бородатого дяді з кучерявим ангелочком, що малює огидно непристойні картинки.

— З однаковими інтересами, з одним фахом!.. Як би не так. Різні у нас інтереси, різні дороги, чуєш ти, котяче сім'я,— гнівно прошепотів він до фото на високій шафочці й, сплюнувши на картатий килим, відчинив двері в майстерню.

Назустріч йому вбігла весела, червона з морозу Ліда. Вона несла пакунки, і серед них іскрилася срібною голівкою пляшка дорогого вина.

— Пробачте, що примусила чекати. Ходімте, ходімте, картини будемо дивитися після сніданку. Ні, ні, й не кажіть, тільки після сніданку.

Вона думала, що Євтихій не дочекався і хотів сам подивитися на полотно.

— Та йдіть же,— жартівливо пхнула вона його грудьми в кімнату.— Ото ще ведмідь. Я таки дурна, хоч би Каліоппе завела йому ради скуки.

Швидко поставивши на стіл пакунки, не роздягаючись, вона підбігла до високої шафи, на якій стояло фото, відчинила дверці і вставила всередину великий металевий круг, побитий дірочками, як бляшана тертушка. Круг повільно закрутився, і з ящика забулькали одноманітні звуки якогось старого вальсу.

І може саме це пліснаве булькання ветхого інструмента, що так пасувало до плюшевого альбома і задушливої атмосфери кімнати, переповнило Євтихієве терпіння. Йому здалося, що коли він не вийде зараз, цієї хвилини, навіть секунди з кімнати, то не витримає, почне трощити все, що потрапить під руку — музику, етажерку, вікна.

Не прощаючись, мовчки, він вибіг у майстерню і, схопивши наопашки кожуха, швидко вийшов на двір.

Ліда ошелешено заніміла, не розуміючи, що коїться з її гостем, і тільки по хвилі надумала щось своє, гукаючи домробітницю.

— Дунько, де тебе біси носять... Вийди на двір і покажи гостеві, де убиральня. Швидко.

Але ве догнати Дуньці гостя.

Глибоко вдихаючи в себе морозяне повітря, Євтихій швидко простував до редакції.

РОЗДІЛ XVII

Може комусь приносила дітей лелека, а Євтихієві — чорний дрізд. Горластий птах перший заспівав у бруньчастому лісі, як тільки опівдні почало пригрівати сонце, і хоч ранками та вечорами ще скляніли блискучі латки калюж, але пісня його була від того не слабша: дзвінка й прозора, вона лунко відбивалася в кріпкому повітрі ранньої весни.

На північних схилах лісових яруг ясніли поклади синього снігу, він танув повільно, цупко тримаючись за підмерзлу землю, проте вже було добре видно, що недовго йому лишилося скніти. Невидима іржа мережила трухлявий сніг рясними дірочками, їдуче проміння сонця проникало крізь них аж до самої землі, і звідти спливав смертельний туман, руйнуючи хисткі рештки лютої зими.

Торішній падолист квітчався зеленоголубим килимом барвистих пролісків, що безстрашно підступали до самого снігу, дмухаючи на нього пахучими запахами тепла. Ліс стояв урочистий і тихий, прислухаючись до великої таємниці народжуваного життя.

Чорні дерева набухали коричневими бруньками, ясніли молоді соковиті пагінки, готуючись продовжити гілля вшир і вгору, і вже чекали на них зелені клубки лишайників, найперших провісників весни. Євтихієві і його помічникові одразу прибавилося роботи. Треба було геть чисто познімати їдуче плетиво паразитарної рослини з набубнявілих дерев. Колгоспний лісник цілі дні проводив у лісі, закинувши всі інші роботи, та їх у нього й поменшало. Килим ткати закінчено, інструктор забрав його в спілку, проте невідомо, чи потрапить на виставку твір, надто вже кривився представник за ескіз; переказувала Наталка Цаподой, що глузував і лаявся,— такі килими, каже, хіба в родильному домі вішати, а не на виставці, який дурень тільки й затверджував малюнок!

Наталка дуже горювала, неприємно було і Євтихієві, та він не подавав виду, наказав тільки, щоб повернули картину. Проте глибока образа, помножена на нові сумніви в своєму таланті, заполонила його. З того часу, як поїхав інструктор, він не брався за фарби, а як підоспіла робота в лісі, він пірнув у неї з головою, намагаючись забути все на світі, перервавши навіть заняття з Неонілою Никонівною.

Дома на господарстві тепер поралася незамінима тітка Ганна, чекаючи на близькі пологи. Оксана майже вже зовсім не ходила, сповнена тривоги за близькі муки і майбутнє немовля. Вона цілими днями сиділа коло вікна і все кроїла й шила маленькі сорочечки, пелюшки й плаття з тонкого батисту, що його цілий сувій привіз із містечка Євтихій.

Думки про дитину були для ображеного Євтихія єдиною втіхою. Він знову до дрібниць згадував покійного Юрка, марив ним уві сні, перебирав у пам'яті його розмови, витівки, і майбутня дитина в уяві батька цілком персоніфікувалася в образі покійного сина, ніби він мав народитися вдруге.

Євтихій був певний, що народиться син. Про сина він мріяв, про сина говорив з дружиною — в жадобі до відтворення покійної дитини він ніяк не міг собі уявити того, що в Оксани може народитися дочка.

Одного сонячного дня Євтихій ішов з Сергієм понад озером у лісі. Вода коло берегів ще леліла зірочками ранкового шереху, але посередині озеро було зовсім чисте, як у дзеркалі, в ньому повторювалися матові стовбури тополь, димна жовтавість вербових котиків і рухливі хмарки, що стрімкими парусами пливли по голубому морі весняного неба.

Євтихій дивився в прозору воду і враз побачив хрещату тінь великого птаха, що швидко випірнула зза хмарних бескеть.

— Орел! — захватно гукнув він, продовжуючи розмову.— Несе мені сина.

— Ні,— заперечив Сергій і підвів голову, шукаючи птаха.— Чуєш, гуде. Літак.

— Справді,— помітив аероплан і Євтихій.— А високо як! Ледве чути.

Крилата машина швидко пливла небом, розтинаючи яблуневе шумовиння весняних хмарок, час од часу зникаючи в них, як у великих заметах чистого снігу.

— А сина тобі приніс дрізд,— раптом зауважив Сергій.— Чуєш? Це перший.

Євтихій прислухався, і його чуйне вухо вловило серед лагідного гуркотіння літака музикальний пташиний спів.

— Так сина, кажеш?

— Сина.

Євтихій узяв Сергія за руки, міцно стис і залився щасливим нестримним сміхом.

— Ну, гляди ж мені. Якщо не так — винищу всіх дроздів.

Увечері, коли Євтихій підходив до своєї хати, у вуха йому долетів басовитий дитячий крик.

— Син. Юрко! — радісно прошепотів Євтихій і кинувся в двері.

На полу лежала раптом схудла Оксана і щасливо сяла великими озерами ясних очей. А поруч неї в сліпучих пелюшках комашилося маленьке живе створіння, трубно сповнюючи хату сильним криком.

— Син,— проговорила Оксана йому назустріч.—Хлопчик.— І ніби вгадавши мислі мужа, вивела одними губами:—Юрко.

Безмірно щаслива, вона спустила вії, і спід них викотилася крупна сльоза. Євтихій дивився на дружину вдячними очима і в якомусь раптовому солодкому пориві, схопивши безкровну руку жінки, побожно приклав до своїх гарячих уст.

Оксана якусь хвилину лежала, заплющивши очі, ніби боячись одігнати прекрасний сон, а тоді підвелася, розкрила пелюшки, і Євтихій побачив маленьку рожеву істоту, що личком так нагадувала когось із його рідні,— чи то батька, чи матір, а може діда Євмена.

— Вилитий ти! — прошепотіла Оксана і, закривши дитя, знову одкинулась на подушках.

— Да, це вже твого роду, Євтихію,— почула розмову тітка Ганна, увіходячи в хату.— Шукайвода справжній. Чорнявий козак і здоровий. Ач гуде, як хтонобіль.

— А це ось тобі листоноша приніс,—згадала тітка Ганна і висунула спід лави фанерний ящик.—І що воно таке там, ніби не дуже й важке, а таки важкеньке. Книжки?

— Хто зна, що воно там,— перекинув Євтихій ящик.— Ніби нічого такого і не виписував.— А - а,— догадався він, прочитавши зворотну адресу.—Подарунок на хрестини. Це вчасно. Посуд тут, тітко Ганно. Дістаньте під лавкою сокирку.

— Який посуд?-- не розуміла стара.—По пошті?

— Це може той, що ти казав?—зраділа Оксана.—З твоїми малюнками?

— А ось зараз побачимо,— тремтливим од збудження голосом відказав Євтихій.— Зараз одкрию.

Він швидко працював сокирою, боячись розчарування. Може повертають малюнки в цьому ящику, хто зна. А там ще й гроші назад вимагатимуть. Найбезглуздіші думки шиpяли в голові, бентежачи розум. Але в пакунку таки був посуд. Євтихій поставив ящик на лаву і почав виставляти з стружок чашечки, блюдця, тарілочки. В сліпучому світлі електричної лампи вони мінилися дрібними малюнками, знайомими і разом чужими оку художника. Тільки роздивившись пильніше, Євтихій упізнав на посуді свої сильно зменшені зарисовки химерних хмар, трохи підправлені й підчищені фабрикою.

— Оце так подарунок!

Він набрав гірку посуду і поклав перед Оксаною.— Глянь, яка краса.

— Прямо око вбирає,— захлиналася тітка Ганна.— Оце чашечки! І скільки ж то вони, матінко моя, коштують? Ну да, звісно, тобі можна купувати...

— Та це, тітко, не куповане,— сказала Оксана.— Це так прислали, даром. Бачите, от цяцьки — гори, лебеді, вода, човен з парусом. Це Євтихій малював.

В голосі її бриніла велика щира гордість за талановитого чоловіка.

А тітка Ганна ніяк не могла добрати.

— Як же ти малював, коли тобі тільки тепер посуд прислали? Чи він у тебе раніше був?

— Я на папері малював, а вони вже перепечатували.

— А,— зрозуміла тітка Ганна і чомусь швидко захрестилася.

Вона згадала Євтихієве малювання при мертвому сині і з жахом дивилася тепер на візерунки чашок, вбачаючи в тому, що вони з'явилися в день народження другого сина, якийсь свій забобонний знак.

Але молоде подружжя не зважало на похмуре шепотіння старої жінки. Збуджені великими радощами, що їх приніс щасливий день, вони, не соромлячись бабусі, міцно обнялися і злилися в жаркому поцілунку.

— Я скоро на одного тебе працюватиму,— жартував другого дня листоноша, спіймавши Євтихія в сільраді, де він записував новонародженого сина.— То газети, то книжки, то листи щодня носи тобі, а вчора ящик прийшов такий, що доки доніс, усі бебехи собі поодривав. На, розписуйся.

Удавано сердито він дав йому телеграму і листа.

СПІШНО ШЛІТЬ ВИСТАВКУ УСЕ НАМАЛЬОВАНЕ ВАМИ,— писалося в телеграмі з наркомату.

Лист був од Кирила Іваненка. Він теж писав про виставку, що має відкриватися за кілька тижнів у художньому музеї, і сповіщав, що там буде виставлено посуд з малюнками Євтихія і самі ескізи.

— Ти вже дістав мабуть той посуд,— правда, прекрасна річ? Мені прислав один комплект директор фабрики з подякою за те, що догадався послати їм твої малюнки. Всі мої знайомі, а серед них чимало видатних художників, щиро захоплені і ніяк не хочуть вірити, що ти простий колгоспник.

— Неодмінно приїзди на виставку,— наказував письменник.— Тут ти побачиш багато цікавого та й договоримося про твоє дальше навчання. З пристані їдь просто до мене, їдь, як додому, моя дружина знає про тебе і горить бажанням зустрітися.

— До речі,— зауважував Іваненко в постскриптумі,— тут є одна людина, яка тебе трохи знає, а ти її мусиш пам'ятати добре, бо без неї з тебе, можливо, ніколи не вийшов би художник. Проте, нехай ім'я цієї людини буде покищо маленькою таємницею. Приїдеш сюди,— зустрінешся. А чим зустріч з другом несподіваніша, тим вона приємніша.

Далі йшли поради вчитися, не кидати малювання, багато читати і при нагоді їздити в музеї великих міст.

— Та й тітку Оксану бери з собою скрізь, нехай і вона підтягується, бо найгірше в сім'ї — це ножиці між чоловіком і жінкою. А з твого листа видно, що вони у вас таки намічаються. Отож, як тільки Оксана народить тобі прекрасного сина, так і бери її в роботу, найми вчительку, гроші у тебе є,— нехай вона її вчить, а ти дома підтягуй і допомагай — жінка вона розумна, сама вхопиться за науку.

Євтихій того ж дня спакував свої роботи і послав на адресу, вказану в телеграмі. А за п'ять днів він одержав офіціальне запрошення від наркомату неодмінно прибути на відкриття виставки. В супровідному до запрошення папірці секретар писав, що нарком дуже зацікавився роботами товариша Шукайводи і призначає йому в день відкриття виставки свою аудієнцію.

РОЗДІЛ XVIII

Друзі йшли головною вулицею великого міста. В фіалкових присмерках надвечір'я тьмяно блимали кольорові скельця світлофорів і ліхтарів, купаючи свої вогники в мокрому вилиску блискучого асфальту. Ясно горіли реклами великих вітрин центрального універмагу. Повільно крутилися в них стрункі манекени, всіма сторонами обертаючи перед глядачами найновіші фасони весняного вбрання. Воскові обличчя механічних людей у барвистому сяйві строкатих ліхтариків посміхалися весело, як живі. Різнокольоровою зливою спливало на них барвисте конфетті, створюючи ілюзію буйного свята. Тисячі людей густим натовпом купалися в сяйві розкішних вітрин, повільним потоком спливали по широких тротуарах вулиці. Рум'яні обличчя молоді блискали білими зубами ясних посмішок, широкоплечі юнаки й стрункі юнки жадібно дихали повними грудьми, мрійно вдивляючись у темну синяву квітневого неба з нестійким нагромадженням опалових хмар над обрисами кучерявих садів придніпрянських узвиш.

— Весна!

Статечні старики і бабусі, побравшись за руки, щоб не розгубитись у шумливій навалі весняного натовпу, повільно дибали краями тротуарів і, заздрісно позираючи на молодь, згадували про свій далекий вісімнадцятий квітень.

— Весна!

Строкатим лиснючим потоком повзли обабіч вулиці чорні, коричневі і зелені панцери автомобілів, покірних ясному підморгуванню кольорових світлофорів. То тут, то там суворість чіткого походу моторових жуків порушували по весняному одкриті кузови машин, повні веселих пасажирів. Кувікали сирени, м'яко шелестіли шини авто, десь на суміжній вулиці музикально дзенів трамвай, рокотом морського прибою були рухливі стрічки людей по обидві сторони вулиці, але й крізь цей шум збудженого міста проникав радісно тривожний клекіт журавлиного ключа.

— Весна!

Обвішані мовчазними бубенцями крупних бруньок, тонко пахтіли кучеряві каштани, стрункими сторожами обступаючи лиснючі тротуари. Їхні запахи змішувалися з лісовим духом

синьооких пролісків і хрещатих фіалок, що линули з кошиків квіточниць і букетиків юрби, помножені на пахощі духів і випарів свіжого асфальту, вони невидимим туманом бентежної молодості перекочувалися в фіалкових присмерках весняного міста.

— Весна,— захоплено сказав Кирило Іваненко, вдихаючи в себе терпкі запахи вечора.— Вона пахне селом, дитинством, полинем і добровицькими луками.

— І молозивом,— додав Євтихій своє відчування запахів весни.— Квітень — моя любима пора.

Він ішов поруч Кирила без кашкета, чисто виголений і чепурний, відчуваючи незвичайну легкість з того, що нічим не відрізняється від добре одягненої рухливої юрби. Білосніжний твердий комірець чітко окреслював його сильну шию, спускаючи мінливі кольори шовкової краватки під сірий шевіот зручного міського костюма. Твердо ступаючи довгоносими черевиками, він зовсім не відчував незручності незвичайного одягу, так ніби ходив у ньому з дитинства. Десь поділася селюцька неповороткість і розмашиста важка хода, ніби залишилася вона назавжди у Кириловій квартирі, схована у юхтових чоботях.

— Дивак я,— згадав Євтихій свій переляк перед незнайомими речами, що їх виклав на прилавку продавець. Довго довелося Кирилові умовляти й переконувати його в тому, що не так то й важко зав'язувати галстук і що добрий костюм набагато кращий, ніж найрозкішніша толстовка та плисові штани, а чоботи влітку тільки ноги парять, хоч нехай вони будуть з найтоншого шевра. І відчуваючи тепер якусь легкість у всьому тілі, Євтихій був вдячний другові за виявлену стійкість в умовлянні.

— Звичайно, так краще.

А письменник тим часом продовжував почату розмову.

— Це прекрасно,— говорив він Євтихієві.— Значить, у нас цілком одинаковий смак. Я теж найбільше з усіх місяців люблю бруньчастий квітень, і коли ти пригадуєш, в моїх творах найкраще виписано саме квітневий пейзаж. Квітень — це народження, квітень — молодість, розбухання животворних сил природи, усього життя. Коли хочеш, квітень — це вся наша країна, соковита й бруньчаста в своєму величному становленні з рясними пагінками прекрасних і свіжих починань, що несуть відмолодження древньому всесвітові, щастя людству.

Письменник говорив запально й щиро, і ці захватні слова проникали в мозок Євтихія, як його власні думки, матеріалізовані в точних формулюваннях. Саме про це, нехай напівсвідомо, думав він, коли писав ескіз для Наталчиного килима. Та мабуть не доніс він своїх марень на полотно, раз здалося воно інструкторові охматдитівським плакатом.

— І вони почувають це,— показав Кирило на велике від-

крите авто з прапорцем чужоземного консульства, повне похмурих, надутих людей.— Їх не радує наша весна, наш прекрасний буйний квітень. Череваті людці чують в тих он хмарках на чистому небі жахні громи свого близького смертного часу.

За віддаленою асоціацією Євтихій згадав добровицьких „чужоземців“, що їх зустрів в останню хвилину свого від'їзду.

Вже стоячи в черзі на похідні до пароплава, він помітив незвичайних, як для Добровиці, пасажирів з міцними чемоданами, зручно зв'язаними вузлами і постелями, рясно обклеєними квиточками далекої подорожі. Пасажири виходили з пароплава метушливою юрбою. Попереду йшов цибатий парубок у картатій сорочці, заправленій у вузькі штани, які були підібрані добротними гетрами. З його голови зсувалася притиснута великим чемоданом на спині гостроверха широкопола шляпа. За парубчаком без шапки йшов лисий чоловік з чисто виголеною шкірою зморшкуватого лиця, далі троє дівчат, ще один хлопець, всі навантажені валізками, вузлами, згортками постель.

Замикала незвичайний похід старенька жінка, спітніла і заклопотана, а може й зморена під важкими речами.

— Майкл, чуєш, Майкл! — просячим голосом гукала вона до переднього парубка.— Ну, я тебе прошу, будь обережніший і пусти тата наперед... Майкл, дитино моя...

Парубок повільно повернувся до пароплава і, блискаючи карими очима спід насуплених брів, обурено огризнувся.

— Мамо! Скільки разів вам говорено, що я тепер не Майкл, а Михайло. Михайло Федорович!

Тільки по цій розмові Євтихій дізнався про те, хто ці кумедні подорожні, і гукнув до шофера колгоспного грузовика, що привіз його на пристань.

— Якове, агов! Зачекай, ось пасажири. Забереш дідового Лаврентієвого сина...

Сказавши це, він посунув за чергою на пароплав, показуючи квитка вартовому матросові. Пароплав давав останній поривчастий гудок, наказуючи підіймати східні.

Євтихій швидко зійшов на палубу і глянув на грузовик. На нього вже летіли речі зраділих пасажирів, і тільки лисий дядько, ніби байдужий до всього, стояв на колінах, припавши устами до піскуватої землі.

Згадавши, що про сина діда Лаврентія знає й Кирило, Євтихій сказав:

— А наші американці таки приїхали.

— Які американці? — не зрозумів письменник.

— Ті, що ти листа читав. Пам'ятаєш — не нашою мовою. Ну, як приїздив у Добровицю.

— А,— згадав Іваненко,— це того білого дідка. Чудний він, білий аж прозорий, мов димок.— Так, кажеш, приїхали?

— Приїхали,— сказав Євтихій і докладно розповів про свою недовгу зустріч із переселенцями.

Друзі виходили до круглого майданчика, що від нього тікала в протилежні сторони нова вулиця, зникаючи одним кінцем за вигин зеленої гори з древнім пам'ятником на вершині, а другим підіймаючись між високими будинками в нагірну частину міста, славну своїми гаями пахучих лип.

Людей тут було менше, проте машини кружляли безугавно, завертаючи поза великою клумбою, що вінчала майдан, ніби їх зігнали сюди з усіх вулиць міста.

— Тут,— показав Кирило на великий будинок, що монументальними колонами впирався в білий мармур широких сходів.

Але Євтихій сам уже помітив мінливі літери з сліпучих лампочок, які, то притухаючи, то загоряючись з новою силою, писали на фронтоні будинку вогневі слова:

ВИСТАВКА НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ.

Проходячи повз кам'яних левів, які, поклавши важкі кудлаті голови на передні лапи, мертво стерегли широкі сходи, молодий художник відчув терпкий нервовий дріж, що пройшов у нього поза шкірою. Він відкашлявся, як перед співом, і, весь тремтливий від раптової тривоги й неясних сподівань, прискорив кроки, наздоганяючи друга.

Увійшовши в залитий світлом вестибюль і глянувши на статечних дідів, що стояли на дверях, бородаті й поважні в своїх блискучих лівреях, Євтихій розгубився ще більше. Його охопила така дрижка тривога і страх, що не будь тут Кирила, він повернувся б назад в освоєну вже метушню вечірнього міста.

Але увійшовши за письменником у перший зал і глянувши на експонати, він зразу заспокоївся і з жадібною цікавістю кинувся розглядати виставлені речі.

Високі стіни залу були густо увішані вишиваними сорочками, мережками, манішками, вставками й комірцями. Під кожною річчю чорнів друкований напис — хто, яка колгоспниця й з якого району працювала над нею. Були тут найрізноманітніші зразки, узори і малюнки численних жанрів старовинного мистецтва — вишивання, і гладь, і низь, і хрестики, і вирізування. Барвисті мережки, прекрасно виконані здебільшого чорною й червоною заполоччю, вбирали око, приваблювали своєю художньою тонкістю й закінченою майстерністю.

Євтихій вдивлявся в ці візерунки, і в його пам'яті проплювали яскраві картини й спогади з далекого дитинства, чомусь приходили на пам'ять казки старої бабусі про живі містичні квіти, що вміють говорити, про трилисник щастя, чарівну папороть, про химерних тварин, яких домальовувала його уява, спостерігаючи рухливі хмари осіннього неба.

Коло експонатів товпилося чималенько глядачів, одягнених по-міському але траплялися між ними жінки й чоловіки, прибрані в корсетки і чумарки, схожі на ті, що рясніли на стінах. То були, очевидно, такі, як і Євтихій, учасники цієї незвичайної виставки.

У кутах залу вишиваними й витканими ширмами були відгороджені цілі кімнати, устатковані зразками народних меблів. Височіли білі печі, розмальовані за стародавніми малюнками, важкі стільці, столи й канапи з дубового дерева вражали своєю масивністю й чистотою роботи, горіли в мистецьких мисниках стильні череп'яні миски, чашки й інший посуд, переливаючись васильковими відблисками вогників на лискучій жовтавості кріпкої поливи.

Другий зал був геть чисто увішаний народними килимами, що їх виготували спритні руки колгоспниць. Важко собі уявити, як ці малописьменні жінки з таким смаком і високою художньою чуйністю користуються кольорами й лініями, створюючи чарівні мистецькі зразки.

Великою природною обдарованістю майстрів віяло від експонатів,— були це вишивки, килими, ганчарні роботи чи різьба по дереву.

Коли б не Кирило, Євтихій цілий вечір, а може й цілу ніч ходив би по цих залах, забувши все на світі, дивився б і дивився на рясні плоди могутнього народного таланту, але письменник підганяв його, нагадуючи, що часу мало, швидко почнеться відкриття, а експонатів стільки, що однаково сьогодні всіх не передивишся.

— Треба глянути, де твої речі виставлено.

Євтихій згадав про свої малюнки, і холодний страх знову виступив на його чолі важкими крапельками поту. Він яскраво уявив собі, якими мізерними здадуться на тлі цього горіння пишних фарб його мізерні картинки, і враз пошкодував, що поїхав сюди на сором і глум, який можна було заздалегідь передбачити.

Проте він покірно йшов за Іваненком із залу в зал, трохи аж хитаючись, як п'яний, і перед його очима нескінченними стрічками пливли щедрі витвори мистецьких трудящих рук, один яскравіший другого, і на кінці цих стрічок, як ганебне завершення своїх дерзких бажань, Євтихій бачив свою неоковирну мазню,— провалитися б йому в той час, коли рука уперше взялася не за своє діло.

Обійшовши всі зали нижнього поверху, вони рушили за юрбою по сходах угору. Євтихій почав заспокоюватися, вирішивши, що очевидно в останню хвилину хтось тямкий зняв його речі з виставки, помітивши їхнє убозтво. Але ступивши на майданчик другого поверху, крізь розчинені двері він побачив знайомі плями Наталчиного килима і свої акварельні малюнки.

Він знову похолов і, переступаючи через поріг, раптом подумав, що мабуть з таким почуттям іде под обух на різницю віл.

А Кирило Іваненко вже читав через голови юрби перед килимом чіткий напис.

— Творчість художника - самоука, колгоспника села Добровиці Євтихія Шукайводи.

Протискуючись між людьми, він пішов ближче до Євтихієвих робіт.

А Євтихій, як увійшов у зал, так і занімів у тривожному спогляданні килима і своїх малюнків. У вухах йому дзвонно гуло, як змалку на великодній дзвіниці, серце стукотіло суцільними ударами, здавалося, воно ось-ось вискочить із гарячих грудей. Але чим далі він дивився на свої роботи, тим вільніше билося воно, і стишувався, спливав із вух дзвонний шум. По хвилі Євтихій уже починав розбирати захоплені вигуки юрби.

Йому здалися не такими вже поганими його малюнки, як думалося внизу, а килим так просто нічим не поступиться перед баченим тут,— збрехав, виходить, інструктор, так, збрехав, ні біса не розуміє він у мистецтві.

— Прекрасно,—лунало в юрбі.— Знаєте, такий настрій!

— Справжня весна. Як надворі.

— А ви помічаєте, яка тонка гра кольорів?

— Ні, ви зверніть увагу на очі жінки. В них горять святі почуття материнства!

— Що не кажіть, а здорово!

— Колосальна сила. Справжній Рубенс.

— І це простий колгоспник малював?

— Ніколи не повірю. Розстріляйте, не повірю.

— Тут видно руку майстра.

— І він тут, цей Шукайвода?

— Кажуть, ніби тут, а хто його знає?

Сотні очей шукали в залі невідомого творця килима й малюнків, але нікого схожого на нього не знаходили. Найдовше погляди спинялися на сивому дідкові з кущавою борідкою, що стояв осторонь у синій чумарці й широких штанях.

— Невже то він? — котився натовпом придушений шепіт.— Не може бути, щоб стара людина відтворила цю молодість, буйну силу, плідну наснагу життя...

А Євтихій тим часом стояв у натовпі, слухав репліки і розглядав її столике обличчя. Люди були тут такі самі, як і на вулиці, як і там, у нижніх залах, але тепер серед них було більше значних чоловіків, з довгим волоссям або зовсім лисих, що своїм одягом чимсь вирізнялися з юрби. Здебільшого були вони в плисових блузах з широкими галстуками або в наймодніших костюмах, зразків яких ще не встигла підхопити юрба.

— Мабуть, художники,— подумав Євтихій і прислухався до розмови двох сусідів. Вони, так само, як і багато глядачів, сперечалися про те, хто міг намалювати ескіз килима і ці чудесні акварелі.

— Безумовно, не колгоспник,—казав один, з опуклим черевцем, що відстовбурчувало поли картатаго піджака. Євтихій глянув на його широкі штани і побачив, як вони смішними гузирями понадувалися над вузькими гамашами.

— Напевне якийсь попович або ще якийсь сучасний „різночинець“,— твердив черевань.

— Може й колгоспник,— напівзгоджувався з ним носатий блондин з випнутими по-верблюжому губами.— Це можна допустити, але видно, що він безумовно багато вчився. Так, так, хіба мало було таких, що вчилися в закордонних академіях, а за роки революції опростилися і стали селюками.

— Ні, ви гляньте на отой містичний малюнок з мальвою на снігу. Хіба доступне таке видовище уяві простого колгоспника?

— А голі пастушки коло озера. Це ж справжній Тіціан. Ні, ніколи не повірю.

Євтихій слухав розмову і міцно стискував губи, щоб не вибухнути розгонистим реготом. Та його відірвав від спірки двох голосний поклик Іваненка:

— Де ти, Євтихію? Товаришу Шукайвода!

Натовп розступився, і од килима просто на Євтихія вийшов Іваненко, а за ним ще кілька чоловіків. Серед них один був чимсь знайомий Євтихієві, десь бачив він його, може на портретах.

— Ось де він, а ми його шукаємо.

Письменник обійняв друга і, легенько підштовхуючи його наперед, сказав:

— Оце і є Євтихій Шукайвода. Прошу знайомитися.

Кирилові знайомі один по одному підходили до Євтихія і, тиснучи йому руку, вітаючи з успіхом, називали свої імена. Були це відомі письменники і художники, що їхні прізвища Євтихій зустрічав у газетах.

Доки вони знайомилися, чоловік, який здався Євтихієві чимсь одмітним, стояв осторонь, пильно вдивляючись в молодого колгоспника розумними карими очима. І тільки тоді, коли привітався й одійшов од Євтихія останній з тих, що вийшли з гурту, одмітний незнайомець підійшов до нього і спитав, загоряючись ясною посмішкою:

— Впізнаєш?

— Пізнаю!—раптом сказав Євтихій, блискавично згадавши „Верного“, горящий пароплав і гори акварелі.

— То-то ж,— жартівливо суворо сказав Махтей Когут і, міцно обнявши молодого художника, тричі по-селянському поцілував у губи.

— На добре пішли партизанські фарби,—промовив він у напруженій тиші принишклої юрби і, ніби витираючи запорошене око, змахнув з вії розчулену сльозу.

Відкривав виставку колишній добровицький партизан Матвій Когут. Він говорив схвильовано й пафосно, на яскравих прикладах і зразках показував великий розквіт народної творчості в країні соціалізму. Пафос і схвильовання, поєднані з ліричними відступами й зворушливими спогадами, гіпнотизували слухачів, і великий зал тонув у німому мовчанні, підкреслюючи дзвінкий голос промовця.

Євтихій стояв поруч Кирила, тримаючись за його руку, і нервовими потисками сейсмографічно занотовував коливання настрою полоненої юрби. Підготовлені баченим у великих залах, слухачі жадібно ловили яскраві слова, що в них вони знаходили осмислений підсумок великої роботи, яка буйно квітне в країні животворної праці.

— Товариші,—говорив Матвій Когут, показуючи на стіну.— Гляньте на картину, зображену на цьому гобелені. Бруньчасті пагінки росяних дерев тягнуться до вродливої жінки, що поливає сад. Весела пташка співає на соковитому вітті, оживають трави, і квіти тягнуться до голубого неба, гаряче сонце щедро ллє життєдайне тепло на весняний сад і на жирну землю, що її засівають колгоспники. Буйне народження прекрасного життя майстерно показав на своїй картині колгоспний художник Євтихій Шукайвода. На килимі квітень, квітень в наших залах, квітень мистецтва великого народу, що переживає весну великого життя...

Зливою оплесків вибухнув нестримний ентузіазм, велика любов до квітневої батьківщини з буйною паростю щасливого життя.

Довго не міг продовжувати свою гарячу промову старий партизан. Оплески змінилися захватними вигуками на честь тих, що через великий Жовтень привели країну до щасливого квітня і що ведуть її до ще прекрасніших місяців плідного, невмирущого літа. Гукав письменник Іваненко, гукав дідок у синій чумарці, гукав Євтихій, гукав скептик у гузирястих штанях—весь зал дрижав від нестримних почуттів буйної радості й великої любові.

А коли зал стих, у нього враз увірвалися нові шелесливі звуки, звуки щедрого квітневого дощу.

Весна 1936 р.

С. Маршак

ВІЙНА З ДНІПРОМ

Там де клекіт, шум і піна, —
Всемогутняя людина
так сказала до Дніпра:
Гей, незламною стіною,
обшивною, кам'яною
задля нашого ж добра
зупинить тебе пора!

Ти
падéш
углиб
з вершини,
ти здвигнеш
у хід
машини.

Ні, — вода відповіла
на такую гостру мову —
щоб то датись на підмову —
не така вже я й мала.
Цим мене ти не злякала,
бо все 'дно я не боюсь,
Що б ти там не витворяла —
я нізащо не скорюсь.

І ось в ріці непрошена
залізная стіна.

І ось вже оголошена
війна, війна, війна.
Під'ємний кран
стає на бій,
двадцятитонний
громохкий,
несе
в простертім
держаку

чугунний молот
на гаку.

За ним
бурильщик
буровин.
На трьох ногах
трясеться він.
В руці у нього
тонкий спис,
в граніт ударив —
наче вріс.

Ось екскаватор
паровий,
він риє землю
мов живий,
він головою
в камінь б'є —
аж пил
і пар
за ним
встає.

Де човни гойдали зибки —
там працюють вже лебідки.
Де шуміла осока —
лине дим з паровика.

Там, де риби плюскотались —
динаміт стрясає камінь.

За Дніпром з того кінця
ясне світло світиться.
То сигналом іздаля
лівий берег промовля:

Заготовили бетона
триста тридцять три вагона,
а ще й вивезли от-от
землі кубів дев'ятсот.

Як ваш успіх,
заохота, —
Як іде у вас
робота?

За Дніпром з того кінця
ясне світло світиться,
то сигналом іздаля
правий берег промовля:

Рапортує
правий берег —
кожен молот,
кожен деррік,
кожен лом
і кожен кран
виконують
пром - фін - план.

Дні
і ночі
люд
робочий —
все з Дніпром
війну
він точить.

І встають — підводяться,
мов ростуть із дна ріки,
в рівний ряд розходяться
крутобокії бики.

Круг биків бушує піна,
аж шпує то тут то там.
Та не страшно це бикам,
бо вода їм по коліна.

Там де клекіт, шум і піна,
всемогутняя людина
так сказала до Дніпра:
Гей, незламною стіною,
обшивною, кам'яною,
задля нашого ж добра
зупинить тебе пора!

Щоб,
зриваючись
з вершини,
переможена
вода,
ночі й дні,
усе життя -
в рух
приводила
машини
та ще й поїзд
на путях.

Щоб
остільки

повних
бочок
марно -
тратної
води
здобували
для робочих
густо хліба
і руди.

Щоб
електрика
в чорнóзем
впевнено
плуги
вела.

Щоб
увечері
світило
в вікнах
міста
і села.

Переклав Павло Тичина.

Андор Габор

КАЛЕНДАР

ОПОВІДАННЯ

Якщо поставиш мені кухоль пива, я тобі все розкажу. Ого, мій хлопче, життя зовсім не таке просте, як ти собі уявляєш. Форма? Ні-і. Я її більше не ношу. Да, да, я був у штурмовиках-охоронниках. Був навіть начальником команди, да! Чудовий чин! Бувало, почуваєш себе просто якимсь небожем у милого бога. Було колись. Тепер я вже не в штурмовиках-охоронниках. Якраз ні. Звільнений, да. Знятий з посади. Ну, вигнаний, коли хочеш. З того часу справи йдуть погано. Не дають мені ніякої роботи. Можу стукатись, де хочу, але скрізь людям пахне отим самим, мене збуваються брехнею, не знаходять для мене вжитку. Ну, думаю собі, піду ж я тоді працювати на завод. Так ні ж, мій хлопче, нічого не вийшло, надто вже відвик. Здавалося — кістки тріщать у тілі. Адже я в штурмовиках-охоронниках від 29-го року, я ж нашому вождеві шлях до влади рівняв, да, рівняв! Служив Адольфові вірно, як пес, а тепер... Я взяв собі подругу. Вона заробляє. Де? Де, питаєш? Ну, де ж, дитино, не прикидайся дурником. На Фрідріхштрасе. Та інколи вона буває скупа. Сьогодні вона дала мені тільки пів марки, і я вже залишив їх у Ашінгера. Поставиш мені ще кухоль, я розкажу тобі всю історію так, як вона була. А відносно подруги мені не соромно нітрохи. Адже й наш великий патрон, Горст Вессель... Та ти ж знаєш! Ну, ото ж. Дякую, мій хлопче, пиво гарне. Влітку 34-го року, після великої чистки серед штурмовиків, прибув я на службу до концтабору в Лінденберзі. Знаєш ти цю крамничку? Мені призначили бараки №№ 1 і 2. Командир загону Овершейдт каже мені:

„Я сподіваюся, Пельціг, що ви упораєтеся з тією новолоччю!"

В бараці № 1 містилася якраз комуна. Тридцятеро хлопців, здебільшого з Берліна, як один — запеклі більшовики, свині собачі. Взяв я їх міцно в руки, можеш мені повірити. Вивчив їх марксизму, можеш бути певним. І от 5 чи 6 листопада черговий повідомляє мені, що в 1-му бараці готуються до якогось свята. На стінному календарі хтось окреслив чорне число 7 рамкою з червоних рисок.

„Що ж це за день?" запитав я чергового.

„Якщо я правильно почув,— каже той,— то це роковини руської революції".

„Вони говорили про це?"

„Вони шепочуться!.."

Он як, подумав я. Виб'ю ж я з них і те свято і те шепотіння. „Поклич мені старосту", кажу я, себто того старого кабана, що ми вже зовсім скалічили биттям.

„Ну, товаришу Штейнмец, що має трапитися 7-го? Хто окреслив цей день на календарі червоною рамкою?" питаю його я і б'ю його в морду.

Він же не знає нічого. Нічого не знає, свиня собача. Ні про 7 листопада, ні про червону рамку. Я йду особисто в барак. Встати! І питаю у тварюк:

„Хто окреслив 7 листопада червоною рамкою?"

Ніхто не відповідає.

„Хто знає злочинця, повинен назвати його!!"

Ніхто не відповідає.

„Кожного п'ятого в темний карцер!" кажу я і наказую вивести шістьох відрахованих мною чоловік. Решті я кажу:

„Щоб червоний день справді залишився вам у пам'яті, 7-го ви не матимете їжі!"

Ранком сьомого йду я знову до бараку — на переклик.

„Сьогодні, отже, вам нема їжі, свині. Коли ж ви назвете злочинця, вам видадуть жратву і шестеро вийдуть з карцера!"

Ніхто не озивається. Я роздаю кілька ляпасів і наказую на кухні, щоб їм перед виходом на роботу не давали ні кофе, ні навіть хліба. І нічого, мовчать... Такий уже вони, мій хлопче, запеклий народ. Нічого з них не витягнеш... Опівдні женуть їх з двору до столу. Я надумав виставити перед ними їхні порції, щоб вони відчули справжній апетит. Але я стояв тут же і командував:

„Їжі не торкати!"

Вони сиділи з великими від здивовання очима. Далі я наказав їм встати, взяти тарілки й рушити маршем до 2-го бараку, де теж сиділо тридцятеро чоловіка, але не комуністи. Комуністи повинні були поставити тарілки перед ними, заявивши, що вони дарують їм цю другу порцію в честь червоного свята... Хіба ж це не було правильно? Чи ж не повинно було покарати свиней тим, чим вони погрішили? Хіба ж я, начальник команди, не мав права карати їх так, як хотів? Мав? Алеж ув'язнені 2-го бараку нічого не зрозуміли. Я змусив старосту комуністів точно розповісти, в чім справа, і регулював його доповідь штурханами в зад. Далі я скомандував: „Поставити тарілки!" і наказав їм вийти. От і

добре... Ні-і, зовсім не добре. Бо що спало в голову тим тридцятьом у 2-му бараці? Вони не торкнулися їжі собачих свиней 1-го бараку! Черговий повідомляє мені про це. Я йду туди, вишиковую їх, посилаю й від них кожного п'ятого в темний карцер. Не допомагає. Не їдять другої порції. Я не даю їм закінчити обіду, забираю у них і їхню власну порцію. Не допомагає! Вони виявляють солідарність. Що? Що ви виявляєте? Со-лі-дар-ність?? Ось я вам покажу, що це таке — солідарність із руським листопадовим святом! Я наказав увесь кінець дня після обід муштрувати обидві свинячі банди на дворі. Ішов дощ зливою, в дворі хлюпала вода, ноги грузли в бруд по щиколодку. Я змушував їх падати на коліна й на черево, та так, щоб бризки вгору летіли. Вставай! Лягай! Вставай! Лягай! Половина їх не витримала, половина схопила грип. Я вам покажу, що таке справжнє червоне свято! Один з них згодом здох від запалення легенів. Ну, й добре. Але увечері обидві банди заспівали Інтернаціонал, і перше ніж я встиг добігти до бараків, щоб довести їх до порядку, мене покликав начальник і гримнув на мене так, що й уявити собі не можна:

„Пельціг",— кричить він, навіть не називаючи начальником команди,— „чи ви не збожеволіли?"

Я хочу спитати, чому й чого ради? А він гримає далі:

„Дурень! У вас солома в голові замість мозку! Ви розводите тут пропаганду за комуну!"

„Я? Пане..."

„Мовчать, інакше я накажу вас заарештувати!"

Мене? Заарештувати??

„Весь табір шепочеться про листопадове свято, про руську революцію і так далі, і так далі! І все це тільки через вашу безмірну дурість!"

Я сказав йому, що на стінному календарі була червона рамка... Але він не дав мені доказати:

„Червона рамка? На календарі? Та ви ж худоба! Кому пошкодили чотири червоних риски на календарі? Чи може ви справді гадали, що ми в концтаборі можемо вим'яти націонал-соціалістів з цієї братви? І замість того, щоб притушити справу, ви витягли її на світ так широко, що вона попливла вже по всіх вулицях і переулочках!? Зараз уже в двох бараках співають Інтернаціонал! Знаєте ви це?"

„Я знаю, я хочу..."

„Що ви хочете, осляче ви вухо! Ви хочете погнати їх в інші бараки, щоб і там заспівали? Геть звідси, дурню!"

Через кілька день мене звільнено...

І все... Сьоме листопада... Цей день я собі затямлю. Відтоді я й ходжу в цивільному. Не до смаку мені це, мій хлопче. Праця — найвища честь... але не для колишнього штурмовика-охоронника. Постав мені ще кухоль, я розкажу тобі

про свою дівчину. Не ставиш більше? Теж солідаризуєшся з комуною? Бувай, мій хлопче. Невдячність — плата шляхетним. Коли підемо на руських, то я вже й дитини в материному череві не помилую. Зруйнували вони мене своєю революцією!

З німецького манускрипту переклав
Євген Касяненко.

Олександр Корж

РАДЯНСЬКИЙ ОБРІЙ

1

Моє дитинство, може я недобрий
Перед тобою, але що робить:
Я покохав новий радянський обрій,
Та й як мені його не полюбить.
Який він був, пригадую я добре:
Маячило дві - три сухі верби
Та вітряків куркульських хижа купка
Та ще цегельня пана Котолупка.

2

А нині, що моїм очам відкрито:
Замість порослих бур'янами меж,—
Немов кургани, всюди скирти жита,
А ген за ними — тракторів кортеж.
Й здіймаються над полем гордовито
Дві кам'яниці силосових веж.—
Буяє міць колгоспу „Косіора“.
Чи ж це було, моє дитинство, вчора?

3

Було так пусто, непривітно, голо,
Кричала галич вічно на біду.
Сумні пісні я чув на цьому полі —
Про горе, злидні, втому, самоту.
І був не вітер,— відгуки недолі
Вчувалися і тамечки і тут.
Печаль блукала всюди по дорогах.
Моє дитинство, як сумний твій спогад...

4

Ось обізвався лунко паровоз
На дачному новому полустанку.
І де колись мій любий друг Барбос

Фото М. Галущенка

Гобелен. „Вожді українського народу“
Виконали колгоспниці — Тетяна Іваницька, Марія Пономаренко,
Ганна Малиш, Марина Кульга.
Ескіз художників Вовченка і Цівчинського

На ховрахів був полював щоранку —
Посьолок там; кругом отари коз.
Впізнай тепер її — Глухую Балку!..
Від полустанка йдуть робітники.
Скажіть, не ви — вчорашні батраки?

5

Чи діти їх?.. Швачки, шофери, ткалі...
І сміх і гомін чути полем скрізь.
І комсомольські співи залунали,
Аж стрепенувся пожовтілий ліс.
Вчувалося, верхи дерев шептали:
Жить стало краще, жити — веселіш...
І я, ступаючи на кожний горбик,
Кажу: привіт тобі, радянський обрій!

Генадій Брежньов

Прощання

Прощай!
Басують вороні,
В холодну млу хропуть.
Отряди рушили. Огні
Згасають у степу,
Курить дорога в далині,
Прощай, пора мені.

Закрий вікно. Холодний пар
Надходить із озер,
Не спала ти, пішла б лягла,
Тривожишся усе.
Дарма!
Побідний у боях,
Вернуся скоро я.

Не сила більше нам чекать,—
За Волгою в степах
Шаліють рештки Колчака,
А за Дніпром — Махна.
Злетілись круки на бенкет,
Ой, чують круки смерть.

Ти не сумуй. Об землю вдар
Журбою,
Як колись
Степами одгримить війна,
Ясні настануть дні,—
Тоді стрічай, я знову твій
І вірний я тобі ...

Світліє даль. Палає схід,
В блакиті тане пар,
За берегами міць гримить,
Зове на бій труба.
Дай очі яснії твої ...
Прощай ...
Пора мені ...

Григорій Трилиський

ЗУСТРІЧ З ГОРЛІВКОЮ

Я їхав і думав, що шлак, що дим
Зустрінуть мене ізнов.
Обдерті халупи — злиденні ряди,
Які залишив давно;
Що знову з обпалених рижих горбів
Війне пилюга їдка,
І буде на чорних обличчях — біль
І в мерклих очах — тоска ...
Але ти інакше зустріла мене.
Я вийшов — а ти стоїш.
І вдарило сонце могучим огнем
В стогранні будинки твої.
Ударили пахощі і тепло
І музика — в кожен дім.
І тільки здалеку вітром несло
Розмови і грохіт і грім ..
Я довго дивився,
Як ранок твій ріс,
Як стигла на квітах роса.
Як з неба проміння
летіло навскіс
І падало — прямо у сад.
Як люди спішили, несучи кудись
Відкриту готовність в очах.
І слухав,
Як в ритмі швидкої ходи
Високі мотиви звучать.
І я розумів —
Так можуть іти
Лиш справжні бійці і майстри:
Внизу покоряються їм пласти,
І зростають сади — вгорі.

Емануіл Теслер

„ХУНХУЗИ"

Ішли обидва. Менший, уже зовсім зібравшись у дорогу, присів на край кану.[1] Старший ще порався біля стола, ув'язуючи торбинку. Тут же клопоталася мати.

— Лі, тут манто[2], його небагато, але ви його не з'їдайте зразу.

Лі усміхнувся.— Солодощі в останній раз добрі, коли з надміром.

— Не говори так,— голос Цзай злегка здригнувся.— Хіба ви не вернетеся, хіба ви не діждете кращих днів? Адже ви обидва ще такі молоді.

— Молодість — птах, вона швидко відлітає... Не проводжай нас, треба вийти непоміченими. Чжан, прив'яжи це до пояса під халат,— сказав Лі, передаючи братові клуночок.

Біля порога на хвилину спинилися. Обидва читали в погляді Цзай біль і тривогу, а вона, подолавши тягар, що скував її, схвильовано рвонулася до них.

— Не йдіть! Пожалійте!!.. Я така стара...— І, стиснувши руку Лі, схилила голову йому на плече.

— Не треба, пустіть, мамо. Час вибиратися, нас ждуть у гаоляні[3]. Японці вже тут, і... хто знає, що буде у виселку завтра,— тихо кинув Лі, звільняючи руку.

— Завтра, шукаючи „хунхузів"[4], вони зроблять з нами те, що роблять скрізь. Ходімо, Лі,— Чжан розлютовано відчинив двері.— Зза гаоляна на кожну кулю можна відповісти кулею...

Цзай лишилася сама. Широка хвиля світла разом із вранішньою прохолодою ринула в фанзу[5]. Пояснішало, але Цзай все ще, мов чужий гість, блукала ніби в темряві. Вона беззвучно плакала, прислухаючись до шуму кроків, що відходили, безцільно переходячи від речі до речі. А їх було

[1] Кан — лежанка з цегли.
[2] Манто — сухе солодке печиво.
[3] Гаолян — рослина в Китаї, Манчжурії та Кореї, схожа на кукурудзу, гичка його йде коням на харч, насіння на борошно, стебло на тини, стріхи, паливо.
[4] Хунхузи — бандити.
[5] Фанза — хата.

зовсім небагато: кан на всю стіну, проти стола два табурети, в одному кутку гірка дерев'яних скринь,— у другому — велика, червона, вкрита лаком труна — останній подарунок Цзай від її чоловіка. Вона зупинилася тут, і думки про смерть прийшли самі. Вони притупили біль у серці й заглушали дедалі слабший тупіт ніг її синів. Цзай погладила віко, на якому кільцями вився сріблом намальований дракон, і холод блискучої поверхні закрався під шкіру її тремтячих пальців.

Увійшла сусідка Фань. Вона причинила за собою двері, і знову темна серпанкова завіса впала на речі. Тільки вікно, обклеєне папером, пропускаючи скупе світло, жовтою плямою мигтіло на стіні. Цзай повернулась до неї.

— Пішли?— тихо запитала жінка.

Цзай мовчки хитнула головою.

— Мій теж,— іще тихше додала Фань, витираючи довгим рукавом халата сльозу.

Капітан Мацука говорив мало, він більше слухав. Бао-сяншін[1], передаючи йому чашку чаю, непокоївся про свою гідність. Віддаючи уклони гостеві, Бао ховав свої очі за завісою повік, намагаючись утриматися на межі рівності. Але уклін був нижчий, і Бао відчув різкий дух свіжо вичищених чобіт. Ледве-ледве не вдарившись об коліно, що гойдалося, він швидко випростався.

— Не дякуйте, Мацука-сан[2]. Гарний гість вартий гарного чаю. Я радий вас бачити в моїй неохайній хаті.

Капітан Мацука, сьорбаючи чай, кидав короткі вивчаючі погляди на господаря, який догідливо кривив губи в усмішку.

— Ви давно в цих місцях?— запитав Мацука, дзенькаючи шпорою.

— Третину одного недовгого життя,— пробував люб'язно жартувати Бао,— майже десять років...

— Земля ваша?— підійшов до вікна капітан.

— Моя, вся моя, на п'ять з половиною лі[3] навколо,— квапливо відповів Бао, м'якими дріботливими кроками посуваючись за ним.

Глянувши через плече капітана у вікно, він не пізнав єдиної вулиці виселку. Між двома нерівними рядами вальکованих фанз, у масній земляній рідоті застряв захисного кольору ваговик. Його задні колеса оббризкували гряззю солдатів, що метушились навколо. В самому кінці вулиці над заїздом замаяв прапор — білий квадрат із кривавою плямою посередині. Майже біля кожної фанзи жовтіли плямами сорочки солдатів і їжилися дула гвинтівок.

[1] Сян-шін — пан.
[2] Сан — обов'язковий суфікс в імені, прийнятий у японців.
[3] Лі — китайська міра довжини.

Односельців Бао не бачив. Вони, мов налякані ураганом звірі, поховались у свої напівсліпі й кривобокі житла. Навіть собаки, величезні, злі, голодні, що кидаються зграєю на кожну чужу гарбу, принишкли й тулилися до стін хазяйських фанз.

— Скільки тут усіх будинків ? — продовжував розпитувати Мацука, не міняючи пози.

— Понад двадцять.

— Я хочу їх купити.

— Купити ... — Переляк і одверте здивовання пролунали в голосі Бао.

— Так, купити, — підкреслив Мацука. — Десять тисяч єн вам, Бао - сян - шін, за ваших орендарів. З ними я торгуватимусь окремо. Згодні ?

— Але ...

— Що але ? — нетерпляче дзенькнула шпора.

— Селяни звідси не підуть, — поспішив пояснити Бао. — Вони на цій землі більше десяти років.

— Підуть, — усміхнувся капітан. — У Манчжоу - Го землі багато, дуже багато. Вистачить місця і вашим орендарям, і вам.

— І мені ? — захлинувся хвилюванням Бао.

— І вам, — відрубав його гість. — Але ви одержите ще п'ять тисяч єн, якщо допоможете мені забрати звідси селян без зайвого шуму. Ви повинні умовити їх піти якнайшвидше і по - доброму. Скажімо, до завтрашнього вечора. Ну ?

Бао вагався.

— П'ятнадцять тисяч краще, ніж нічого, — невиразно протяг капітан і зразу ж, змінивши тон, додав : — До діла візьметесь негайно, зараз же, а я, ваш поганий гість, питиму ваш чудовий чай ...

Бао пішов, не промовивши й слова. Зачиняючи за собою двері, він оглянувсь. Капітан Мацука, проводжаючи його іронічною посмішкою, бавився шаблею, перекидаючи її з руки на руку.

Бао говорив хитро, кидаючи барвисті пишномовні фрази до невеликої юрби селян, що зібрались біля високого ганку його будинку. Він не дививсь на похнюплені, схилені голови, боячись очей, що зрідка кидали в його бік погляди, які горіли ненавистю й жорстокою злістю. Він знав, що йому не вірять, але блискучий багнет вартового біля воріт будинку бадьорив так, як бадьорять легкі примари після затяжки з опійної люльки.

— Шановні земляки, мені тяжко завдавати вам туги, але я, ваш вірний і негідний слуга, повинен сказати, що землю, напоєну нашою важкою працею, ми повинні покинути. Вона

більш не належить ні мені, ні вам. Це тяжко, але мудрість і спокій — рідні брати, і я спокійно йду звідси, знаючи, що в нашій країні багато вільних земель, багато місця для кожного з нас. Неприємність — це тяжке сновиддя, але сон ніколи не буває довший ночі, а тому примиріться з тяжкою неминучістю. Пам'ятайте, що в Манчжоу - Го будується нове життя, а нове життя, як вранішнє сонце: воно приходить ізза сопки в заслоні туману. — Бао зробив паузу і хоробро глянув в обличчя юрбі, а вона стояла так само непорушно, похмуро дивлячись униз.

— Ідучи звідси, ви нічого не втрачаєте. За ваші фанзи союзники нашої держави, яким потрібна ця земля для прокладання залізниці, заплатять вам сповна. Кожному вже приготовано по тридцять гобі[1] за фанзу та по вісімнадцять гобі за коняку, покинуту тут ...

— Ми не продаємо коней, — перебили Бао кілька глухих голосів, і юрба, порушивши мовчазне одубіння, наче злякана раптовим ударом коняка, рвонулася наперед. Але цей порив відразу згас. Пильний погляд Бао в бік вартового примусив селян оглянутись і залишитися на місці. Почуваючи за своєю спиною силу, він продовжував :

— Хто не хоче продавати коней, скаже про це потім, там, — показав він рукою на прапор, що повис над заїздом. Це справа кожного, але до вечора всі повинні зібратись. Я поїду з вами, і ми разом пошукаємо нових земель ...

— Ти можеш не їхати з нами, — різко викрикнула Цзай, виступаючи наперед. — Тобі, хазяїне, буде добре й тут. Але ти забув про зібраний урожай бобів. Я не піду доти, доки ти не віддаси мої гроші.

— Я віддам, як тільки ми влаштуємося на новому місці ...

— Брешеш ! — уже кричала Цзай. — Ти втечеш зразу ж, як тільки ми вийдемо за стіни нашого виселку. Ти шахрай ! Ти завжди обкрадав нас ! Давай гроші ! Я не піду звідси, мені нікуди йти, — і Цзай збігла на ганок, ставши поряд із Бао. Він відступив до дверей, намагаючись перекричати вибух шуму розлючених голосів. — Віддай наші гроші ! Ми не підемо звідси ! Наша земля ! — наступали селяни.

Розгубившись, Бао кинувсь до дверей, але вони розчинилися самі, і він ледве не впав на капітана Мацуку.

— Цуба ![2] — викрикнув Мацука, йдучи на юрбу.

— Ей, ти, — крикнув він до Бао, який ховався за його спиною, — скажи їм, щоб до вечора ні одного з них не лишилося тут. Гроші за свої фанзи вони одержать, виїжджаючи з виселку. Я знаю, що половина з них хунхузують у гаоляні, і якщо не припиниться шум, то ... я розмовлятиму інакше.

---

[1] Гобі — 1 карбованець.

[2] Цуба — геть.

Але говорити Бао не довелося. Коли з'явився капітан, задні ряди юрби почали рідшати. Селяни швидко розходились уздовж вулиці й зразу зникали в дверях фанз.

Цзай ішла останньою. Єдина з усіх, вона оглядалась на Бао та капітана, що залишились. Капітан презирливо посміхнувся, а Бао догідливо говорив, киваючи головою в її бік:

— О, це клята баба. Всі її сини хунхузи. Сьогодні пішли в гаолян іще двоє — старший і найменший. Я дізнавсь про це пізно...

Капітан не слухав. До нього підійшов посланець, несучи в руках зав'язаний у кольорову хустку пакет.

— Ваші гроші, Бао-сян-шін. Ваша послуга не варта цих грошей, але, позбувшись їх, я позбуваюсь і вас...

Капітан пішов, а Бао, притискаючи до грудей пакет, довго низько і з пошаною кланявся.

Манчжурське осіннє сонце, ховаючись за сопку, яскраво осяяло мертвотне листя рідкого гаю з тонких березок. Дерева, наче запалені смолоскипи, здіймалися над галасливим виселком, прорізуючи згусклу синяву надвечірнього неба. Готування вже закінчувалось. Вузька вулиця виселку, перетворившись на метушливий мурашник, захрясла гарбами, запряженими парами й четвериками з піддужними кіньми, що стояли біля кожної фанзи. Просто на землі лежали накидані купами скрині, столи, ослони, масні чавунні казани з слідами вапна, щойно зняті з печей; сувої барвистих ватних ковдр і всяке інше манаття, в плямах, облізле, витягнене на світло з далеких кутків.

Селяни, укладаючи на гарби зібрані нашвидку речі, перемовлялися короткими фразами, відступаючись від солдатів-японців, що никали серед гармидеру вулиці й безцеремонно рилися в наваленому скарбі. „Кой-кой-ди"![1] — підганяли вони похмурих селян, посуваючи ударами ніг легші речі, й сміялися, перехоплюючи сердиті й безпорадні погляди.

Біля фанзи Цзай їх зібралося багато. „Твоя?" — запитували її вони з усіх боків, оглядаючи труну, і, трохи піднявши віко, жестами запрошували лягти всередину. Їхній гучний сміх хвилював Цзай, але вона, ковтаючи образу, мовчки, разом із Фань, укладала скарб на гарбу.

— Швидше, Фань,— підганяла вона сусідку,— піди поклич когонебудь допомогти нам.

Але в цю мить до солдатів, що тішилися, підійшов капітан, за яким на значній відстані тінню йшов Бао.

— Що це?—здивовано запитав Мацука,звертаючись до солдатів. Бао зрозумів запитання і швидко протовпивсь наперед.

— О, це наш старий звичай. Її чоловік,— Бао показав на

[1] Кой-кой-ди — швидше.

Цзай,— незадовго перед смертю зробив їй подарунок. Тепер такі речі — рідкість...

— Поганий звичай,— перебив його капітан, пильно придивляючись до Цзай. Впізнавши її, він пригадав слова Бао, сказані про її синів.— Так, дерево сухе,— постукав він пальцем об віко,— перекажіть їй, що це піде на дрова.— І віддав коротку команду солдатам.

Вони, звичним рухом поправивши гвинтівки, взялися за труну. Але підняти її не встигли. Цзай усім своїм тілом упала на неї, намагаючись ухопитися за слизьку поверхню.

— Не дам,— кричала вона, ще більше тулячись до віка. Солдат, що стояв ближче до неї, штовхнув її, і Цзай упала біля самих ніг капітана.

— Добрий пане,— голосно ридала вона,— прошу вас, залиште її мені. Це все, що в мене є. Бао, Бао-сян-шін!— шукала вона очима в юрбі свого хазяїна.— Попрохай, допоможи мені!!

Але Бао вже зник, а Мацука, повторивши ще раз команду, повернувся йти, штовхаючи селян, що збіглися на зойки Цзай.

Кільце юрби не зразу випустило капітана, і перш ніж він пробився крізь перший ряд, Цзай схопилась і, кинувшись за ним, обома руками вхопилася за піхви шаблі, що теліпалась у нього на боці. Вириваючи її, він дужим стусаном у груди повалив Цзай на землю і, заглушаючи гамір, щось голосно крикнув солдатам.

Солдати підступили до Цзай, але вона підвелася раніше, ніж до неї наспіли. Розпатлана, з потемнілим обличчям і з майже заплющеними очима, вона рвонулась наперед, тікаючи від рук, що шукали її, і, замахнувшись забрудненим кулаком, ударила капітана, лишивши на його щоці темний слід.

На одну коротку мить запанувала тиша, а потім гримнув постріл. Перша впала Цзай, ударившись головою об віко. „Та!" „та"![1] — розлючено вирвалось із сотні горлянок, і обезумілі, зрушені ненавистю селяни ринулись на капітана, що стріляв.

Врятували його солдати, які багнетами й прикладами розкидали юрбу. „Вбивають!" — хвилею неслося по виселку, і обняті жахом люди, наввипередки, з наляканими кіньми, спіткаючись об розкидані по вулиці речі, бігли до високого валу, ворота якого відкривали шлях у степ. Але добігло небагато. Солдати, припавши на коліна, розстрілювали ці рухливі мішені.

Пізніше, коли надійшла ніч, у пустій хаті Бао капітан Мацука при тьмяному світлі гасової лампи писав спішне донесення до штабу Н-ського полку.

[1] Та — бий.

Він майже не думав. Звична рука сама виводила потрібні ієрогліфи.

— Доводжу до відома, що сьогодні о 6 годині вечора на доручений мені загін, розквартирований у виселку Сун-пу, за п'ять лі на північ від будованої залізниці, був учинений раптовий напад з боку хунхузького населення цього присілку. Загін під моєю командою став до бою і протягом півгодини розгромив хунхузів, не зазнавши втрат. Нападники залишили на місці тридцять чоловік убитих і п'ятдесят поранених. Поранені, згідно з чинним законом про бандитизм, добиті.

Поставивши крапку, капітан погаявсь, а потім додав:— Виселок Сун-пу вільний, щоб сюди прибули наші переселенці-колоністи.

З російської переклав
Ничипір Щербина.

Харків, 1935 р.

Терень Масенко

ЯКУБУ КОЛАСУ

Один і той же лютий сніговій
Над Україною і Білоруссю сходив.
Одна недоля в долі віковій
Мого і вашого окрадених народів.

Сторіччя мій, одкритий вітрам всім,
Голодував, втопаючи у житі.
І ваші хати посеред лісів
Були нетоплені, були невкриті.

В житах плодилися, мов зла трава,
Колонізатори і родовиті трутні.
Історію не треба забувать,
Щоб планувати правильне майбутнє.

Бо вже минули прокляті часи,
Зійшлись народи у громаді чесній.
Течуть річки, пшениці і ліси
У сталінські безсмертно-щедрі весни.

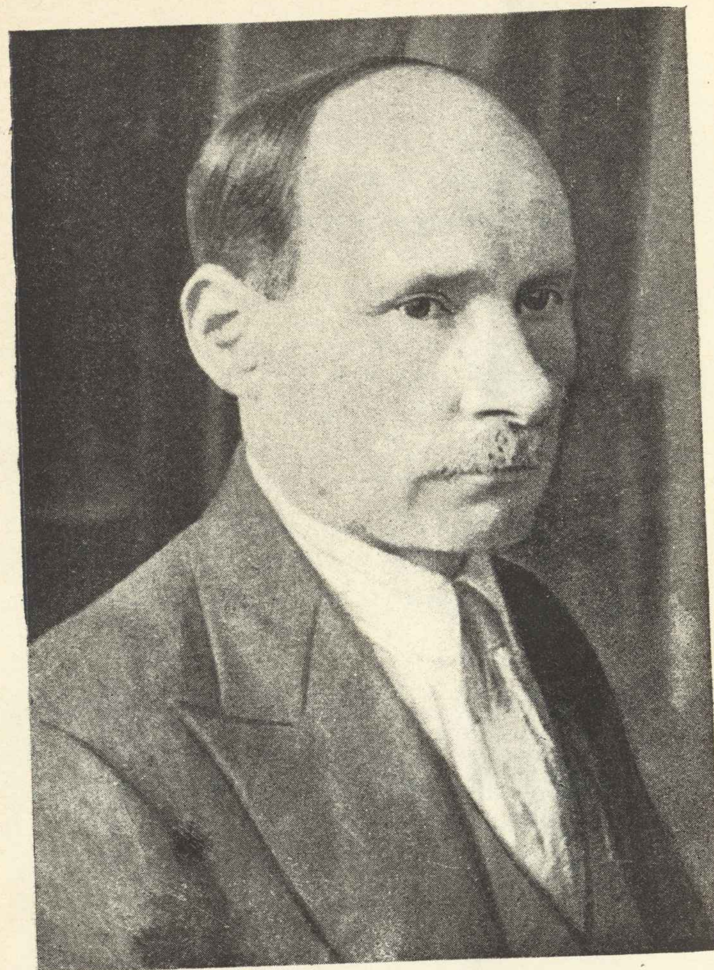
І пісня нова й зорі на путі
Над Україною і Білоруссю сходять.
Ця спільна пісня в долі золотій
Мого і вашого окрилених народів.

На фронті спільному ішли бійці —
Трудящий білорус з трудящим українцем.
В одній сім'ї зустрілися співці,
Що Жовтнем серце сповнили по вінця.

А ви з народом чесну путь пройшли,
І вашим словом Білорусь боролась.
І голос ваш — то Білорусі голос,
Бо ви в народі голос свій знайшли,
Співці труда — Купала й Якуб Колас.

А тридцять літ пісенного труда
Пошани гордої і здивування варті.
І ми прийшли вітання передать
Од Харкова, од степової карти,

Від ХТЗ і від його співців,
Що славлять піснею народів дружбу ясну —
Вітаєм Коласа, а у його лиці
Вітаєм Білорусь свободну і прекрасну.

ЯКУБ КОЛАС
Народний поет Білорусі

Я. Бронштейн

НАРОДНИЙ ПОЕТ РАДЯНСЬКОЇ БІЛОРУСІ

ДО 30-РІЧЧЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯКУБА КОЛАСА

Якуб Колас увійшов у білоруську літературу 1906 року 24-літнім юнаком — сільським вчителем з глухого Полісся.

Революція 1905 року відіграла вирішальну роль у формуванні таланту письменника. Вона збудила мільйонні маси селянства, влила в них бадьорість і революційну відвагу, формувала їхню свідомість, вчила їх боротися за свої права. Якуб Колас — плоть од плоті білоруського селянина — став співцем революційної селянської демократії.

Талант поета розвивався під плодотворчим впливом революційно-демократичної літератури російського і українського народів. Вага ранніх поетичних творів Якуба Коласа полягає саме в тому, що вони не є „самобутніми" в тому розумінні самобутн сті, про яке говорили білоруські націоналісти. Строфа Коласа не тільки не втрачає в силі і образності, коли на неї падає героїчний відблиск російської і української революційно-демократичної поезії, а, навпаки, саме тоді вона розгортає всі закладені в ній творчі можливості, стає справді народною.

Застерігаючи Якуба Коласа від „наслідування" Некрасова, Кольцова, Пушкіна, Шевченка, білоруські націонал-демократи ставили собі за мету заглушити дзвінкий бойовий поетичний голос молодого поета, закувати його в ланцюги націоналістичної обмеженості.

Білоруські націоналісти по суті зустріли вороже перші літературні кроки Коласа. Видатний представник буржуазно-націоналістичної білоруської літератури, законодавець її смаків Максим Богданович докоряв Якубові Коласу „закам'янілістю" мотивів.

Про що ж співав у своїх перших поезіях Якуб Колас? Так, він співав про одне і те ж! Він описував тяжке життя трудящого білоруського селянина. Він описував життя селянина, його вузеньку смужку, його вбоге село, напівзруйнований хрест при дорозі.

Наше поле кепсько родить,
Вбогий тут народ живе.
В бруді ввесь він, бідний, ходить,
Над ріллею піт свій ллє.

Пригорюнились хатинки,
Глянеш — серце защемить.
На дорозі — купи тинку,
Сміття купами лежить. (1906 р.)

Так, Колас співав про одне і те ж, алеж і життя на протязі віків співало про одне і те ж.

Колас правдиво подавав думки і чуття білоруського селянина, що стогне під подвійним ярмом національного і соціального гноблення, він вимагає не-

щадної розправи з поміщиками і царськими колонізаторами. „Стережіться селянської сірмяги!"— вигукує Колас на адресу царського самодержавства.

Я мужик, та розумію,
Прийде час і мій колись.
Я мовчу, кричать не смію,
Та колись і я зумію
Крикнуть: „Хлопці, до рушниць!"

1908 року Коласа було засуджено до тюремного ув'язнення за участь у нелегальному учительському з'їзді. Він одсидів у царській тюрмі три роки (1908—1911 р. р.). Тюрма багато чого навчила поета. Ряд прекрасних гострих революційних пісень прозвучав тоді під склепінням тюремної камери. Колас створив цикл віршів про царську тюрму та її в'язнів.

Поряд з гострими „громадянськими" мотивами Якуб Колас уже на ранньому етапі своєї творчості виявляє незвичайну силу лірики. В народній ліриці черпає він свої ритми, метафори, образи.

Тяжкий режим царської реакції й ідейний вплив буржуазних націоналістів „Нашай нівы", на сторінках якої друкувався Якуб Колас, сковували великий талант письменника, намагаючись відвести його з шляху пролетарської боротьби.

Якщо поема „Новая земля" в значній мірі виявляє внутрішню боротьбу, що відбувалася в Коласі,— боротьбу письменника-реаліста проти брехливих націоналістичних і ліберальних ідей, що обплутали його,— то в іншому великому поетичному творі, у своїй поемі „Симон Музыка", початій того ж часу (1911 р.), Колас ще далі відходить од реалізму.

В стані ідейної розгубленості Колас зустрів Жовтневу революцію. Він не бачив тоді ще правди життя, не розумів, які гігантські, всесвітньоісторичні перспективи розкрила перед людством Жовтнева революція.

Гігантські перемоги соціалістичного будівництва в СРСР і зокрема в БСРР, перемога ленінсько-сталінської національної політики й небачений розквіт білоруської культури, національної формою і соціалістичної змістом, не могли не сколихнути Якуба Коласа. Поет робить ряд спроб прилучитися до молодої білоруської літератури, до нової радянської тематики.

1930 рік — рік рішучого наступу на куркульство і ліквідації його як класу на базі суцільної колективізації. Цей рік великого злому став роком справжнього злому в творчості Якуба Коласа. Письменник ідейно прозріває. Він бачить історичну приреченість експлуататорських класів. Він чує трупний сморід їхньої ідеології, ідеології націоналізму і капіталістичного реставраторства. Він немов викликає з надр свого творчого минулого галерею старих, таких близьких колись йому образів і ставить їх навіч з дійсністю. Багато з них виявляються фальшивими, надуманими. Якуб Колас тепер прекрасно розуміє, що „відгули сумні дзвони".

Письменник знаходить нові глибоко прочутні слова, щоб оспівати соціалістичне будівництво в нашій країні.

Не можна оминути зростання ліричного таланту Якуба Коласа в ці роки. Схвильовано, тепло звучать рядки, присвячені героям Радянського Союзу — Каманіну, Молокову і Слепньову. Суворо звучать поетичні строфи, присвячені пам'яті великого трибуна революції С. М. Кірова, вбитого тричі проклятими гестаповцями з троцькістсько-зінов'євського табору. Збагачується поетична мова Коласа, поширюється діапазон його образів.

Якуб Колас розгортає тепер і свій талант прозаїка-реаліста. Його повість „Адчапенец" (1932 р.) увійде до історії білоруської радянської прози як одна з найоригінальніших книг про колективізацію. Старий селянин Прокіп — відщепенець. Він протистоїть своїй родині, що вступила до колгоспу. Він пориває з нею, кидає свою хату, своє село і йде шукати по білому світові „правду життя". Колас знайомить свого героя з колгоспним життям у нашій країні, і як наслідок цього знайомства — Прокіп переконується в тому, що саме колгоспний лад є тим ладом, який дає селянинові щасливе і культурне життя.

Найяскравіша перемога Якуба Коласа останніх років — його повість „Дрыгва" („Трясовина"). В ній Якуб Колас блиснув, як ніколи, своїм реалістичним талантом. Тема Полісся не нова для письменника. В центрі книги — мільйонні маси селянства, що повстали під керівництвом партії. Традиційний білоруський „дід" виростає на героїчну фігуру діда Талаша, отамана одного з загонів білоруських партизанів, що билися під керівництвом партії пліч-о-пліч з Червоною армією проти білопольських інтервентів.

І поліська глушина змінилася, змінилися її пейзажі, змінилися її люди. Вона стала ареною боротьби. Відомі поліщуки, про яких білоруські націоналісти і великодержавні шовіністи говорили як про „самобутніх дикунів", ідеалізуючи їхнє дикунство і відсталість, виявилися на ділі живими людьми, діючими в конкретних соціальних обставинах, в обставинах класової боротьби.

Ця книга перекладена на багато мов народів СРСР. Коло читачів книги велике. Її зачитували на колгоспних сходах. Робітники на підприємствах улаштовували літературні диспути про „Дрыгву". Діти грають у „діда Талаша" — героя повісті „Дрыгва".

В чому таємниця величезного успіху книги?

В правді її.

На міжнародному конгресі письменників на оборону культури, що відбувся минулого року в Парижі, Якуб Колас у своїй доповіді сказав: „Якщо раніше думка наших письменників була замкнута в тісному колі національної і націоналістичної тематики, то письменники радянської Білорусі розбили ці рамки і широко розсунули соціальний горизонт своєї творчості, поставивши в центрі своєї уваги питання соціалістичного будівництва, боротьби з класовим ворогом, інтернаціональної пролетарської солідарності. Ця могутня дійсність живить нашу думку і наші почуття, розкриває перед нашим поглядом виблискуючі далі нового світу, в будівництві якого беремо участь ми самі, творці художнього слова".

Цими словами Якуб Колас сам схарактеризував свій творчий шлях. І в цій же доповіді пролунали його пристрасні слова про велич і красу того шляху, на який вивела його великий талант Велика пролетарська революція.

„Щасливий той,— казав він,— хто може відчувати цей факт так, як відчуваємо його ми. Хто запалив цей вогонь, що перетопив труднощі на радість, хто скеровував його незламну силу? — Наша партія і її невтомний стратег, організатор наших досягнень Йосиф Сталін. Ніякі сили, ніякі загрози не зможуть загасити цей вогонь. Ніхто не може примусити нас зректися здобутого права на щастя трудящих мас".

Ігор Муратов

ЯКУБ КОЛАС

Деревини холодом вологим,
болотами й пущею дихнуло:
наче по старих стежках вітчизни —
по твоїх рядках бреду, поете!

Я бреду, спіткаючись об чорні,
сплутані й цупкі вузли коріння,
слухаючи сплеск озер бездонних;
та нічних сичів глузливий регіт.

Наді мною, над похмурим лісом,
над скупим убогим димом селищ
пропливає клекіт журавлиний
і свинцеві хмари Білорусі.

Звідки ж це в мені незламна воля,
звідки ж це в мені пругка ненависть,
чом печаль не отруїла серця,
чом од болю серце не померкло?!

Чи не тим, що в темряву і в морок
врізались відгострені сокири,
що зажуру тиху журавлину
висміяло полум'я пожежі?!

Ось дуби столітні розступились,
злякані сичі принишкли в хащі:
загриміло слово переможця
по шляхах нової батьківщини!

І стають усі перед тобою —
тридцять літ, як тридцять струн правдивих.
Здраствуй Колас!
Високо над нами невгасиме сонце Білорусі!

10 жовтня 1936 р.
Мінськ.

НА СВЯТКУВАННІ ЮВІЛЕЮ НАРОДНОГО ПОЕТА БІЛОРУСІ

30 років роботи — це не зовсім звичайна дата в житті громадського діяча, а особливо в житті поета. Якуб Колас як поет і прозаїк стоїть поруч другого народного поета Радянської Білорусі Янки Купали і має таку ж популярність, повагу і любов не тільки у білоруського радянського читача, але і в читачів цілого Радянського Союзу. Пройшовши разом з народом роки його лихоліття і недолі, ці два корифеї білоруської літератури, які, власне, почали літературу свого народу, що до них майже не існувала,— Колас і Купала мали щастя дожити до років розквіту і щастя свого народу і тепер є співцями його життя.

Ми приїхали вітати народного поета Білорусі Якуба Коласа з Харкова. Від Києва прибув тов. Іван Ле. 11 жовтня в державному театрі відбулося урочисте святкування 30-річчя діяльності Коласа. Місця театру заповнені представниками всіх громадських організацій м. Мінська, червоноармійцями, стахановцями заводів, робітниками освіти. В президії урочистого засідання: ювілянт — народний поет Якуб Колас, наркомосвіти Дзяков, Купала, Александрович, поет Сурков, гості з України. Перші вітають ювілянта після короткої доповіді про творчий шлях поета діти, представники шкіл міста з величезними букетами квітів, уривками з поезій ювілянта, інсценізаціями його творів і т. д. Голова засідання зачитує вітальну телеграму від секретаря ЦК КП(б)Б тов. Гікало. Потім виступають представники Наркомосу, спілки письменників, представники громадських організацій. Народний поет Білорусі Янка Купала вітає свого соратника по творчій роботі прекрасними поезіями. Від імени Спілки радянських письменників України ювілянта палко вітає Іван Ле. Поезії, присвячені ювілянтові, зачитують також автори цих рядків, що вітають Якуба Коласа від письменників Радянської України. Прекрасне привітальне слово виголошує представник літературної громадськості Москви поет Алексєй Сурков, що справедливо називає Якуба Коласа і Янку Купалу кращими народними поетами цілого Радянського Союзу.

З коротким і схвильованим словом-відповіддю, яке він закінчив читанням нових поезій, виступив ювілянт Якуб Колас. Зміст його слова, коли переказувати стисло, можна висловити думкою, що поет почуває щастя працювати в дні соціалістичного розквіту свого народу і обіцяє всі сили свої віддати справі партії Леніна-Сталіна, тим справам і пісням своєї нової батьківщини, натхненником якої, вождем і любимим батьком є вождь народів Сталін.

Прямим продовженням ювілейного вечора стала зустріч письменників Білорусі, представників громадськості Мінська з ювілянтом, влаштована того ж дня Білоруською спілкою письменників у великій залі фабрики-кухні. Тут був, між іншим, продемонстрований усім присутнім прекрасно поставлений кіножурнал, присвячений ювілееві Якуба Коласа.

13 жовтня у Білоруському університеті відбувся великий інтернаціональний літературний вечір. Перед молодою захопленою аудиторією виступив з промовою Алексєй Сурков, а після нього прочитали поезії Якуб Колас, Александрович, Куляшов, Масенко, Муратов, Сурков, Харік та ін. Таким чином, весь ювілей став демонстрацією зросту і сили білоруської радянської літератури, що виросла і розвинулася при найближчій участі перших найвидатніших, справді народних поетів білоруського народу Якуба Коласа і Янки Купали. Ми залишаємо Мінськ з прекрасним споминюм про наших друзів на літературному фронті, прекрасних поетів орденоносної Радянської Білорусі.

Терень Масенко. Ігор Муратов.

Олександр Васильєв
(робітник ХПЗ)

СПОГАДИ УЧАСНИКА РЕВОЛЮЦІЇ 1905 РОКУ В ХАРКОВІ

ЗАПИСКИ

Наприкінці 1904 року, за [завданням більшовицького центра, до Харкова з Катеринослава приїхав Артем. Він запропонував по-більшовицькому настроєним товаришам — Грамматікову, Доброхотову, Б. Чудак, М. Стоклицькій і ін. порвати з меншовицькою соц.-дем. організацією й приступити до створення самостійної більшовицької організації.

В листопаді чи жовтні 1904 року майже разом з Артемом з Катеринослава до Харкова прибув більшовик Олександр Корнеєв. Він, з доручення Артема, при допомозі робітників ХПЗ Ф. Табачнікова і Кожемякіна встановлює зв'язки з робітниками ХПЗ, Гельферіх-Саде [1], з заводом Шапара, з лікарнею Сабурова дача і інш.

В жовтні 1904 року т. Корнеєвим разом з робітниками ХПЗ Кожемякіним та Єнюковим організується перший більшовицький гурток в Харкові.

З метою конспірації Корнеєв став чорноробом на ХПЗ. Робітники заводів за рижу шевелюру прозивають його „Сашкою Рижим". Це прозвище назавжди лишилось за Корнеєвим.

Після розстрілу робітників Петербурга Миколою Кривавим 9 січня 1905 року більшовицькі гуртки Харкова стали рости. Хвиля загального пролетарського обурення швидко докотилася до Харкова. 12 січня на ХПЗ виник бурхливий політичний страйк протесту. З уст робітників лунали гнівні вигуки проти всього самодержавного ладу. Робітники підхопили бойові більшовицькі лозунги: „Геть кривавого царя Миколу другого", „Хай живуть політичні свободи", „Хай живе збройне повстання".

Віра в царя загинула назавжди.

В цей бурхливий період Артем рішуче ставить питання про розрив з меншовиками. Під керівництвом Артема більшовицькі ланки окремих заводів починають формуватися в єдину більшовицьку організацію. Пролетаріат харківських заводів і фабрик стає на шлях впертої більшовицької боротьби з капіталістами. Так Артем поклав початок більшовицькій організації в Харкові 1904 року.

29 січня на ХПЗ розпочався економічний страйк. Під керівництвом більшовиків цей страйк продовжувався з перервами до червня і виріс у могутній політичний рух робітників Харківського паровозобудівельного заводу, що став революційною фортецею харківського пролетаріату.

Більшовицька організація за проводом Артема швидко росла. До неї вступали все нові й нові лави робітників.

До березня місяця більшовицькі гуртки організувалися майже на всіх великих харківських підприємствах. В залізничному районі був сильний більшовицький гурток. До нього входили Остапенко, Ф. Плеске, Ефрем-Котельщик та інші. Цей гурток охопив своїм впливом конфетну фабрику „Жорж Борман", канатну фабрику „Новая Бавария", керамічний завод Бергергейма й ін.

В Петінському районі організувався районний більшовицький комітет на чолі з Артемом.

Вплив більшовиків на маси посилювався з кожним днем. Більшовицька організація росла не тільки за рахунок безпартійних, що вступали в партію, але й за рахунок робітників, що були в меншовицьких і есерівських організаціях.

В березні Артем остаточно оформлює в Харкові самостійну більшовицьку організацію—групу „Вперед", що пізніше стала харківським більшовицьким комітетом. В квітні молода більшовицька організація стає на чолі всього харківського революційного робітничого руху і готує харківський пролетаріат до збройного повстання.

Першим „пробним каменем" харківських більшовиків було готування до політичної демонстрації 1 травня [1] 1905 р. На початку квітня група „Вперед" випустила прокламацію з закликом до першотравневого страйку й демонстрації. На цей заклик робітники ХПЗ організували величезний, багатотисячний загальноміський мітинг.

Артем та робітник ХПЗ Євдокімов закликали робітників до впертої політичної боротьби, до повалення самодержавства, до збройного повстання, до проголошення загального політичного першотравневого страйку. Меншовики Віктор, Владимир і ін. пробували штовхнути робітників на меншовицький шлях компромісів з капіталістами, але зустріли таку відсіч, що навіть рядові робітники заходили в сварки з меншовицькими лідерами.

В більшовицькому підпіллі день і ніч кипить робота. Харківська влада готується до розгрому всього робітничого руху і більшовицьких партійних організацій. Офіцерство навчає військові частини мистецтва атаки на демонстрантів, уміння рубати шаблею в натовпі, звірячого удару нагаєм. Губернатор мобілізує всі сили й приводить до воєнного стану ввесь харківський гарнізон. Поліція влаштовує облави, оточує цілі робітничі квартали. Охранка шаленіє і наповнює робітничі околиці шпиками.

Але керівний склад більшовицької організації, завдяки винятковій мужності й надзвичайному мистецтву ленінської конспірації, уник провалів і арештів.

На протязі всього квітня Артем, Остапенко, Корнеєв і робітники активісти - більшовики безнастанно змінювали конспіративні квартири й при найменшій тривозі йшли в гущу робітничих кварталів на завод ХПЗ Робітники любили й берегли більшовиків, особливо Артема. До його послуг завжди були десятки робітничих квартир, і ніяка сила не могла вирвати відомостей про місце перебування Артема і його штабу не тільки

[1] Завод „Гельферіх-Саде" — тепер „Серп і Молот" був тоді на Кінній площі. Всі підприємства іменуються старими назвами.

[1] Всі дати за старим стилем.

в робітників, але й у їхніх дружин і дітей.

В таких умовах більшовики зуміли організувати до дев'яти великих мітингів і багато загальноміських масовок.

Грандіозне готування харківських більшовиків до першотравневої демонстрації не на жарт стурбувало царський уряд у Петербурзі. Департамент поліції спішно запитав харківське жандармське управління, чи відомо йому про підготовлювані більшовиками події і які вживаються заходи для припинення цього й ліквідації більшовицької організації. Харківська жандармерія впевнено відповідає своєму начальству, що їй все відомо, всі заходи вжиті, всі керівники взяті на облік і ввесь керівний склад буде своєчасно заарештований.

Настав вирішальний момент.

27 квітня на мітингу у дворі ХПЗ були ухвалені більшовицькі рішення оголосити першотравневий страйк, призначити першотравневу демонстрацію на 2 травня (1 травня припадало на день релігійного свята). Палко була прийнята більшовицька резолюція з бойовими лозунгами: „Восьмигодинний робітний день“, „Геть самодержавство“, „Геть війну“.

Охранка приступає до виконання даної петербурзькому начальству обіцянки. З 26 квітня по 2 травня без перерви провадиться вислідкування, масові облави, поліційні наскоки. По місту було заарештовано до 300 чоловік. Але й цього разу охранці не пощастило схопити нікого з керівного складу більшовицької організації.

Посковзнувшись на своєму випробуваному шляху шпіонажу, підкупу, облав, арештів, царські кати стали на шлях відкритої боротьби з керованим більшовиками пролетаріатом Харкова. Вночі з 1 на 2 травня в робітничі райони стягаються великі військові частини. Проти беззбройних робітників було виставлено до двох тисяч війська й поліції. Було зроблено все, щоб потопити першотравневий виступ у крові, щоб залякати робітників. Але виступ відбувся.

2 травня над Харковом пролунав тривожний гудок ХПЗ. Це був умовний сигнал. Робітники всіх харківських заводів і фабрик могутнім потоком ринули до центра міста. Всі зусилля влади були спрямовані до того, щоб не дати вирватися на вулицю головній силі — робітникам ХПЗ. Завод з усіх боків був охоплений військом. У дворі заводу ще з ночі вартували козачі сотні. Тут були і губернатор і поліцмейстер. Грізно поблискували на сонці багнети й списи. Здавалось, що робітникам ХПЗ не вирватися на вулицю. Але керовані більшовиками робітники покидали роботу, лавиною вилились з цехів і під загрозою пустити в хід заліз й каміння стали вимагати від губернатора негайно забрати військо й поліцію. Губернатор злякався. Військо відійшло.

Стрункі, рішучі, з співом революційних пісень, з червоними прапорами рушили робітники ХПЗ на збірний пункт, неподалеку від заводу, де за планом був призначений мітинг. Лунали бойові революційні лозунги. Розкидалися прокламації.

Військо і поліція знову оточили робітників. Підпоєні, загітовані попами й офіцерством козаки понуро й погрозливо спостерігали бурхливий мітинг, дивуючись, чому це начальство не кидає їх на цей беззбройний натовп. Але залякати робітників було не можна ні багнетами, ні кулями.

Величезна маса рушила з мітингу щільними рядами до центра міста, наступаючи прямо в лоб війську і поліції. В цей час інші колони робітників Депо південносхідної залізниці й млинів нестримним потоком кинулися в тил війську, й озброєні з голови до ніг козаки й поліційні частини відступили під натиском мас.

Об'єднана величезна демонстрація просувалась у місто. В цей час робітники майстерень південної залізниці також пробивались до міста, щоб з'єднатися з робітниками ХПЗ. Оговтавшись, влада стягла військові частини, що відступили, поповнила їх іншими частинами й зупинила демонстрацію на розі Молочної й Петінської вулиць. Офіцери стали вимагати розійтися. Робітники вимагали очистити їм дорогу. Козаки накинулись на робітників з оголеними шаблями. Виникла нерівна сутичка. Робітники з голими руками кинулися на козаків, намагаючись пробитися вперед. Козаки сікли, рубали й топтали людей кіньми.

Ми кинулись в обхід провулками в бік Кінної площі, але на Тарасівській вулиці коло винного склепу на нас знову напали козаки й поліція. Але ні нагаї, ні шаблі не зупинили робітників у цей день. Ми з боєм відступили на Кінну площу, але ввечері зібралися знову, уже в центрі міста, в Університетському саду. Тут до нас прилучилося до 500 чол. революційного студентства. Наелектризована бурхлива демонстрація рушила по Сумській вулиці. Виникла ще одна сутичка з козаками. Козаки не милували нікого. Було багато поранено робітників, студентів, курсисток.

Царські кати жорстоко розправлялися з беззбройним харківським пролетаріатом у першотравневі дні 1905 року. Це була перша спроба сил революції й реакції в Харкові. Харківський пролетаріат ще міцніше з'єднався з своїм більшовицьким авангардом. Молода більшовицька організація з честю виконала своє завдання і, зважаючи на досвід першотравневих подій, перейшла до планомірного готування до ще більших класових боїв.

У плані цього готування знаменною подією був оголошений більшовиками на одному з мітингів на ХПЗ політичний червневий страйк. Кинутий Артемом заклик так гаряче був підхоплений робітниками, що тут же, на мітингу було виділено до 200 робітників ХПЗ для активної роботи по організації загального страйку в Харкові.

11 червня застрайкували робітники ХПЗ. Виділені на мітингу робітники розбилися на окремі групи по 8 — 10 чол. і під керівництвом більшовиків-активістів рушили вранці у всі кінці міста, щоб підняти на страйк увесь харківський пролетаріат. Поліція переполошилася. Більшовицьким групам довелося подолати величезні перешкоди.

Загони поліцаїв і козаків кинулися на всі заводи і фабрики. Власники замикали ворота своїх підприємств і навіть двері цехів. Інші поліцейсько-козачі загони стали переслідувати наші групи. Почалася жорстока боротьба. Доводилося з великими труднощами уникати переслідувачів, силою пробиватися на заводи й фабрики. На фабриці Бураса і „Гофман і Деуель“ робітники навіть вступили в перестрілку з поліцією при наявності зброї лише в більшовиків, що очолювали групи. І навіть тут наші групи перемогли. Робітники й робітниці фабрик, зачувши постріли й упізнавши паровозників, зім'яли козаків і вирвались на вулицю.

Більшовики блискуче склали іспит на бойове керівництво всім харківським пролетаріатом у жахливих умовах царизму. Капіталісти й цар-

ські прибічники підраховували на другий день плоди своїх „перемог". В Харкові страйкувало більше шістдесяти заводів і дрібних підприємств, або 75% усєї маси харківських робітників. Організовано розпочатий робітниками страйк організовано був і припинений ними.

Більшовики приступили до найголовнішого свого завдання, до озброєння пролетаріату, й повели енергійну роботу серед війська харківського гарнізону.

Царський уряд почув небезпеку. Знов почалися жорстокі переслідування більшовиків. Але більшовицька організація росла й міцніла і вміло уникала ударів. Меншовики пробували підірвати зростаючу міць більшовиків, деморалізувати наші ряди, але зустрічали могутню відсіч навіть з боку рядових робітників.

Пам'ятаю, як робітник заводу Пільстрема говорив меншовикам на одних зборах:

— Ви кажете, що більшовики ведуть нас на загибель, що вони, мовляв, допомагають урядові й фабрикантам відібрати наші економічні завоювання. Не віримо цьому. Ми взнали більшовицьку партію в її боротьбі з капіталістами, зрозуміли, що ця партія справді бореться за інтереси робітничого класу, й заявляємо, що тільки з цією партією ми підемо разом.

У липні група „Вперед" ухвалила „створити военно - конспіративний центр для організації збройної боротьби і керівництва збройним повстанням".

Від слова більшовики перейшли до діла. З ризиком потрапити на каторгу, бути розстріляними, лишити на голодну смерть свої родини робітники харківських заводів у глибоких проваллях за Паровозним заводом, за Іванівкою, за Сабуровою дачею під керівництвом военно-бойової більшовицької організації навчалися стріляти з гвинтівок і револьверів.

Так тридцять років тому харківські робітники в умовах глибокого підпілля, в оточенні зрадників і шпіонів навчалися бойової тактики, готуючись до революційних класових боїв.

Тепер, коли пролетаріат разом з трудящим селянством встановив свою робітничо-селянську владу і під проводом більшовицької партії, керованої мудрим вождем т. Сталіним, збудував в країні диктатури пролетаріату соціалізм, створивши могутній оплот для трудящих усього світу, — тепер нашій молоді важливо знати, як жили і боролись їх батьки в умовах капіталізму, в епоху генеральної репетиції — 1905 р. Зважаючи на досвід їхньої боротьби, використовуючи всі можливості, створені соціалістичним ладом, наша молодь повинна оточити стальним панцером соціалістичну свою батьківщину і кожну хвилину бути готовою до її оборони.

До жовтня 1905 р. харківські більшовики вже мали до 400 підготованих, научених і озброєних членів военно - бойової більшовицької дружини. У нас були „смітт - вессони", „бульдоги", 5 - 6 наганів, до 46 маузерів, до 20 гвинтівок военного зразка й бомби та списи власного виробництва.

Це дуже не схоже на озброєння наших червоногвардійських загонів під час Жовтневої революції і тим більше на озброєння нашої могутньої, створеної ленінсько - сталінською партією Червоної армії. Але тоді нам довелося з цим добутим із великими труднощами озброєнням вступати в бій з цілим самодержавним ладом.

Охранка, поліція і керівники чорносотенних організацій мобілізували в Харкові для єврейських погромів до 300 громил, злодюг, крамарів. За наказом більшовицького военно - бойового штабу було виставлено із зброєю до 500 робітників. Три дні і три ночі бойова дружина провадила жорстоку боротьбу з чорносотенною наволоччю, поліцією й козаками. Більшовицька гвардія десятки разів ліквідувала спроби чорносотенців почати єврейські погроми й побиття революційного студентства.

В результаті триденної впертої боротьби, підтримувані всією масою робітників ХПЗ й інших заводів, що безперервно перекликалися тривожними гудками, більшовицькі бойові дружини вийшли з цієї сутички з перемогою. Ми запобігли єврейським погромам в Харкові й, не давши катам зібратися з силами, негайно перейшли в наступ.

10 жовтня на мітингу коло Паровозного заводу було вирішено піти до міста й спробувати з'єднатися з робітниками залізничного району.

На Молочній вулиці до колон паровозників прилучилися нові групи демонстрантів: робітники заводів Гельферіх - Саде, Мельгозе, Шапаро, Блейхарт, робітники млинів та інших дрібних підприємств.

Ми становили таку могутню масу, що висланий проти нас загін козаків повернув назад і став спостерігати нас з бокових вулиць — Царицинської, Аптекарської й ін. З Зміївської вулиці вилетів нам назустріч загін кінної поліції. Але золоті часочки для поліцаїв минули. На них рушила наша бойова дружина, і поліційний загін швидко повернув у бокову вулицю. Спокій і мужність пролетаріату були настільки великі, що в центрі колони демонстрантів, яка на момент зупинилася, ішов у час нападу поліції мітинг.

Такий був початок демонстрації 10 жовтня. Вона не була розігнана, як сказано у хвастовитому донесенні харківського генерал - губернатора Сініцького на ім'я командувача військом Київської військової округи. Вона не була розігнана взагалі в цей день. Революційний настрій керованого більшовиками харківського пролетаріату був дужчий за кулі й гармати царського самодержавства.

Через усе місто ми підійшли до залізничного району. На фоні манесеньких будиночків багатотисячна маса людей здавалась цілим морем. Колона раптом здригнулася й прожогом ринулася вперед. Що це: козаки? Поліція? Ні. Це робітники заводського району й залізничні робітники в бурхливій радості кинулись назустріч одні одним. Далеко прокотились у вогкому повітрі привітання, вигуки „ура".

Звідси з'єднані колони рушили на Ващенківську леваду. Тут нас уже чекали робітники Канатної фабрики і багатьох підприємств міського району. Величезна заболочена левада з трудом уміщала всю масу людей. Не пам'ятаю, як розпочався мітинг. Здавалося, що він, як пожежа, охопив усю масу одразу. Це був перший найграндіозніший, надзвичайно сміливий мітинг. В центрі виросли чотири трибуни з столів, що невідомо звідки взялись, з стільців, ящиків, а в усіх кінцях левади провадились теж палкі мітинги.

Всюди безперервно виступали більшовицькі оратори.

В пам'яті харківського пролетаріату цей мітинг лишився як найграндіозніший більшовицький мітинг у 1905 році. Жалюгідні меншовицькі спроби зірвати мітинг, послабити бойовий настрій пролетаріату зустрічались робітниками в багнети. Мітинг тривав майже ввесь день і закінчився,

коли над брудною левадою почав згущатися осінній вечір.

Але ні ніч, ні втома робітників, що не їли зранку, ні мобілізація всього харківського гарнізону не могли перешкодити розгортанню дальших подій цього дня.

Демонстрація на чолі з робітниками ХПЗ рушила на Катеринославську вулицю, щоб знов продемонструвати свою міць у центрі міста. Коло тюрми на Чоботарській вулиці ми зупинилися. Залунали привітальні вигуки. З вузьких понурих вікон царського застінку назустріч демонстрації висувались десятки рук і махали нам червоними хустками.

По Чоботарській на виручку в'язниці мчав з оголеними шаблями драгунський загін чоловік до тридцяти. Офіцер розраховував на навальність атаки й нещадність розправи. Бойова дружина під команду більшовика т. Діми кинулась уперед бойвим півкільцем і зустріла драгунів залпом. З півдесятка драгунів захиталося в сідлах. Бойовики стріляли в драгунів в упор. Зім'яті, розгублені, вони повернули назад і, притримуючи в сідлах ранених, показали хвіст.

Радісні, впевнені в своїх силах робітники вийшли на Катеринославську вулицю до Лопанського моста. В пітьмі осіннього вечора миготіли, тьмяні газові ліхтарі. Люди співали жартували, і раптом зовсім близько здригнулось повітря від залпів, засвистіли кулі. Чітко пролунала команда т. Діми:

— Стрільцям залягти на тротуари за виступами домів!

Звичні до таких зустрічей люди (не тільки стрільці) швидко зорієнтувалися. Козачий загін, що вискочив нам назустріч з майдану, підтриманий кінними поліцаями, кинувся в атаку.

Ми добре зустріли царських поліцаїв, драгунів і козаків. Бойовики, що залягли, били влучно по цілі. Маси загорілись єдиним поривом до відсічі — беззбройні робітники під обстрілом козаків перекидали вагони конки, будували барикади.

Під градом куль величезний натовп кинувся до збройної крамниці Тарнопольського. Задзвеніли шибки вітрин крамниці, і нові сотні робітників, озброївшись, кинулись на допомогу своїм бойовикам. Царські кіннотники зацокотіли підковами по шкарубкому бруку Сергіївської площі, втративши до 20 чол. убитих і поранених. Перемога лишилась за нами. Лопанський міст був узятий з боєм.

Ми підраховували свої втрати й трофеї. Коло десяти легко поранених робітників перев'язували в ближчих аптеках. Поліцаї, козаки й драгуни в паніці лишили нам десятки гвинтівок і шабель. Багато зброї було добуто в крамниці Тарнопольського. Ми організовано розпускали бойову демонстрацію, призначивши збір наступного дня.

В ранці 11 жовтня в результаті вчорашніх боїв більшовики налічували нові сотні озброєних робітників. На Паровозному заводі провадився великий мітинг. З міста надійшли відомості, що там точиться бій, що чорносотенці облягають Університет. Ця звістка викликала цілу бурю. До 500 робітників, з яких чоловік 300 були озброєні вогнепальною зброєю, кинулися в місто на допомогу студентам. Вулицями не йшли, а майже бігли обурені, на все готові робітники, озброєні револьверами, рушницями, шаблями, саморобними списами і чим попало.

Коло Кузнечного моста нам не до речі підвернувся один з чорносотенних головарів, виноторговець Леонов. Він бризкав піною ненависті, підбурював проти нас двірників і пробував напасти на одного робітника. За хвилю відгодований чорносотенець каюрчився, упавши на тротуар.

Ми вилетіли на Павловську площу й опинилися між двома вогнями.

Праворуч і ліворуч натовпом купчилися поліцаї і чорносотенці. Вони відкрили по нас стрільбу зза лабазів Рибного базару, пробуючи відтягти нас до Нетеченського моста. Але план керівництва був інший. Відповівши на стрільбу, ми кинулись на виручку до Університету й тут зустрілися з головними силами чорносотенців і поліції. Нас зустріли залпами. Зав'язалася жорстока перестрілка. Чорносотенці трималися міцно. Ми кинулися в рукопашну бійку. В хід пішли револьвери, рушниці, наші саморобні списи, кулаки. Студенти вирвалися з Університету й кинулись на чорносотенців з другого боку. Студент Жук повалив пострілом величезного рудого чорносотенця з портретом царя. Робітник Борзенко вирвав і потоптав чорносотенний прапор. Наші бойовики поливали чорносотенців залпами. Чорносотенці пустились навтікача. Паніка була така велика, що громили, крамарі й інший чорносотенний набрід тікав просто через Лопань, рятуючись на Благовіщенському базарі. Обложені чорною сотнею революційні студенти були звільнені.

Радісна була зустріч робітників і студентів. Нас вітав багатотисячний натовп громадян, що зібралися в центрі міста на Павловській площі.

Керівники бойової більшовицької дружини Басалига, Корнєєв та інші ведуть бойові десятки робітників заводів будувати барикади. Сотні робітників, студентів, студенток тягли університетські меблі, дошки, ящики, телефонні стовпи, зривали брук, і в результаті гарячої роботи ми збудували п'ять барикад на Університетській вулиці й з боку Миколаївської площі на Шляпному й Соборному провулках і навіть спорудили з телефонних проводів дротяні загорожі коло підступів до барикад з боку Павловської площі.

Настала холодна осіння ніч. Місто не спало. Барикади були оточені військом і поліцією. По місту патрулювали наші загони, вислані для захисту населення від злодіїв і чорносотенних громил, бо влада не тільки не турбувалась збереженням порядку в місті, але сама заохочувала й організовувала виступи громил і бандитів, щоб скомпрометувати повсталих. Міська біднота й трудяща інтелігенція організували медичну допомогу оборонцям барикад і приносили їжу на барикади.

Революційний підйом охопив найширші робітничі маси. До двох сот озброєних робітників з меншовицьких організацій прийшли на барикади й заявили, що вони поривають із своїми меншовицькими керівниками й прилучаються до більшовиків.

Був перерваний телефонний і телеграфний зв'язок між Харковом і іншими містами.

І на барикадах і в стінах Університету кипіла робота. Студенти й студентки всю ніч набивали патрони й готували бомби. На покрівлях будинків вартували наші бомбісти, наводячи страх на військо й поліцію, що стояли поблизу барикад. Розбиті газові ліхтарі, мов каганці, тривожно освітлювали барикади й найближчу вулицю.

Царська влада вирішує раптовим ударом розгромити барикади й дезорганізувати роботу по їх зміцненню. Увечері в напівтьмі генерал Мау кидає кінноту в атаку на першу барикаду з боку Університетської вулиці. Та не так то вдалося.

Революційні робітники й члени бойової більшовицької дружини були

на своїх постах. На барикаді № 1 закипіла робота по готуванню до відсічі. В темряві вимальовувались швидко мчущі вершники. Завили атакуючі, почувся дзенькіт шабель. Вибоями бруку зацокотіли підкови.

Гикання козаків, бойовий заклик барикадників: „Хай живе революція! Ура!“ злились в один гул, що все покрив. Затріскотіли постріли. Я був начальником першої барикади й намагався подати команду, прикладав руки рупором, але мене ніхто не чув. Проте в цьому не було й потреби. Охоплені єдиним поривом боротьби оборонці барикад знали одну команду більшовицької партії — „Збройна боротьба“, „Геть царизм! Хай живе революція!“

Все було вчасно мобілізоване на відсіч атакуючим. Бойовики передавали жінкам і студентам розряджені рушниці й навзмін одержували знову заряджені. Конвеєром ішла зброя в руки бійців. Оборонці барикад змели царську зграю. Атака була відбита.

Ми приступили до планомірнішого зміцнення барикад на випадок нових атак. Ніч минула в напруженій роботі по укріпленню барикад і заготовці бойових припасів.

На світанку 12 жовтня невпинно й тривожно заревли гудки харківських заводів. Тривожними переливчастими хвилями котяться на барикади звуки добре знайомого гудка Паровозного заводу, а за ним цілим роєм відгукнулися гудки інших заводів, залізничних майстерень і паровозів. Увесь харківський пролетаріат став на ноги. До барикад потяглися тисячні робітничі походи. Піднявся дух в оборонців барикад.

Тисячі робітників ХПЗ й інших заводів Петінського району направились до нас на допомогу. На Кузнечній, Рибній, Московській вулицях їм перегородили путь воєнні застави. Зав'язався страшний бій беззбройних робітників з військом. Робітники зім'яли драгунів, прорвалися на Миколаївську площу і за закликом — „Озброюйтесь!“ — під градом куль кинулись на штурм збройних крамниць „Спорт“ і „Охота“. На допомогу робітникам ми вислали з барикад наш збройний загін. Драгуни, козаки й поліція відступили, втративши до двох десятків убитими й пораненими. До нас прилучилися нові сотні озброєних робітників. Важкою ціною, втративши коло десятка робітників, цього дня було добуто багато зброї, патронів, пороху.

Розвиток революційної дії ширився. Барикади своїм існуванням були кращим способом пропаганди збройного повстання. Меншовики розгорнули свою підлу тактику, намагаючись зірвати розгортання революційної боротьби. Есери блокуються з дрібною буржуазією, харківські ліберали за дорученням тих і других посилено оббивають пороги харківських сановників, шукаючи шляхів до „примирення“, і в результаті ця зрадницька робота меншовиків, есерів разом з лібералами привела до здачі барикад. Тоді більшовики настояли, щоб барикади були здані на почесних умовах: „Робітники повинні покинути барикади із зброєю в руках“. Бойовий настрій захисників барикад, виступ робітників заводів, розгром робітниками збройних склепів — примусили військову владу й губернатора погодитися на більшовицькі вимоги.

О 2 годині дня барикади були залишені на таких умовах: 1) вільний вихід з барикад їх оборонців; 2) зброя бойових дружин залишається у дружинників; 3) недоторканість оборонців барикад і робітників по дорозі до міста мітингу; 4) вільний мітинг протягом двох годин; 5) барикади займаються військом через 15 хвилин з моменту їх залишення оборонцями.

Барикади були здані, але керовані більшовиками оборонці вийшли звідти із зброєю в руках.

Багато десятків революціонерів-робітників загинули під час боїв з царськими опричниками, але революційний дух не був зламаний. 14 жовтня двадцять тисяч харківських робітників і тисячі громадян ховали жертви революційних жовтневих подій.

Розтягшись на декілька верст, грандіозний, спокійний, організований похід з оркестром робітників ХПЗ наводив жах на душителів революції. Не було ні смутку, ні сліз. Була тверда рішучість боротися з царським самодержавством.

Під час похорону більшовики організували збирання грошей на зброю.

Навколо Харкова бурувало революційне обурення в декількох повітах.

Сам царський уряд змушений був визнати революційну міць і солідарність харківського пролетаріату в дні барикад.

Барикади показали робітничому класові, що більшовицьке гасло „озброюйтесь“ є не теорія, а практичне діло робітничих рук.

Під керівництвом більшовицького штабу харківський пролетаріат почав знову готуватися до збройного повстання. Бойові дружини ще енергійніше навчалися стрільби й тактики вуличної збройної боротьби. Більшовики розгорнули велику роботу серед війська харківського гарнізону.

При більшовицькому комітеті була утворена спеціальна військова організація, що швидко розкинула свої відділи й осередки у військових частинах Харкова й Чугуєва. На заводах ХПЗ й Гельферіх - Саде більшовики готували пролетаріат до грандіозної збройної листопадової демонстрації.

Військові частини були так добре підготовлені, що на нараді військової більшовицької організації на Сабуровій дачі напередодні виступу були присутніми до 200 представників од військових частин.

Сонячного морозного ранку місто сполошилось. Селяни, що продавали сіно на Кінному базарі, побачили, як з воріт казарми коло святодухівської церкви вийшли радісно збуджені роти солдатів Тамбовського резервного батальйону і рушили до заводу Гельферіх - Саде, що був поруч. Базар розладнався. Люди нічого не розуміли й чекали стрільби, сутички війська з робітниками, а замість цього побачили бурхливу, радісну зустріч одягнутих у робочі піджаки й сірі шинелі братів — робітників і селян.

За зарані виробленим більшовиками планом до Гельферіх - Саде йшли піхотні частини Воронезького полку з Конюшенної вулиці.

Це було зроблено більшовиками чудово. Не встигла ще опам'ятатися міська влада й зібрати сили, як величезна демонстрація з піснями, з червоними прапорами вже йшла до Петінської вулиці. Слідом тягся збитий з пантелику базар. Стукали хвіртки, і на вулицю висипали радісні родини робітників.

Так почалася ця чудово підготована демонстрація. Харківська влада проспала. Спрямовувані єдиним більшовицьким керівництвом бойові колони з усіх боків сходилися до перехрестя Молочної й Петінської вулиць. Тут відбувалися зворушливі зустрічі солдатів і робітників ХПЗ, які на чолі з т. Артемом уже були тут.

Пам'ятаю, як приходили робітники ХПЗ й з радісним сміхом і риданнями кидались обнімати солдатів. Робітники розуміли, що вперше в революції 1905 року робітники й селяни, одягнуті в сірі шинелі й названі „солдатами“ царської армії, із зброєю

в руках приєдналися до пролетаріату й виступили разом із ним проти своїх вікових гнобителів — поміщиків, фабрикантів і їх царського уряду. Робітники бурхливо раділи тому, що, нарешті, багнети, сотні років направлені проти трудящих, повернулись проти царського деспотизму.

Назавжди лишилось у мене в пам'яті, як робітники ХПЗ несли на руках улюбленого свого більшовицького вождя Артема. Він з піднесеною рукою, в розстебнутому піджаці, без шапки, протяжно, щоб усім було чути, говорив палку більшовицьку промову. Грандіозний похід розтягся через усю Молочну вулицю. Тріпотіли червоні прапори. Грізно похитувалось море багнетів. Обличчя урочисті. Де в кого поблискували на очах сльози. Радісно шастала робітнича дітвора. Дружини й матері робітників—ні-ні—та й витирали сльози. Цілі натовпи радо вітали нас. Здавалося, що місто було загіпнотизоване ніколи не баченим походом робітників і солдатів.

Але більшовики не дрімали. Вони чекали небезпеки й були насторожені. Штаб военно - бойової більшовицької організації приводив демонстрацію у бойовий стан.

За розпорядженням штабу командири сотень бойової дружини разом з десятниками займають з бойовиками всі бокові вулиці. Робітники беруться за руки й оточують демонстрацію живим кільцем.

— Бомбісти, вперед!

І десятки робітників з бомбами в руках стають попереду. Обличчя солдатів розцвітають захопленням. Солдатів дивує й радує ця надзвичайна, серйозна бойова сила в бобрикових піджаках і робітничих кепках.

Більшовики не помилилися в своєму розрахунку. Харківська влада оговталась від раптового оціпеніння й хапливо заходилася організовувати вірні царизмові козацькі, драгунські й артилерійські частини. Урядове військо поспішно стягалося до центра міста. Царські кати не зважувалися одразу йти в бій з такою серйозною революційною силою й пустили для спроби окремі загони.

З Греківської вулиці вилетіли були у фланг нам козаки, але не встигли й гикнути, як їм дали залп і пару бомб, і вони накивали п'ятками. Солідний кавалерійський загін спробував було зламати демонстрацію на Москалівській вулиці ударом у голову. Момент був вирішальний. На чолі демонстрації йшли солдати.

— Що зроблять солдати?—думали ми.— Чи зважаться вони дати відсіч вірним царизмові козакам?

Минали напружені хвилини: зважаться чи не зважаться? Козаки, підтримувані невеликим загоном піхоти, готувалися кинутись в атаку. Злісно, погрозливо поглядали на них наші солдати.

Козаки вихопили шаблі.

— В атаку!—прохрипів козачий офіцер і з заломленою набакир шапкою помчав уперед на чолі козачої зграї.

Пролунала команда серед повсталих солдатів, що пішли з нами, і миттю перед царськими опричниками виріс ліс багнетів, і грізно заклацали затвори. Козача атака не вигоріла. Сконфужені козаки повернули назад і шмигнули в провулок. Демонстрація рушила до Москалівських казарм повз ряд інших казарм, поповнюючи свої ряди новими колонами повсталих солдатів. Таким чином до моменту виходу демонстрації в центр міста на Павловську площу могутність демонстрації ще більше посилилась.

Тут нас чекав царський „сюрприз": кулемети, артилерія, козаки й поліційні собаки. Вся ця зграя ощетинилась артилерією і кулеметами, приготувалась потопити революційну демонстрацію в потоках робітничої крові.

Але який жах охопив генералів, коли при появі повсталих солдатів і робітників на Павловській площі їх радо зустріли деякі до цього часу „вірні" царизмові військові частини. Перш ніж устиг відкрити рот генерал Нечаєв, щоб подати сигнал для розстрілу демонстрації, як раптом грянув в унісон нам военний оркестр піхотного Охотського полку, приготованого тут для розстрілу демонстрації. Прогриміло багатотисячне привітальне „ура" робітників. Радості не було краю. Охотський полк, що мав завдання першим відкрити вогонь по демонстрантах, дружньо вітаючи нас, пропустив ряди демонстрантів до центра Павловської площі. Командувач війська генерал Нечаєв, вражений таким зворотом справи, кинувся з простягнутими руками до повсталих солдатів і несамовито закричав: „Пожалійте царя - батюшку! Не слухайте внутрішніх ворогів! Розійдіться! Або я кулеметним вогнем всіх вас тут укладу на місці".

Але генерал Нечаєв скоро побачив, що кулемети тут не допоможуть. У відповідь на його заклик „пожаліти царя - батюшку й видати привідців"— революційні солдати відповіли ультиматумом: „Або виконання наших вимог, або ми відкриваємо вогонь". І в потвердження своїх вимог командири повсталих частин дали розпорядження своїм помічникам по батальйонах і ротах зайняти бойові позиції і тут же заявили генералу Нечаєву, що невиконання політичних вимог, пред'явлених повсталими солдатами, приведе до знищення всіх перепон і, в першу чергу, самого генерала Нечаєва. Момент був виняткового напруження. З обох сторін готувались до бою. Урядове військо також стало в бойову готовість, офіцери кинулись до своїх частин. Кулеметники залягли біля своїх кулеметів.

Поки генерал був зайнятий розмовами й умовляннями, керівники військової бойової більшовицької організації швидко заводили бойові десятки наших дружин в тил урядовому війську. Бомбісти непомітно зайняли позиції в тилу кулеметників і розгорнули серед них революційну пропаганду. І, нарешті, на покрівлях домів показались загрозливі фігури „бобрикових піджаків і кепі" з бомбами в руках. Генерал Нечаєв змушений був відступити перед силою революції.

Це була друга перемога революційних робітників у Харкові. В цей день неймовірно линяли харківські ліберали й стушувались меншовики. Ліберали хотіли посадити буржуазію на плечі робітників і селян замість царя. Меншовики хотіли допомогти буржуазії краще всістися на плечах трудящих. А тут раптом грізні маси в піджаках і шинелях піднесли озброєну руку через схитнутий трон над головою самої буржуазії.

День 23 листопада в Харкові був міцною більшовицькою підготовкою до збройного повстання робітників 12 грудня 1905 року проти царизму.

В. Курашова, Н. Розін

ПИСЬМЕННИК-БІЛЬШОВИК

Немає мірила, немає певних прийомів для вияву в художньому творі того, що зветься письменницькою пристрастю.

Письменник не заносить її окремим пунктом у план свого твору, критик не досліджує спеціально художніх форм її вияву.

Та все ж вона, вогненна й невловима, існує, і твори, яких черкнеться вона своїм гарячим крилом, запалюють серця любов'ю й ненавистю, ідея, освітлена її вогнем, розкриває перед читачем нові висоти.

Саме така письменницька пристрасть є характерною рисою творчості Миколи Островського, саме сила цієї пристрасті, сила любові автора до людей більшовицької волі хвилює й захоплює нашого читача.

Островський, увійшовши в літературу своєю першою книгою „Як гартувалася сталь", відразу завоював любов і повагу радянського читача.

Із сторінок книжки віє відважною героїкою боротьби на фронтах громадянської війни, із сторінок книги дивиться близьке й рідне радянському читачеві лице молодого бійця Павки Корчагіна, звучать пристрасні, сповнені любов'ю до нашої країни, до більшовицької партії слова.

Не новиною теми, не популяризацією книги критиками пояснюється успіх Островського. На тему про комсомол, про молодого героя написано десятки книжок. Короткозора критика рік не добачала книги Островського.

А все ж книга „Як гартувалася сталь" [1] знайшла широку дорогу до радянського читача, зайняла серед книг про молодого героя одне з перших місць.

Пройшло досить часу відтоді, як комсомол на всю широчінь поставив перед літературою вимогу — створити збірний тип молодого героя нашої епохи. З того часу наша література збагатилася на ряд талановитих творів, що внесли певну частку в реалізацію цього завдання. І все ж як часто доводиться згадувати слова: „О если бы ты был холоден или горяч, но ты только тепел".

Відсутність письменницької пристрасності часто приводить до поверховості, накладає нальот „холодності" на ряд творів.

Секрет успіху книги Островського в тому, що автор глибоко знає події і психологію героїв, про яких іде мова в книзі, причина гарячого відгуку читачів та, що автор зумів освітити вогнем більшовицької пристрасті, революційним пафосом діла і дні своїх героїв.

[1] М. Островський. „Як гартувалася сталь", „Молодий Більшовик", 1934.

Свого часу видатний критик Пісарев, аналізуючи образи героїв, що їх показувала сучасна йому література, прийшов до такого сумного висновку: „... Словом все говорит нам, что в действительности очень мало положительных деятелей и что попытка представить таких деятелей в литературе не удалась именно от недостатка наличных материалов". (Писарев. т. I, ГИХЛ, стаття „Стоячая вода", ст. 101).

І справді, стійкі, віддані справі визволення від експлуатації людства особи були в ті часи поодинокими героями. Найталановитіші письменники задихалися в „стоячій воді", що їх оточувала, найталановитіші письменники з надзвичайною гостротою переживали трагедію розладу з дійсністю.

Наша епоха принесла з собою нечуваний розквіт творчих можливостей трудящих.

В часи громадянської війни з простих робітників і наймитів зростали Чапаєви і Щорси, в часи будівництва з рядових робітників і колгоспників виростають Стаханови, учасники героїчного походу „Челюскіна", герої величних перельотів.

Наша соціалістична країна — батьківщина найвідважніших героїв, батьківщина людей непереможної сили волі й мужності.

Цінність роману Островського в тому, що він відтворив це зростання нового героя, показав, до яких нечуваних висот зможе дійти людина більшовицької волі.

Павло Корчагін — центральний образ повісті „Як гартувалася сталь".

Перед читачем у правдивих картинах розгортається життя робітничого підлітка Павки, змальовується процес його ідейного зростання.

Завдання книжки — подати образ молодого героя — аж ніскільки не звузило сюжетну схему повісті.

Островський сміливо розгортає сюжетні лінії, охоплюючи події, що виходять за межі сфери безпосередніх дій героя, сміливо вводить характерні для епохи епізоди, не скупиться на фарби в показі людей, що в їх оточенні, за їх керівництвом зростав і гартувався характер героя.

При умові такого багатого використання матеріалів, що характеризують епоху, її людей, образ основного героя звучить переконливо, він ніби на очах у читача виростає, формується в конкретних умовах дійсності.

В способі характеристики позитивного героя Островський іде оригінальним шляхом.

Виділивши основною сюжетною лінією показ життя Павки Корчагіна, автор, проте, не збивається на торований шлях хронікальної розповіді.

В житті героя автор виділяє ряд етапних моментів, що мали вирішальне значення в формуванні характеру героя, подаючи їх барвистими соковитими мазками.

Так, приміром, динамічно, з великим напруженням подано момент, коли Павка Корчагін стає стихійно революціонером.

Юнак пройшов уже тяжку школу роботи у торгівця в станційному буфеті, де дванадцятигодинний робочий день підлітка був заповнений стусанами і брудною лайкою, школу роботи кочегаром, де він вперше відчув назрівання нової, близької йому сили в робітничому колективі. Обставини життя й роботи виховали у підлітка ненависть до тих, хто обстоює і освячує основи рабства.

Звідси цілком зрозумілий сміливий вчинок хлопця, що кидається на озброєного петлюрівця і допомагає визволитись комуністові.

Наступний етап — боротьба Павки на революційних фронтах — виховує з нього свідомого, відданого справі партії комуніста.

Крок за кроком показує Островський ідейне зростання героя, показує, як гартується в революційній боротьбі характер героя.

Нові риси характеру — відданість справі партії, безмежний революційний героїзм, жадобу до знання, до учби,— все це набуває Павка Корчагін в революційній боротьбі.

„Павло втратив у собі свідомість окремої особи. Всі ці дні, напоєні жаркими сутичками, він, Корчагін, розтанув у масі і, як кожен із бійців, навіть забув про своє „я"; лишалось тільки „ми": наш полк, наш ескадрон, наша бригада".

Знову барвистий, сповнений революційного пафосу епізод подає Павку в нестримному зльоті до тих висот, що на них підняв трудящих розмах революції.

Автор уміє яскравим, динамічним малюнком закріпити образ Павки — бійця, дати його максимально виразним: окресленим, майже фізично зримим.

„Пригинаючись до шиї коня, летів Корчагін. Поруч, на вороному тонконогому коні — Топтало.

На очах у Павки зарубав невблаганним ударом нестримний будьоновець легіонера, що не встиг підвести до плеча гвинтівку.

З скреготом ударяли об камінь бруку ковані копита. І раптом на перехресті, куди вихопилися,— кулемет, просто посеред шляху, і, прихилившись до нього, троє в голубих мундирах і чотирикутних конфедератках. Четвертий з золотим жгутом-змійкою на комірі, побачивши скачущих, викинув уперед руку з „маузером".

Ні Топтало, ні Павло не могли стримати коней і просто в кігті смерті рвонулися на кулемет. Офіцер вистрілив у Корчагіна — мимо. Горобцем цвікнула куля коло щоки, і відкинутий грудьми коня поручик стукнувся головою об каміння, впав навзнак.

Тієї ж секунди загуркотав дико, гарячково поспішаючи, кулемет. І впав Топтало разом із вороним, укушений десятком джмелів. Вздибився Павлів кінь, злякано хропучи, рвучко переніс їздця через тих, що впали, на людей коло кулемета, і, окресливши яскраву дугу, з усієї сили пущена, впилася шабля в голубий квадрат кашкета.

Глухо хруснув розколотий череп, і знову шабля метнулася в повітря, готова впасти на другу голову...

Наче шалена гірська річка, вилився на перехрестя ескадрон, і десятки шабель засмужили повітря".

Рубає шабля Павла Корчагіна!

Всюди: в героїчних ескадронах Будьонного, в загонах ЧОН'у[1], в бригадах для відбудування застиглих за роки війни й розрухи заводів,— всюди в лавах перших іде молодий комуніст Корчагін.

Особливо позитивне в книзі Островського те, що автор далекий від простої фіксації лише дій героя.

[1] ЧОН — „Части особого назначения"

Автор уміє освітити гарячим почуттям любові до партії, до революції всі вчинки героя, вміє показати ідейний і моральний ріст Павла як вияв величезного творчого зльоту пролетаріату.

В образі Павла Корчагіна знайшли індивідуалізоване втілення риси, характерні для передових загонів молодих поколінь пролетаріату.

Ці риси інколи автор подає ніби побіжними штрихами, але між ними існує такий міцний зв'язок, що відчуваєш — коли відкинути ці незначні на перший погляд штрихи, образ багато втратить у своїй виразності.

І те, що Павка Корчагін захоплюється образом Овода, і те, що юнак носить в грудях під замащеною спецівкою велику гордість будівника і з огидою, як на паразитарну тварину, дивиться на випещену панянку Неллі Лещинську, і бережне, по-юнацькому чисте ставлення до дівчат-товаришок — все це лише доповнює, конкретизує портрет героя.

Провівши перед читачем героя з днів дитинства аж до часу його змужнілості, автор переконливо показав, як у боротьбі гартується характер героя, як у боротьбі виховується тверда більшовицька воля.

З ім'ям революції, з ім'ям партії, з палким бажанням виправдати довіру партії йдуть юнаки-комсомольці на штурми великих і малих Перекопів.

Напівроздягнені, голодні, в оточенні куркульських банд Павка Корчагін і його друзі, працюючи пліч-о-пліч із старими більшовиками, здобувають дрова для міста, що задихається від стужі, в холодних лещатах зими.

„Мітинг їм непотрібний. Агітувати тут нікого. Правду ти, Токарев, сказав, що їм ціни немає. Ось де сталь загартовується".

Таку оцінку дає комсомольцям старий більшовик Жухрай.

Ціни немає людям, вихованим партією. Вони є найдорожчий скарб нашої батьківщини. Ці слова прекрасно реалізовані в образах книги Островського.

Жорстока хвороба звузила коло діяльності героя. Кипуча діяльна натура Корчагіна поставлена, здавалося, в безвихідне становище.

„Павлова рука повільно стягла з голови кашкет, і туга, велика туга сповнила серце. Найдорожче у людини — це життя. Воно дається їй раз, і прожити його треба так, щоб не було до муки боляче за безцільно прожиті роки, щоб не палила ганьба за підленьке і дріб'язкове минуле — тільки для себе, і щоб умираючи міг сказати, що все життя і всі сили віддано найпрекраснішому в світі — боротьбі за спільну справу".

Такому кипучому життю, здається, безповоротно стала наперешкоді тяжка хвороба героя, що перетворила кріпкого юнака в прикуту до постелі майже нерухому людину.

Але безмежна любов до нового, залізна воля більшовика виривають його з цього трагічного кола. Це новий етапний момент у житті героя, коли він виступає перед читачем як образ безмежних висот більшовицької волі.

Прикута до постелі нерухома людина, людина, що втратила ще й зір, стає талановитим письменником.

Залізна витриманість, твердість характеру повернули героя в лави будівників соціалізму, в лави бійців. Знову знайдена радість відданої праці в інтересах колективу.

„Хіба міг він померти в день своєї перемоги, коли мрія стала дійсністю, коли пристрасним поривом розірвано залізне кільце і він знову вертається

в строй. Не міг. От чому хвиля нових сил прийшла йому на допомогу, і він, знекровлений, але вцілілий від загибелі, вертався до життя, яке стрічало його в блакитному сяйві пломеніючого ранку".

Цей насичений революційною пристрастю образ молодого бійця з твердою більшовицькою волею допомагає партії і комсомолу виховувати молоде покоління.

У своєму привітанні кіннотчикам Туркменії з приводу успішного завершення небаченого в історії героїчного кавалерійського переходу т. Сталін пише:

„Тільки ясність мети, наполегливість у справі досягнення мети і твердість характеру, що ламає всі і всякі перешкоди — могли забезпечити таку славну перемогу. Партія комуністів може вітати себе, бо якраз ці якості культивує вона серед трудящих усіх національностей нашої неосяжної батьківщини".

Ясність мети, наполегливість у справі досягнення мети, твердість характеру,— ось риси, характерні для нашого позитивного героя.

Наша література, зображаючи позитивного героя, подаючи для молоді зразок поведінки, саме ці якості мусить культивувати, саме ці якості мусить відтворювати в глибоких і хвилюючих образах.

Заслуга Островського в тім, що він зумів показати типовий образ позитивного героя наших часів, зумів відтворити ті риси характеру, що глибоко хвилюють нашу молодь, культивують у ній риси справжнього революційного героїзму.

Ми вже відзначали багатство матеріалу, сміливе введення типових для епохи осіб, що вигідно характеризує повість Островського. Героя не подано відірваним від колективу. Особиста доля героя тісно переплітається з долею інших дійових осіб, і ці дійові особи не є лише фоном, на якому діє герой, а дають індивідуалізоване уявлення про той колектив, що з нього виростає Павка.

Островський уміє економно, в невеликім числі характерних епізодів тепло подати друзів Корчагіна — комсомольців. Серьожа Брузжак, запальний юнак, що загинув на фронті революційної боротьби, сестра його Валя, комсомолка, що йде на смерть з „Варшав'янкою" на устах, коли її напівзакатовану ведуть білі з тюрми на шибеницю, політрук червоних частин Рита Устинович, дівчина, що вміє в своїх маленьких руках міцно тримати зброю,— ці типи молоді характерні для героїчного комсомолу.

Островський показує, як виховують робітничу молодь, як піклуються про неї старі більшовики.

В обставинах підпільної роботи матрос-більшовик Жухрай знаходить час і вміння працювати з молоддю, в простих словах знайомити її з вченням про комунізм, привчати її до практичної революційної роботи.

Змальовуючи більшовика Жухрая, автор застосовує цікавий прийом: його діяльність передається не безпосередньо, а через сприйняття Павки Корчагіна та його друзів. В уявленні комсомольської молоді Жухрай — людина, що її похвала є найбільша нагорода, людина, що її слово — найбільший авторитет. Коли Серьожа доводить Валі, що він мусить лишити

сім'ю і йти на фронт, найбільший довід для нього — посилання на Жухрая: „Пам'ятаєш, як нам Жухрай розповідав?"

Цей прийом характеристики більшовика через сприйняття його діяльності молоддю допомагає авторові в емоційному забарвленні подати взаємини старих більшовиків з комсомольською молоддю, підкреслити любов молоді до своїх керівників.

Так само вміло, хоч дещо скупо, подана постать більшовика Сегала. Сивий старий підпільник, редактор губернської газети, завжди оточений молоддю. Всюди — на зборах, у театрі, навіть дома вечорами навколо Сегала шумлива комсомольська молодь.

Автор прекрасно розкриває риси характеру Сегала в дії.

Так, приміром, тонко виявлена спостережливість Сегала. За пишномовними виступами Туфти Сегал уміє розпізнати прихованого троцькіста, вміє здемаскувати його перед молоддю.

Вдало подано в книзі й кадрових робітників Політовського, Артема, Брузжака, що, ризикуючи життям, позбавляють змоги німецьких окупантів перекинути збройні ешелони проти червоних.

„Не можна нам везти, розумієш? Там бій точиться, повстанці колії попідривали. А ми цих собак привеземо, так вони їх порішать ураз. Ти знаєш, синку, я за царя не возив при страйках. І тепер не повезу. До смерті ганьба буде, коли для своїх розправу привезем. Адже бригада паровозна втекла. Життям ризикували, проте повтікали хлопці. Нам поїзд доставляти ніяк неможливо",— так говорить старий робітник Політовський.

Червоні, відступивши, залишили міцний тил з робітників, який допомагав тій боротьбі, що точилася безпосередньо на фронтах,— в ряді правдивих епізодів автор показує це.

Змальовуючи табір ворогів, Островський застосовує сатиричний спосіб розкриття образів. У такому сатиричному тоні, приміром, подано опис параду петлюрівських військ:

„Урочистий парад", що готували Петлюрі офіцери, попи та крамарі, прийшов як демонстрація крайньої тупості, звірячої жорстокості, цілковитого безсилля жовтоблакитників. Увесь „вдячний народ" Петлюри складається з двох попівен, крамарів, попа, голови управи та кількох „українських" вчителів. Насильно мобілізовані Петлюрою молоді хлопці щодня тікають: щоб зберегти військове майно, їм не видають чобіт, і на параді йдуть сотні босих кандидатів у „бігуни". Бундючні офіцери при цій армії, промова Петлюри викликають лише глузливі посмішки та ненависть трудящого населення.

Галерея ворогів доповнюється типами буржуазної молоді. Автор виводить ровесників Павла Корчагіна — гімназистів, що з ними ще з дитинства ворогував Павло: Віктора Лещинського, Шурку Сухарка, Заліванова, Лізу Сухарко та інших.

Але до показу цієї буржуазної молоді, на нашу думку, автор підійшов однобічно. Цілком логічно було б — і це не суперечило б дійсності,— щоб ця молодь, яка ще з дитинства ненавиділа трудящих, виступала в боротьбі як ворог радянської влади. Автор же на це дає лише один натяк (Віктор Лещинський видає Павла петлюрівцям), висвітлюючи далі цю буржуазну молодь лише по лінії морального й побутового розкладу. Перетворившись

у „липових“ студентів, ці колишні гімназистики пиячать, нюхають кокаїн, гвалтують родичок, торгують контрабандою і т. д. Такий показ однобічний, бо ці „липові“ студенти, колишні гімназистики, були в свій час шпигунами контррозвідок, виступали збройно проти червоних.

Автор змальовує цю буржуазну молодь лише з побутової сторони, не показавши, як виростали ці гімназистики на ворогів, як шкодили вони радянській владі. Це — хиба книги.

Мусимо відзначити, що в новому своєму романі „Народжені бурею“ (якому ми маємо присвятити окрему статтю) і в змалюванні ворогів Островський іде значно складнішими шляхами.

У книзі Островського прекрасно подано епоху. Робота партійних організацій в підпіллі, червоний фронт, боротьба за відбудування народного господарства,— все це подано в захватних епізодах, що передають пафос тих днів, показують, чим жили, чим горіли тисячі бійців революції.

Відчувається велике знання автором матеріалу, продуманість у розташуванні окремих деталей твору. Так, приміром, відтворюючи роботу, побут героїв, автор уміє подати саме типові моменти в житті партійних і комсомольських організацій, бо діяльність окремих героїв міцно переплітається з життям колективу.

„На столі керсправами стояв „максим“, коло нього возились кулеметники ЧОН'у, в коридорах мовчазні вартові міського активу партії й комсомолу“,— в таких суворо стриманих словах передається обстановка роботи партійних і комсомольських організацій у період боротьби з бандитизмом.

Напружена боротьба ЧОН'у з бандитизмом, мобілізація всієї організації на добування дров, боротьба за використання кожного гвинтика, кожного раніше застиглого верстата,— це ті типові обставини, що в них міцнів, загартовувався комсомол.

Із сторінок книги віє героїкою червоних фронтів, героїкою напружених днів відбудування, і особливо відчувається сувора простота, глибока любов автора до своїх героїв, відсутність тієї фальшивої пози, що її часто надають деякі письменники героям революції.

Герої книжки Островського — не ті оперецкові постаті, що досягають перемоги одним помахом руки. Автор показує ту силу волі, ті безмірно тяжкі втрати, що через них ішли більшовики до перемоги.

В зимовий холод в старенькому піджаці, в драних чоботях, в оточенні банд, схудлий і почорнілий, але з гарячими очима й з твердим рішенням перемогти працює Павка Корчагін із своїми друзями, комуністами й комсомольцями, на лісорозробках, рятуючи місто і залізницю, що застигають без палива.

Дух епохи, її горіння автор уміє подати в тонко спостережених рисах психології героїв.

„Коли в високій кімнаті Губкому за довгим столом зібрались дев'ятнадцятеро, побачив на аркушику паперу, що лежав у секретаря Якима, твердо надряпані рядки: „Ліквідація політичної неписьменності в комсомолі“ і нижче „Дрова“. Чудним здалося, що питання про дрова полізло вниз“.

Так через сприйняття Павки Корчагіна подається новий етап роботи комсомолу, етап повороту комсомольських організацій до навчання.

В справі виховання нашої молоді в комуністичному дусі, в справі виховання тієї молоді, що зросла в умовах соціалістичного будівництва, в умовах розквіту нашої країни і не зазнала труднощів минулих боїв,— художнє відтворення героїчного минулого відіграє велику виховну роль. Книжка Островського виховує нашу молодь на героїчних традиціях минулого, плекає в ній риси характеру бійця - комуніста.

* * *

„Я пригадую, коли герой моєї книги Павка Корчагін, виступаючи на партійних зборах, думав про себе: „я виступаю востаннє“. Але ні. В нашій країні, якщо в грудях стукає серце, людина не може сказати, що вона виступає востаннє“— звучить вогниста хвилююча промова письменника - орденоносця, що виступає по радіо перед багатотисячною аудиторією своїх читачів і друзів.

Так, радянська країна — батьківщина незламних людей, що дають небачені зразки мужності, героїзму. Любов до соціалістичної батьківщини, до славної більшовицької партії підносить рядових бійців до непереможних висот революційної пристрасті і вольового напруження. Життя і діяльність Миколи Островського — зразок цієї мужності і революційної пристрасті.

Ще зовсім юним вступає 1919 року Микола Островський у комсомол і стає відважним кавалеристом частин дивізій Котовського й Будьонного. Йому не було ще повних шістнадцяти років, а в грудях його вже билося пристрасне серце бійця революції. Роки роботи на капіталістів навчили робітничого підлітка гострої ненависті до старого, приклади героїчної роботи старих більшовиків стояли перед його очима, коли в нестримному русі атаки на ворога мчав у перших лавах юний кавалерист.

Бадьорий, повний енергії, запальний юнак любив життя, любив грати на гармошці, слухати щасливий сміх такої ж, як і він, енергійної молоді, любив мріяти про щасливе життя людства. Тому всюди, де потрібна була відданість партії, сила революційного напруження,— першим був Микола Островський. Не зважаючи на тяжкі поранення, він не кидає фронту аж до кінця громадянської війни. 1924 року Островський вступає до партії. Керівна комсомольська робота, робота на фронтах відбудови, охорона прикордоння наповнюють життя пристрасного бійця.

І от 1927 року перед цим пристрасним бійцем, чиє життя наповнене було кипучою діяльністю, хто звик іти першим на заклик партії,— невблаганною перепоною постала жорстока хвороба.

Але пройдена школа боротьби, залізна воля бійця виводить Островського з цього трагічного становища. Прикутий до ліжка, позбавлений змоги рухатись, сліпий, Островський величезним напруженням волі повертає себе в лави активних будівників соціалізму. Багато попрацювавши над собою, оволодівши культурною спадщиною, Островський відточує собі нову зброю— зброю письменника.

Книги Островського знає вся наша країна. За його творчістю стежать мільйони радянських читачів.

Позбавлений фізичної сили, Островський зумів виховати в собі нову силу, силу художнього слова, щоб віддати цю силу самому дорогому й любимому — соціалістичній батьківщині.

Оточений любов'ю й повагою нашої партії, нашої країни, працюючи в своєму невеличкому будинкові на бер зі Чорного моря, Островський знову зайняв передове місце в лавах борців за соціалізм.

В листі до свого друга тов. Пузиревського Островський пише:

„Давно, Сашко, нам надо было бы увидеться. Много воды утекло. Много пережито. Есть, о чем рассказать. Помнишь, ты говорил о себе: „Я то четыре пятилетки переживу, а вот вы, дохлая компания, пожалуй и сдезертируете". Хорошо, что ошибся. Правда, Саша, одному не бывать: это не взлезть мне еще раз на коняку, прицепив шаблюку до боку, и не тряхнуть уже старинкой, если гром ударит. Придется, видимо, это делать тебе и тем, кто вырос из сопливеньких на геройских ребят. А жаль, Саша. Не плохо шли бы наши кони...

Что же, у каждого своя „судьба". Буду работать другой саблей, а ты уже и за меня вогнешь, кому следует"...

Через тяжку хворобу письменник позбавлений змоги виступити безпосередньо проти ворога в бою. Але відточено іншу зброю — і шабля кавалериста-будьоннівця, тепер письменника, так само влучно, як і раніше, рубає ворогів.

ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ

Ленін і Сталін в українському фольклорі. Харківське обласне правління СРПУ готує до 20-х роковин Пролетарської Революції велику збірку оригінальних та фольклорних матеріалів Харківщини, тема якої — „Ленін і Сталін в українському фольклорі".

Зважаючи на те, що це почесне і відповідальне завдання може бути виконане лише за активної допомоги широких трудящих мас, обласне правління СРПУ звернулося з відкритим листом до комсомольських, професійних організацій районів, педагогів, студентів, піонерських організацій, учнів, школярів, літгуртківців з проханням організувати на місцях збирання і запис фольклорних матеріалів про Леніна і Сталіна. До збірки увійдуть пісні, вірші, оповідання, спогади, легенди, казки, приказки тощо, як нові, так і вже друковані в районній пресі та стінгазетах.

Обласне правління СРПУ вживає конкретних заходів, щоб якомога скоріше і з найбільшою повнотою зібрати фольклорний матеріал про Леніна і Сталіна. Всім письменникам, що виїжджають у творчих справах на райони Харківщини, дано завдання особливу увагу звертати на організацію та збирання фольклорних матеріалів.

Початок у цьому відношенні поклали письменники Іван Вирган та Давид Вишневський, яких було відряджено до Сум. Там вони, поряд загальної роботи — влаштування літературного вечора, зустрічей з початкуючими авторами тощо, провели кілька бесід про значення збірки й організували спеціальний пункт для збирання фольклорного матеріалу.

Таку роботу було доручено провести Володимирові Коряку в Полтаві, Лозовій і Кременчуці, Костеві Гордієнку — на Лебединщині.

Найближчим часом на райони Харківщини виїздить кілька письменницьких бригад.

Друга частина збірника складатиметься з оригінальних творів письменників Харкова, присвячених вождям народів — Леніну і Сталіну.

Для редагування збірки обласне правління виділило редакційну колегію в складі: Д. Галушка, Ю. Смолича, І. Муратова, І. Сенченка, Я. Замочника, К. Гордієнка, М. Хащеватського, В. Коряка, П. Байдебури, І. Виргана.

Збирання фольклорних матеріалів триватиме до 1 березня 1937 року.

Новий твір Павла Тичини. У жовтні в Спілці радянських письменників України Павло Тичина прочитав окремі розділи нової поеми, присвяченої громадянській війні на Україні, зокрема боротьбі проти польських окупантів.

Присутні дали новому творові поета високу оцінку, відзначили монументальність твору, своєрідність художньої характеристики образів, багату, барвисту, яскраву мову і виняткову майстерність у змалюванні краєвидів. В поемі автор використав кращі зразки українського фольклору.

Новий твір Павла Тичини є його капітальна праця до 20-річчя Великої пролетарскої Революції.

Збірник іспанської революційної літератури. Прагнучи ознайомити широкі кола юних читачів із сучасною революційною літературою Іспанії, Дитвидав при ЦК ЛКСМУ уклав великий збірник творів кращих іспанських революційних письменників для дітей старшого віку. Весь збірник поділяється на дві частини— прозаїчну і поетичну. В прозаїчний розділ збірника увішли уривки з таких творів:

Ромон Х. Сендер — „Магніт“, „Таємниця“, „Буря на півдні“, „Сім червоних неділь“, Сесар М. Арконада — „Біднота проти багачів“, „Поділ землі“: Мануель Д. Бенавіуес — „Так сталася революція“. Хоакін Ардеріус — „Селяни“, Ісідоро А. Гонсалес — „Кроти“.

Збірник також міститиме поезії:

Рафаель Альберті — „Айда Лафуенте“, „Астурійська“, „Балада про дванадцять лісорубів“, „Радянські жінки іспанським робітникам“, „Пісня про Тельмана“. П. та І. Бельтран — „Пісня іспанських дітей про Леніна“, „Ми — Жовтень“, „Комсомол уперед!“ „Промовляє безробітний“. Луіс де-Тапіа — „В атаку, п'ятий полк!“ Санчо Перес — „Сталін“.

Оформлюється книга репродукціями з картин класиків іспанського малярства — Веласкеза, Франціско Гойя і репродукціями з картин сучасних найвидатніших іспанських художників — Пабло Пікасо і Геліос Гомеса.

Збірник в 22 друкованих аркуші здано до виробництва.

Готуються до пушкінських днів. В Сумах центральна районна бібліотека готується до 100-річчя з дня смерті великого російського поета О. С. Пушкіна під лозунгом найширшого просунення творів поета до робітничого читача. При бібліотеці організовано гурток для вивчення творів Пушкіна. Робітничий театр заводу ім. Фрунзе під керівництвом режисера Бердинського готує п'єсу „Кам'яний гість“ і оперу „Євгеній Онєгін“, які будуть поставлені в заводському клубі в день роковин смерті поета.

Дитвидав ЦК ЛКСМУ до пушкінських днів. Державне Дитяче видавництво при ЦК ЛКСМУ енергійно готується до наступного святкування сторіччя з дня смерті геніального поета російського народу О. С. Пушкіна.

Для дітей старшого і середнього шкільного віку видається мовою оригіналу п'ятитомник вибраних творів Пушкіна, який охоплює найголовніші твори великого поета.

Перший том присвячується вибраній ліриці, другий — „Евгений Онегин“, третій том — вибрані поеми („Руслан и Людмила“, „Кавказский пленник“, „Полтава“, „Медный всадник“ і „Бахчисарайский фонтан“), четвертий том — драматичні твори: („Борис Годунов“, „Моцарт и Сальери“, „Каменный гость“, „Русалка“), п'ятий том — проза Пушкіна — „Повести Белкина“.

Все видання розкішно оформлюється. Для ілюстрації перших чотирьох томів використовуються картини і гравюри видатних російських художників — Рєпіна, Сєрова, Врубеля, Айвазовського, Піменова, Нестерова, й інш.: п'ятий том оформив художник Б. Крюков.

Крім п'ятитомника для дітей середнього і старшого віку буде видана біографічна повість про Пушкіна, яку написав проф. О. Білецький. Зважаючи на високу художню якість цієї повісті, Українській пушкінський комітет ухвалив видати її масовим тиражем.

Намічено також видати для дітей старшого віку том критичних статтей Бєлінського і Добролюбова про геніального поета.

Для дітей молодшого віку українською мовою будуть видані пушкінські казки в перекладі Максима Рильського, „Руслан і Людмила“ в перекладі Миколи Терещенка.

Для дошкільнят окремо видається „Казка про рибака і рибку“. Це буде чудовий подарунок для дітей. Славетна пушкінська казка, видана в серії „Книжка — забава“, ілюструється так, що текст супроводить макети, які відбивають окремі події цієї казки.

Майже всі ці видання перебувають на виробництві.

Альманах „Компанерос“. Літературно-художній збірник „Компанерос“, присвячений боротьбі іспанського народу, випустила дніпропетровська організація спілки письменників.

ТЕАТР І МУЗИКА

Балет „Міщанин з Тоскани“ в Київському театрі опери і балету. Репертуар Київського оперного театру збагатився на життєрадісний, бадьорий, сповнений веселощів спектакль. Це новий балет

В. Нахабіна „Міщанин з Тоскани“, поставлений балетмейстерами Болотовим і Вірським в оформленні художника Кігеля. Лібретто балету написане В. Галицьким на сюжет відомої новели Бокаччо.

„Марія Заньковецька“. Видавництво „Мистецтво“ видає збірник статтей, спогадів, листів, адрес і віршів про життя і творчість видатної артистки М. К. Заньковецької під назвою „Марія Заньковецька“.

У збірнику будуть вміщені статті нач. Управління в справах мистецтв при РНК УРСР Андрія Хвилі, заслуженого артиста республіки — художнього керівника театру ім. Заньковецької т. Романицького, заслуженого артиста республіки Івана Мар'яненка та інших. До збірника увійдуть спогади народного артиста СРСР Панаса Саксаганського, Богомолець - Лазурської, листи до М. К. Заньковецької від М. Л. Кропивницького, М. П. Старицького. А. Рудченка (П. Мирного), А. Русова, Л. Р. Сабініна, П. К. Саксаганського, А. Чехова.

Нова музична комедія „Майська ніч“. Драматург Л. Юхвід і режисер харківської музкомедії М. Авах закінчили роботу над новою музичною комедією „Майська ніч,“ написаною за мотивами одноіменної повісті Гоголя. Музику пише композитор Рябов.

Текст нової комедії обговорювався на поширеному засіданні драматургічної секції при Харківському правлінні СРПУ за участю робітників Харківського турбогенераторного заводу — шефів театру музичної комедії.

В обговоренні взяли участь письменники А. Хазін, Є. Касяненко, Ол. Полторацький, Я. Мамонтов, А. Гак, робітники ХТГЗ Місцевий, Островерхов і ін.

„Майська ніч“ прийнята до репертуару Харківським театром музкомедії.

У харківських композиторів. Харківські композитори працюють над рядом нових творів. Юлій Мейтус пише музику до опери „Платон Кречет“ і разом з драматургом Олександром Корнійчуком працює над лібретто цієї опери. Композитор Михайло Тіц готує оперу на оборонну тематику. Поему „9 січня“ для симфонічного оркестру пише т. Фоменко. Композитор Кость Богуславський пише „Стахановську пісню“. Композитор Борисов працює над поемою для фортепіано з оркестром.

КІНО

Дитячий сценарій „Митько Лелюк“. Письменник Андрій Головко закінчив і здав Одеській кіностудії новий дитячий сценарій „Митько Лелюк“, За сценарієм т. Головка режисери Маслюков і Маєвська зніматимуть фільм до 20-х роковин Великої пролетарської революції.

Картина покаже участь дітей у громадянській війні. Дія розгортається на Україні під час окупації частини України білополяками.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

Творчий вечір художника О. Довгаля. Клуб харківських письменників почав цікаву роботу, спрямовану на зближення окремих галузей мистецтва, на ознайомлення з творчістю майстрів суміжних галузей — художників, композиторів, акторів.

У жовтні в клубі письменників відбувся перший в цьому сезоні творчий вечір художника О. Довгаля. Заздалегідь в клубі влаштована була виставка творів художника, що відбиває його творчий шлях.

Щиро розповідаючи про своє творче формування як художника, т. Довгаль велику увагу віддав у доповіді критиці шкідливих бойчукистських тенденцій, під сильним впливом яких він перебував протягом довгого часу. Гравюри періоду 1926 — 1932 років наочно демонстрували, в який глухий кут могла завести молодого обдарованого художника бойчукистська школа.

Ламані іконописні лінії, нічого від природи, штучність, формалістичне трюкацтво, відсутність живої люди-

ни — всі ці „настанови“ бойчукистів відбиті в багатьох тодішніх творах Довгаля.

Дальші твори ілюструють, як поступово позбавляється художник цієї ворожої радянському мистецтву тенденції. Графічні і особливо олійні роботи останнього періоду — 1935 і 1936 років свідчать, що в тематиці Довгаля і в його художніх прийомах відбувається певний злам в бік соціалістичного реалізму.

Доповідь т. Довгаля і виставка його творів викликали жвавий обмін думок між письменниками та художником О. Довгалем.

ПО РЕСПУБЛІКАХ СРСР

РРФСР

„Письма Ленина Горькому“. Партиздат ЦК ВКП(б) випустив збірник „Письма Ленина Горькому“. В цій книзі, виготовленій до друку Інститутом Маркса — Енгельса — Леніна при ЦК ВКП(б), подано листи Леніна до М. Горького за переджовтневий період (1907 — 1916 р. р). Листи дають прекрасний матеріал для характеристики взаємовідносин вождя світового пролетаріату і славетного майстра художнього слова. Листи показують, з якою чулістю і увагою стежив Ленін за зростанням художньої творчості Горького, за розвитком діяльності Горького в галузі пролетарського мистецтва. В книзі 46 листів; до кожного листа подано докладні коментарі. (Стор. 113. Ціна 1 карб. 10 коп.).

Альбом, присвячений 100-річчю від дня смерті Пушкіна. Колектив працівників Пушкінського заповідника підготував великий художній альбом, присвячений 100-річчю з дня смерті Пушкіна. В альбомі зібрано багато фотознімків пушкінських місць — села Михайловського, Тригорського, Петровського, Пушкінських гір тощо.

Збірник матеріалів про смерть О. С. Пушкіна. Пушкіністи Модзалевський і Цявловський випускають до 100-річчя від дня смерті Пушкіна збірник, який підсумує всі матеріали про дуель і смерть поета. До збірника ввійшли листи, щоденники, записи сучасників і інші документи, в тому числі записи очевидців поєдинку Пушкіна — секундантів Д'Аршіака і Данзаса, а також князя Вяземського, Тургенева й інших, що були присутні при останніх хвилинах життя Пушкіна. Книга буде ілюстрована портретами найближчих друзів Пушкіна і осіб, що були біля поета в момент його смерті.

Фільм „Юность поэта“. До пушкінських роковин „Ленфільм“ випускає звукову кінокартину „Юность поэта“. Це фільм про ліцейські роки Пушкіна, його розвиток як поета і громадянина.

Юного поета грає 15-річний учень 1-ої зразкової школи Свердловського району Москви Валя Літовський, який уперше виступає в кіно. Він вражає своєю винятковою портретною схожістю з великим поетом.

Готування до 750-річчя з дня народження Руставелі. В Інституті сходознавства Академії Наук СРСР розгорнуто значну роботу до 750-річчя з дня народження славетного поета Грузії Шота Руставелі, автора поеми „Витязь в барсовій шкурі“. Ці роковини святкуватимуть в жовтні 1937 року.

Академік І. А. Орбелі готує для видання французькою мовою в прозі переклад класичної поеми „Витязь у барсовій шкурі“. Розгорнуто велику роботу з вивчення й опрацювання численних матеріалів про Руставелі та його епоху, що зберігаються в архівах Академії Наук і в Грузії. До ювілею мають випустити популярну брошуру про Руставелі та його поему.

Інститут сходознавства разом з Ермітажем і Академією історії матеріальної культури організовує велику виставку, що відображатиме епоху Руставелі й оточення, в якому він жив і творив.

Готування й проведення ювілейних свят доручено спеціальній комісії на чолі з академіком І. А. Орбелі.

Фільми до 20-х роковин Великої Пролетарської революції. Фільм „Комсомольск“ присвячений будівництву кораблебудівельного гіганта і міста на річці Амурі. Зображає подолання героїчним комсомолом надзвичайних труднощів, які стояли перед першими комсомольцями, що приїхали в далеку тайгу будувати нове місто — один з форпостів нашої оборони на Далекому Сході.

Фільм ставить режисер С. Герасімов. В головних ролях — Тамара Макарова, П. Алейніков, І. Кузнецов, І. Новосельцев і ін. Оператор — А. Гінцбург.

Фільм „Братья“. Коли було вбито на Далекому Сході прикордонника Котельнікова, його брат поїхав добровольцем до тієї ж прикордонної застави, щоб заступити бійця, що загинув. Цей епізод став основою для сценарія С. Габріловіча „Братья“, за яким ставить фільм режисер І. Трауберг.

„Взводный Никита“. Режисери Я. Бліох І. А. Іванов ставлять фільм „Взводный Никита“ за сценарієм, якого написав Б. Лавреньов разом з режисером. Основною темою сценарію є показ геніального стратегічного керівництва Сталіна в операціях проти Денікіна. В сценарії розгортається історична боротьба Кінної армії в період з січня до березня 1920 року — від батайських операцій до остаточного розгрому останніх сил білого руху на півдні, біля станції Єгорлицької.

„Враги“. Режисер А. Івановський, працює над сценарієм „Враги“ за однойменною п'єсою О. М. Горького. Цей фільм кіностудія „Ленфільму“ присвячує пам'яті великого пролетарського письменника.

„Гослитиздат“ 1937 року. Наближається новий рік. В „Гослитиздате“ (Москва) щодо складання тематичного плану проводиться посилена робота на наступний рік. Співробітники видавництва разом з найвидатнішими літературознавцями, письменниками і критиками переглядають план, обговорюють кожну назву його, тираж і обсяг кожної книги. Ця робота буде незабаром закінчена. Але вже тепер контури нової видавничої програми „Гослитиздата“ добре видно. План передбачає видання 1937 року біля 1000 назв загальним тиражем — 28 мільйонів примірників.

Рада народних комісарів РРФСР ухвалила спеціальну постанову про діяльність „Гослитиздата“, в якій дала видавництву ряд вказівок для дальшої роботи. Ці вказівки покладено в основу видавничого плану 1937 року.

Раднарком зобов'язав „Гослитиздат“ збільшити випуск класичної літератури й особливо посилити видання творів класиків для масового читача. Беручи це на увагу, видавництво значно поширило план масових видань найвидатніших письменників минулого і в кілька разів збільшило їх тиражі. Цього року середній тираж книги „Библиотеки начинающего читателя“ становить 75 — 100 тисяч примірників, наступного ж року він досягне 200 і 300 тисяч примірників.

Крім випуску кращих творів класиків окремими книгами, „Гослитиздат“ дасть чергові томи збірок творів Пушкіна, Гоголя, Флобера, академічної збірки творів Толстого, закінчить видання збірок творів Щедріна, Гете і Бальзака.

З наступного року видавництво розпочинає видавати нові збірки творів — О. М. Горького (13 томів), М. Ю. Лермонтова (4 томи), І. С. Тургенева (6 томів), Гі де-Мопасана, Л. М. Толстого (15 томів), В. Шекспіра (3 томи), одинадцятитомну академічну збірку творів Некрасова і академічну збірку творів Чернишевського на 18 томів.

Заплановано випустити однотомники Герцена, Лермонтова, Успенського, Островського, Некрасова, Тургенева, Шекспіра, Шіллера, Доде, Флобера і однотомник літератури XVIII століття. Тираж кожної книги — 75 — 100 тисяч примірників.

Велике місце у видавничому плані „Гослитиздата“ приділено виданню творів Пушкіна. Основні пушкінські книги вийдуть ще цього року. Два мільйони книг Пушкіна, в тому числі 200 тисяч примірників однотомника поета, накреслено випустити 1937 р.

Багато буде випущено також книг О. М. Горького. Серед них — окремі видання повісті „Мать“, четвертої частини „Клима Самгина“, видання „Детства“, „Моих университетов“ та ін.

Тираж книг Горького — понад один мільйон примірників.

Особливо серйозну увагу приділив Раднарком РРФСР створенню і своєчасному випускові творів сучасних письменників до 20-х роковин Великої Пролетарської революції. Раднарком запропонував видавництву організувати творче змагання між письменниками на створення оповідань, поезій, повістей, романів і поем, що відображали б гігантський шлях перемог, пройдений країною за славне двадцятиріччя. Для преміювання авторів кращих творів створено фонд розміром 100 тисяч карбованців. Радянський читач одержить до ювілейних днів десятки чудових книг, що відображатимуть героїчні епізоди епохи громадянської війни, великої перемоги трудящих країни рад на господарських і культурних фронтах. Багато відомих і молодих радянських письменників працюють з величезним піднесенням над творами, присвяченими Жовтневій Революції.

Крім ювілейних книг по розділу сучасної прози, „Гослитиздат" випустить такі нові твори радянських письменників: „На Востоке" П. Павленка, „Закономерность" Н. Вірта, 4-у та 5-у частину „Последнего из Удэге" О. Фадєєва, „Наступление" (2 ч.) В. Бахметьєва, „Рожденные бурей" М. Островського, „Журавли в небе" А. Веселого, „Голубые поля" І. Макарова, 2-у частину „Энергии" Ф. Гладкова, „Ремесло героя" Колдунова, 1-у частину „Пушкин" Юрія Тинянова, „Молодость" Б. Ясенського, й ін.

Перевидань буде мало. Видавництво ухвалило перевидавати тільки ті книги, що здобули у широкого читача справжню любов і попит на які дійсно є на книжковому ринкові. Це „Железный поток" Серафімовіча, „Разгром" Фадєєва, „Севастополь" Малишкіна, „Партизанские повести" Вс. Іванова, „Бруски" Панфьорова, „Одиночество" Н. Вірта і ін. Ці книги видавництво випустить тиражем 25—30 тисяч і більше примірників.

Тиражем від 300 до 500 тисяч прим. ухвалено видати вибрані оповідання Горького, „Поднятую целину" Шолохова, „Чапаева" Фурманова, „Как закалялась сталь" Островського.

По розділу поезії будуть випущені: двотомна антологія поетичних творів усіх народів Радянського Союзу, збірки віршів на жовтневу тематику Маяковського, Багрицького, Асєєва, поема І. Сельвінського „Челюскиниана", нові поезії Тіхонова, Луговського, Кірсанова, Прокоф'єва, Антокольського й ін.

З наступного року почне виходити нова академічна збірка творів Маяковського на 12 томів.

В серії „Творчість народів СРСР" вийдуть антології сучасної української, грузинської, тюркської поезії, нові книги поетів-орденоносців Гасема Лагуті, Сулеймана Стальського, Галактіона Табідзе, збірки творів Павла Тичини, Сімона Чіковані, В. Гапріндашвілі і ін., а також кілька збірок національного фольклору.

Значний інтерес становить план з літературознавства та критики. В ньому маємо кілька великих критичних праць, що підбивають підсумки розвитку радянської літератури за двадцятиріччя („Образ большевика в литературе" І. Альтмана, збірка „Очерк советской литературы" й ін.).

З фундаментальних праць про творчість письменників треба тут згадати велике дослідження І. Груздьова про Горького і монографічну працю І. Беспалова про Маяковського.

При складанні плану з літературознавства видавництво зважало на потребу в критичній літературі для найрізноріднíших читацьких кіл. Беручи на увагу великий інтерес масового читача до життя і творчості письменників-класиків, „Гослитиздат" накреслив на 1937 рік випуск серії популярних книг про Пушкіна, Горького, Некрасова, Достоєвського, Щедріна, Бєлінського, Успенського, Лермонтова.

Великим тиражем вийдуть збірки вибраних статтей критиків-класиків Бєлінського, Чернишевського, Добролюбова, Пісарева.

Поширена порівняно з планом цього року програма видання творів іноземних письменників.

Наступного року книжкові полиці громадських і особистих бібліотек збагатяться антологіями американської, англійської, французької і німецької поезії XX століття, новими книгами Теодора Драйзера, Сінклера Льюїса, Бернарда Шоу, Андре Шамсона, Оскара-Марія Графа, Ліона Фейхтвангера, Луї Арагона, Олдоса

Гакслі, творами письменників героїчного іспанського народу й ін. Тираж книг іноземних письменників значно збільшується.

Така в основному видавнича програма, яку має виконати „Гослитиздат" наступного 1937 року.

БІЛОРУСЬ

Ювілей народного поета БРСР Якуба Коласа. Управління в справах мистецтва при РНК БРСР скликало 7 жовтня загальноміські збори працівників мистецтва з нагоди 30-річчя літературної діяльності народного поета Білорусі Якуба Коласа. На зборах доповідь про творчість ювілянта прочитав професор Бронштейн. Такі ж збори в цей день відбулися в Гомелі, Вітебську, Могильові.

11 жовтня після урочистого ювілейного засідання відбувся концерт, де білоруські театральні митці продемонстрували інсценізацію оповідань Якуба Коласа: „Соцький підвів" і „Староста". Білоруська державна капела виконала ряд пісень на тексти поезій ювілянта.

Художник Пашкевич написав портрет Якуба Коласа.

Білоруське кіно виготувало біографічний документальний фільм, присвячений життю і творчості Якуба Коласа. До фільму ввійшли моменти творчої роботи поета і його громадсько-наукової діяльності. На плівку записані виступи Якуба Коласа з читанням своїх творів. Фільм демонструвався на ювілейних святах.

Композитор Н. Чуркін написав музичні твори на тексти Якуба Коласа, серед них для хору, солоспіву, дітей і фортепіано.

Російська секція Спілки радянських письменників Білорусі переклала ряд кращих творів ювілянта російською мовою.

Нова п'єса Якуба Коласа. Другий білоруський театр почав готувати недавно закінчену п'єсу народного поета БРСР Якуба Коласа „Війна війні". Поставу п'єси театр присвячує ювілянтові. Прем'єра відбудеться в січні. До постави залучені кращі митці БРСР.

Пушкінський комітет БРСР опрацював план проведення заходів на відзначення в Білорусі століття з дня смерті великого російського поета Пушкіна.

Визнано за потрібне протягом 1937—1941 рр. видати білоруською мовою повну збірку творів О. С. Пушкіна. Протягом поточного року мають видати збірку вибраних творів поета і його казки. До праці над перекладами залучать кращих поетів Білорусі. Крім того, видадуть російською мовою для шкіл окремі твори поета, як „Борис Годунов", „Капитанская дочка", „Лирика".

По бібліотеках, клубах будуть організовані виставки пушкінської літератури. Намічені заходи до популяризації творів Пушкіна на фабриках і заводах, колгоспах і школах.

Газета „Література і Мастацтво" — орган Спілки радянських письменників Білорусі — один з найближчих своїх номерів присвячує українській літературі і культурі. Газета дасть ряд статтей, перекладів художнього матеріалу й інформації про культурно-мистецьке життя України.

Білоруський театр опери та балету. В Мінську оперою „Євгеній Онєгін" почав сезон білоруський театр опери та балету. Вистава пройшла з великим успіхом. В Мінську театр працюватиме до січня. В репертуарі — „Ріголетто", „Пікова дама", „Кармен", „Севільський цирульник" і балет „Копелія". На початку листопада піде друга прем'єра — балет „Горбоконик".

Основною роботою театру в цьому сезоні буде підготовка білоруської опери „На Купала", музику якої за переопрацьованим лібретто пише білоруський композитор Туранков.

ГРУЗІЯ

Ювілей Іллі Чавчавадзе. Постановою Ради народних комісарів Грузії створено республіканський комітет для проведення ювілею сторіччя народження визначного грузинського письменника Іллі Чавча-

вадзе. До ювілею намічено видати повну збірку творів письменника, матеріали про нього, портрети, збірки, присвячені його пам'яті. Святкування ювілею відбудеться в травні 1937 р.

Грузинська антологія поетів УРСР. В братній Грузії розгорнено широку роботу над виданням антології радянської поезії України грузинською мовою.

Кінокартина про перебування Пушкіна в Грузії. Спеціальна бригада студії „Ленфільму" зібрала в Грузії додатковий матеріал для сценарія кінокартини про перебування Пушкіна в Грузії та його подорож до Ерзерума. Тут же в Грузії бригада провела знімання фільму. Місцем знімання були Тбілісі і Военно-Грузинська дорога. Фільм мають випустити до 100-річчя з дня смерті великого поета.

Театр ім. Марджанішвілі. П'єсою Афіногенова „Далеке" театр ім. Марджанішвілі в жовтні відкрив свій сезон 1936—37 року. Далі театр показав кілька поновлених постав минулого сезону.

Тепер театр працює над оригінальною п'єсою І. Мчедлішвілі „Ойяна-Буйана" в поставі заслуженого артиста Д. Антадзе і художника проф. Л. Гудіашвілі, в музичному оформленні молодого композитора А. Адріашвілі. Це п'єса з театрального фольклору кінця XVIII століття. В ній змальовується боротьба селян проти феодалів-поміщиків.

Драматург Г. Баазов закінчив для театру п'єсу „Іцка Ріжінашвілі". Крім того, театр матиме нові п'єси: В. Габескірія „Це людина"— про радянську батьківщину, Ш. Дадіані— з життя радянської інтелігенції.

Театр інтенсивно готується до 100-річчя з дня народження славетного грузинського письменика-драматурга Іллі Чавчавадзе. Театр поставить п'єсу Чавчавадзе „Чатехілі хіді" („Зруйнований міст").

До пушкінських днів театр готує „Моцарт і Сальєрі" та „Скупий рицар", а до ювілею Шота Руставелі—перероблену п'єсу Коте Месхі „Шота Руставелі".

Редакція — Іван Кириленко (відповідальний редактор), Ол. Копиленко, І. Кулик, Юрій Смолич (заст. редактора), Юрій Яновський

Видає Державне Літературне Видавництво

Редактор І. Кириленко. Зав. редакції П. Ходченко.
Секретар редакції М. Гільов. Техкерівник С. Білокінь.
Коректор М. Оглобін.

Друкарня ім. Фрунзе. Харків, вул. Фрунзе, 6. Уповноважений Головліту 4042. Замовл. 644. Тираж 3.900. 6¾ друк. арк. Пап. ф. 62×94 — 38 кг. 3⅜ пап. арк В 1 пап. арк. 122512 літ. Здано в роботу 17-X-36 р. Підписано до друку 16-XI-36 р.

Ціна 1 крб. 50 коп.